

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

RECÂYÎ'NİN MENÂKİB-I ÇEHÂR-YÂR'I

(İNCELEME-METİN 53B-111A)

Yüksek Lisans Tezi

Elif DURAN

Çorum-2022

RECÂYÎ'NİN MENÂKIB-I ÇEHÂR-YÂR'I
(İNCELEME-METİN 53B-111A)

Elif DURAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Doç. Dr. Seydi KİRAZ

Çorum 2022

Elif DURAN tarafından hazırlanan “Recâ’yî’nin Menâkıb-ı Çehâr-yâr’ı (İnceleme-Metin 53B-111A)” adlı tez çalışması 21/06/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Seydi KİRAZ

.....

Doç. Dr. Hiclal DEMİR

.....

Doç. Dr. Sıtkı NAZİK

.....

Hitit Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve
Sayılı kararı ile Elif DURAN’ın İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans
derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdür V.

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarının uygun olarak hazırlanan bu çalışmamda bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Elif DURAN

RECÂYÎ'NİN MENÂKIB-I ÇEHÂR-YÂR'I
(İnceleme-Metin 53B-111A)

Elif DURAN

ORCID: 0000-0002-2153-1711

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Nisan 2022

ÖZET

Menkabe, din büyüklerinin, kahramanların ve tarihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını, ahlakî meziyetlerini, olağanüstü hallerini anlatan edebî bir türdür. Menkabeler sade dilleri, ilgi çekici ve öğüt verici içerikleriyle çokça sevilen ve okunan edebî bir türdür.

Çalışmada, kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan Recâyî mahlaslı müellifin kaleme almış olduğu *Menâkib-ı Çehâr-yâr* isimli (111 varaktan müteşekkil) eserin 53b-111a arası varakları incelenmiştir. İncelenen bölümde mesnevi nazım şekliyle yazılmış 11 menkabe vardır. Herhangi bir başlıklandırmanın yapılmadığı menkabeler, birer beyitlik boşluklar bırakılarak birbirlerinden ayrılmıştır. Eser üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, müellifin Allah'ın isimlerini anlamlarına uygun olarak işlediği, âyet iktibasları yaptığı ve edebî sanatları başarılı bir şekilde kullandığı görülmüştür. Eserde bazı vezin aksaklıkları olsa da Arapça ve Farsça kelimeleri akıcı bir üslupla şiirine aktaran müellifin iyi bir şair olduğu söylenebilir. Müellif bu eserde dört halifenin menkabelerini ve üstün özelliklerini anlatarak İslam dinindeki yerlerini ve değerlerini ortaya koymaktadır. Eserde daha çok Hz. Ömer'in adaleti, Hz. Osman'ın hayâsı, Hz. Ali'nin yiğitliği ve cesareti üzerinde durulmuştur. Eser oldukça sade ve anlaşılır bir üslup ile kaleme alınmıştır.

Bu çalışma giriş kısmı ve onu takip eden iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde öncelikle menkabe kavramı açıklanmıştır. Ardından kısaca menkabenin İslam dünyasında ortaya çıkışı, gelişimi ve Türk İslam kültüründeki gelişimi üzerinde durulmuş ve dört halife hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, "Recâyî'nin Menâkib-ı Çehâr-yâr'ı" genel başlığı altında eserin adı, türü, yazılış tarihi, beyit sayısı, vezni, eser oluşturulurken kullanılan edebî sanatlar ve imla

özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bölüm devamında eserin “Muhteva Yönünden İncelenmesi” genel başlığı altında eserde yer alan menkabelerin özetleri, menkabelerde isimleri geçen şahıslar, şehirler ve ülkeler verilmiştir. Çalışmanın ikinci ve son bölümünde nüsha tanıtımı ve metnin kurulmasında takip edilen yollara değinilmiştir. Bu bölümün sonunda ise transkripsiyonlu metne yer verilmiştir.

15. yüzyılda kaleme alınan eserin üzerinde yapılan çalışma ile bilinmeyen bir şairin bilinmeyen bir eseri gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu sayede Türk İslam edebiyatına yeni bir isim eklenmiş ve çehâr-yâr literatürüne yeni bir eser kazandırılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Recâyî, Çehâr-yâr, Menkabe, Türk İslam Edebiyatı

Bilim Kodu: 60304

RECÂYÎ'NİN MENÂKIB-I ÇEHÂR-YÂR'I
(İnceleme-Metin 53B-111A)

Elif DURAN

ORCID: 0000-0002-2153-1711

HITIT UNIVERSTY

GRADUATE SCHOOL

Master Of Science Thesis

April 2022

ABSTRACT

Legend is a literary genre that describes the superior qualities, moral virtues and extraordinary states of religious leaders, heroes and historical figures. Legends are a literary genre that is widely loved and read with its plain language, interesting and suggestive content.

In the study, the leaves between 53b-111a of the work named *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* (consisting of 111 leaves) written by the author with the pen name Recâyî, about which there is no information in the sources, were examined. In the examined section, there are 11 legends written in masnavi verse. The legends that do not have any titles are separated from each other by leaving gaps of one couplet. As a result of the examinations on the work, it has been seen that the author has processed the names of Allah in accordance with their meanings, quoted the verses and successfully used the literary arts. Although there are some meter problems in the work, it can be said that the author, who transfers Arabic and Persian words to his poetry in a fluent style, is a good poet. In this work, the author explains the legends and superior characteristics of the four caliphs and reveals their place and values in the religion of Islam. In the work, more Hz. Omar's justice, Hz. Osman's modesty, Hz. Ali's valor and courage were emphasized. The work is written in a very simple and understandable style.

This study consists of the introductory part and the following two parts. In the introduction, firstly, the concept of menkabe is explained. Then, the emergence of the legend in the Islamic world, its development and its development in Turkish-Islamic culture were briefly emphasized and information about the four caliphs was given. In the first chapter, under the general title of "Recâyî's Menâkıb-ı Çehâr-yâr", information is given about the name of the

work, its type, date of writing, number of couplets, meter, literary arts used while creating the work, and spelling features. In the continuation of the section, summaries of the legends in the work, the persons, cities and countries whose names are mentioned in the legends are given under the general title of "Examination of the Content". In the second and last part of the study, the presentation of the copy and the ways followed in the establishment of the text are mentioned. At the end of this section, the transcribed text is included.

An unknown work of an unknown poet was unearthed with the work done on the work written in the 15th century. In this way, a new name was added to the Turkish-Islamic literature and a new work was brought to the chehâr-yâr literature.

Key Terms: Recâyî, Çehâr-yâr, Legend, Turkish Islamic Literature

Science Code: 60304

TEŐEKKÖR

Tez konusu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan, çalışmanın planlamasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren, kendisine ne zaman danışsam kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan ve en önemlisi güler yüzünü hiç esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Seydi KİRAZ'a, tez döneminde yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Muhammed Kürşat ATAR'a, sadece bu son dönemde değil üniversite hayatım boyunca her anımda yanımda olan hayatımın her evresinde bana destek olan çok kıymetli arkadaşım Havva BARIŐ'a, çalışmam süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve bana destek olan çok değerli ablam Semra YILMAZ'a, beni bu günlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren, benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan annem, babam ve kıymetli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Elif DURAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

RECÂYÎ, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Recâyî ve Hayatı.....	10
1.2. Eserleri	11
1.3. Menâkıb-ı Çehâr-yâr	11
1.3.1. Adı	11
1.3.2. Türü	12
1.3.3. Yazılış Tarihi.....	12
1.3.4. Beyit Sayısı	12
1.3.5. Vezni	13
1.3.6. Kafiye ve Redif	13
1.3.7. Edebî Sanatlar	15
1.3.8. Deyimler	20
1.3.9. Arkaik Kelimeler	21
1.3.10. İmla Özellikleri.....	25
1.4. Eserin Muhteva Hususiyetleri.....	26
1.4.1. Menkabelerin Özetleri.....	26
1.4.2. Şahıslar	29

1.4.3. Şehirler, Ülkeler ve Önemli Yerler 37

2. BÖLÜM

NÜSHA TANITIMI VE METNİN KURULMASINDA İZLENEN YOL

2.1. Nüsha Tavsifi..... 40

2.2. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yöntem..... 41

2.3. Menâkıb-ı Çehâr-yâr'ın Metni 43

SONUÇ **183**

KAYNAKÇA **184**

KISALTMALAR

DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
m.	Miladi
s.	Sayfa
sav	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
vb.	Ve benzeri
vr.	Varak
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Türk İslam Edebiyatında Menâkıb-ı Çehâr-yâr

Sözlükte “övünülecek güzel iş, davranış, hareket” anlamlarına gelen menkabe (çoğulu menâkıb), Arapça “isabet etmek, bir şeyden haber vermek ya da bahiste bulunmak” anlamlarına gelen nekabe kökünden türemiştir.¹ İstilahi olarak menâkıb “din büyüklerinin hayatları etrafında meydana gelen olağanüstü haller, yani kerametleri anlatan hikâyeler” anlamında kullanılır.² Arapça “menâkıb” ve Farsça “nâme” kelimelerinin birleşiminden meydana gelen “menâkıbnâme” ise menkabelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eserlerin adıdır. Aynı zamanda dinî tasavvufi bir konu türü olarak kullanılmaktadır.

Menâkıb ilk olarak 9. yüzyıldan itibaren kaleme alınan hadis kitaplarında Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ashabının faziletlerine dair bölümlerin (Kitâbü’l-Menâkıb) adı olarak kullanılmıştır.³ 9. yüzyıl sonrasında İslam dünyasında tasavvufun yaygınlaşması akabinde menkabe, sufilerin hikmetli sözlerini, örnek alınacak güzel ve faziletli davranışlarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.⁴ 11. yüzyıldan itibaren büyük tarikatların teşekkül etmesiyle birlikte menkabelerin içeriğine “keramet” kavramı da eklenmiştir. Bundan sonra büyük tarikat pirleri ve velilerin vefatlarından sonra kaleme alınan eserlerde onlardan zuhur eden kerametler anlatılmaya başlanmış ve böylece menkabe, kerametle aynı anlamda kullanılır olmuştur.⁵ Menâkıbın Türk edebiyatındaki ilk örneği, 11. yüzyıl sonunda Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han’ın hayatının anlatıldığı *Tezkire-i Satuk Buğra Han*’dır. Anadolu’daki ilk menâkıbnâmeler ise 12. yüzyılda Farsça olarak kaleme alınmıştır. 15. yüzyıldan itibaren de Osmanlı dönemindeki sosyal-siyasal şartların etkisiyle tercüme ve telif yoluyla yüzlerce menâkıbnâme kaleme alınmıştır.⁶

İlk dönemlerden itibaren menkabeler iki çeşit olarak kaleme alınmıştır:

1. Zühd ve takvasıyla ün kazanan evliyalari anlatan menkabeler.
2. Din uğrunda cihad eden yiğitlerin hayatları, maceraları ve olağanüstü güçlerinden bahseden eserler, destansı menkabeler.⁷

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler: Metodolojik Bir Yaklaşım* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), 27.

² Abdurrahman Güzel, *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ, 2014), 78.

³ Seydi Kiraz, “Süleyman Giryânî’nin On İki İmam Menâkıbnâmesi”, *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/10 (2017), 188.

⁴ Zehra Kale, *Muhyî’nin Şehd-i Ebrâr İsmi Dört Halife Menâkıbnâmesi (İnceleme-Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 7.

⁵ Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/112.

⁶ Ferdi Kiremitçi, “Türk İslâm Edebiyatında Manzum Menâkıbnâmeler”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/82 (Kasım 2018), 199-200.

⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 303.

Evliya menkabelerinin sahip olduğu birtakım özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- * Anlatılan kahramanlar gerçek ve mukaddes şahıslardır.
- * Anlatılan olayların belli yeri ve zamanı vardır.
- * Safi eğlence ve tabii bir olayı anlatmak için uydurulmuş değildir. Bilakis gerçek olduğuna inanılır.
- * Kısmi bir kutsallıkla bir dogma gibi kendilerini kabul ettirirler.
- * Anlatılan kişi hayattayken ya da o öldükten sonra meydana gelebilir.
- * Son derece kısa ve yalın bir anlatım tarzları vardır.⁸

Müelliflerin menkabeleri yazarken başvurdukları kaynaklar, konu edindikleri kişilerin çağdaşı olup olmama durumuna göre değişmektedir. Şayet yazar, konu edindiği şahıs ile aynı dönem ve bölgede yaşamış ise kendi birikimini ve çevresindekilerin görgü ve bilgilerini kaynak olarak almıştır. Fakat yazar konu edindiği şahıstan sonraki bir dönemde yaşamış ise üç kaynağa başvurmak durumunda kalmıştır. Bunlar:

1. Sözlü gelenek
2. Yazılı kaynaklar
3. Tarihî kaynaklar⁹

Menâkıbın oluşumu iki aşamada ele alınabilir:

1. Bir kimseye ait rivayetin sözlü kültürde oluşarak zamanla halk arasında yayılması
2. Halk arasında yayılan rivayetlerin bir yazar tarafından toplanarak metin haline getirilmesi.¹⁰

Menâkıb-nâmeler tek bir şahıs veya muayyen tarikat mensupları için, genellikle mensur ve aralarında manzum parçalar ilave edilerek oluşturulmuştur. Bunun yanında tamamıyla manzum olarak kaleme alınan menâkıb-nâmeler de mevcuttur.¹¹

Menkabelerin yazılmasındaki asıl amaç, okuyan ve dinleyenleri etkilemek ve menkabelerden ders çıkarılmasını sağlamaktır. Menkabeleri anlatılan şahısların rol model alınması da bu amaçlar arasındadır. Ayrıca menâkıb-nâmeler, yazıldıkları dönemin bir bakıma dinî, siyasi, psikolojik ve sosyal panoraması niteliğini taşır.¹²

İslam tarihine bakıldığında zaman Hz. Muhammed'den (s.a.v) sonra en önde gelen kişiler "hulefâ-yı râşidîn, çehâr-yâr, dört halife" vb. isimlerle adlandırılan ve Hz. Peygamber'in vefatının

⁸ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 149.

⁹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler: Metodolojik Bir Yaklaşım*, 33-38.

¹⁰ Salih Gülerer, "Türk Kültüründe Menâkıbnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı", *Tarih Okulu Dergisi* 16 (Aralık 2013), 245.

¹¹ Faruk Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 187.

¹² Alim Yıldız, *Menkabeler İşığında Abdolvahab Gazi* (Sivas: Be Yayınları, 2015), 11.

ardından halifelik yapan; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir.¹³ Türk İslam edebiyatında kaleme alınan eserlerde yazarların Hz. Muhammed'i (s.a.v) övmelerinin akabinde dört halife de anılmış ve övülmüştür. Genel itibarı ile mesnevîlerde tevhid, na't, varsa mirâciye ve mucîzâtтан sonra "Medh-i Çehar-yâr-ı Güzîn" başlığı altında dört halifenin övgüsü yapılmıştır.¹⁴ Bu övgülerde genellikle Hz. Ebû Bekir'in dürüstlüğü ve cömertliği, Hz. Ömer'in adaleti, Hz. Osman'ın hayâsı, Hz. Ali'nin yiğitliği ve cesareti işlenmiştir.¹⁵

Türk İslam edebiyatına bakıldığı zaman kaleme alınan menkabelerin çoğunlukla bir tarikat büyüğünün ya da onun haleflerinin merkeze alınarak oluşturulduğu gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra Şemseddîn Sivâsî'ye ait *Menâkıb-ı Çehâr-ı Yâr-i Güzîn*¹⁶ gibi Hz. Muhammed (s.a.v) ve dört halife hakkında kaleme alınan menkabeler de mevcuttur. Ayrıca bu çalışmada üzerinde durulacak olan Recâyî mahlaslı şairin kaleme almış olduğu *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* adlı eser de manzum olarak kaleme alınmış bir dört halife menâkıbnâmesidir.

Hulefâ-yı Râşidîn

Hz. Ebû Bekir (ö. 634)

Hz. Ebû Bekir Fil Vak'ası'ndan yaklaşık üç yıl sonra Mekke'de doğmuştur. Babası Ebû Kuhâfe'dir ve Mekke'nin fethinden sonra Hz. Ebû Bekir'in etkisiyle Müslüman olmuştur. Annesi Ümmü'l-Hayr Selma bint Sarh'tır ve o da Mekke döneminde Müslüman olmuştur. Babasının ve annesinin mensup olduğu Teym kabilesinin soyu, Mürre b. K'ab'da Hz. Muhammed'in (s.a.v) nesebiyle birleşir. Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmayan Hz. Ebû Bekir, Cahiliye devrinde Abdül-Kâbe olarak anılırken Müslüman olduktan sonra adının Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından Abdullah olarak değiştirildiği rivayetlerde geçmektedir. Ayrıca elbise ve kumaş ticaretiyle meşgul olduğu ve ticaret kervanlarıyla Suriye ve Yemen'e seyahat ettiği bilinmektedir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu haber alınca, yanına gidip onunla görüşmüş, ardından Müslümanlığı kabul etmiştir. Mekke döneminde İslamiyet'in yayılmasında onun Kureyş'in ileri gelenlerinden olmasının büyük etkisi olmuştur. O, Mekke döneminde Kureyşli müşriklerin eziyetlerine maruz kalan Müslüman kölelerle yabancılardan pek çoğunu, efendilerine paralarını ödeyerek âzat etmiştir. Hz. Ebû Bekir görevlendirildiği durumların dışında Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanından hiç ayrılmamış, onun kumandanlık yaptığı bütün savaşlarda, Hudeybiye Anlaşması'nda, Umretü'l-Kazâ ve Vedâ Haccında yanında bulunmuştur. Hicretin 11. yılı Safer ayının son haftasında (m. 632 Mayıs) rahatsızlanan Hz. Peygamber (s.a.v) namaza çıkamayacak

¹³ Aynur Kurt, *Abdî'nin Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Hâsâil-i Çehâr-yâr-i Güzîn Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 4.

¹⁴ Âdem Ceyhan - Fatih Koyuncu, "Dört Halifeye Dair Menkibeler ve Râfizi'ye Nasihatler", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 41/1 (2017), 5.

¹⁵ İsmail Ünver, "Mesnevi", *Türk Dili: Aylık Dil Dergisi* 52/415,416,417 (Eylül 1986), 436.

¹⁶ Mehmet Arslan, *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn* (Sivas: Sivas Belediyesi, 2017).

duruma gelince namazı Hz. Ebû Bekir'in kıldırmasını istemiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) vefat edince Sakîfetü Benî Sâide'de sahabe tarafından halife seçilmiştir.¹⁷

Hz. Ebû Bekir döneminde de fetih hareketleri devam etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in mushaf haline getirilmesi bu dönemin en önemli hizmeti olarak tarihe geçmiştir.¹⁸ Hicretin 13. yılı Cemâziyelâhir ayında (m. 634 Ağustos) 63 yaşındayken vefat etmiştir. İslâmî Türk edebiyatının daha çok dinî-tasavvufî eserlerinde Hz. Ebû Bekir'in şahsiyeti ile alakalı bazı motiflere rastlanmaktadır. Ayrıca az sayıda da olsa müstakil mensur eserlerde onun hayatı ve faziletleri konu edilmiştir. Türk İslam edebiyatında Hz. Peygamber'in hayatından bahseden eserlerde ona yakınlığı sebebiyle Hz. Ebû Bekir'e de sıklıkla yer verilmiştir. Hz. Ebû Bekir eserlerde "Atîk", servetini Allah yolunda harcıyıp eski kıyafetler giyindiği için "Zü'l-hilâl", çok şefkatli olduğu için "Evvâh", Hz. Peygamber'den (s.a.v) gelen her haberi koşulsuz kabul ettiği için "Sıddîk" gibi lakaplarla anılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatının hemen ardından onun (s.a.v) devlet görevini üstendiği için "halîfetü resûlillah", Hz. Peygamber (s.a.v) bütün işlerinde ona danıştığı için "Peygamber'in veziri" gibi unvanlarla da anıldığı görülmektedir. Hz. Ebû Bekir hilyesinde orta boylu, zayıf yapılı, keskin bakışlı, sık saçlı, seyrek sakallı, ince ve güzel yüzlü bir kimse olarak tasvir edilmiştir. İbn Teymiyye, *Risâle fî Tafdîli Ebî Bekr ve 'Ömer*; Suyûtî, *İlkâmü'l-hacer li-men Zekkâ Sâbbe Ebî Bekr ve 'Ömer* gibi Hulefa-yi Râşidîn ve aşere-i mübeşşere hakkında yazılan eserlerin baş tarafında Hz. Ebû Bekir'e de değinilmiştir. Haseme b. Süleyman, *Fezâ'ilü's-Sıddîk Ebî Bekr*; Ömer Ebü'n-Nasr, *Ebû Bekri's-Sıddîk* gibi bazı eserler müstakil olarak Hz. Ebû Bekir üzerine kaleme alınmıştır.¹⁹

Hz. Ömer (ö. 644)

Bir rivayete göre Hz. Ömer Fil Vak'ası'ndan 13 yıl sonra, bir rivayete göre de Dördüncü Ficâr Savaşı'ndan dört yıl önce Mekke'de dünyaya gelmiştir. Baba tarafından soyu Adî b. Kâ'b kabilesine ulaşmaktadır ve Kâ'b b. Lüey'de Hz. Peygamberin (s.a.v) nesebi ile birleşmektedir. Annesi ise Mahzûm kabilesinden Hateme bint Hâşim'dir. İslam ile müşerref olmadan önceki hayatı hakkında çok bilgi olmasa da iyi ata bindiği, içkiye ve kadına düşkün olduğu, iyi silah kullandığı, pehlivan yapılı olduğu, şiire ilgi duyduğu, okuma yazma bildiği, güzel konuştuğu, ticaret yaptığı, Kureyş kabilesi adına elçilik görevini üstlendiği rivayetlerde belirtilmektedir. Hz. Ömer'in önceleri putperest olduğu, Hz. Peygamber'e (s.a.v) ve İslâmiyet'e karşı düşmanlık gösterdiği hatta kabilesinden olup da Müslüman olan kimselere işkence ettiği bilinmektedir. Bir rivayete göre Hz. Ömer: Bi'setin 6. yılında Hz. Hamza'nın da Müslüman olduğunu öğrenince Hz. Peygamber'i (s.a.v) öldürmek üzere yola çıkar. Yolda kardeşi Fatıma ve eşi Saîd b. Zeyd'in de Müslüman olduklarını öğrenir ve onların evine gider. Onları Taha Suresini okurken bulur ve onların da Müslüman olduklarını kendi ağızlarından işitir. Bunun üzerine Hz. Ömer Müslüman

¹⁷ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/101-103.

¹⁸ Mustafa Necati Bursalı, *Hz. Ebû Bekir* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2015), 208.

¹⁹ Fayda, "Ebû Bekir", 10/104-108.

olmaya karar verir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına gider ve ona biat edip İslâm ile müşerref olur.²⁰

Hz. Ömer seriyeler dışında Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamıştır. Onun (s.a.v) komutanlık yaptığı tüm savaşlara katılmıştır. Yirmiye yakın meselede vahiy, Hz. Ömer'in görüşlerine uygun bir biçimde gelmiş ve bu duruma da "muvâfakâtü Ömer" denilmiştir. Bunun yanı sıra sahabe devrinin en çok fetva veren yedi sahabesi arasında yer almıştır. Ayrıca Hz. Ebû Bekir döneminde kadılık ve müşavirlik görevlerini üstlenmiştir.²¹

Hz. Ebû Bekir'in vefat ettiği gün (634 yılı) Hz. Ömer Mescid-i Nebevî'de biat alarak halife olmuştur. Onun döneminde birçok fetih yapılmış ve bu fetihler sonucu ele geçirilen ganimetlerde büyük artış olmuştur. Adalete vermiş olduğu büyük önem ve o alanda gerçekleştirmiş olduğu icraatlarıyla insanlık tarihine geçmiştir. Halkı gözetmiş ve haklarını aramalarına imkân sağlamıştır. Hatta gündüzleri çarşıda, geceleri Medine sokaklarında gezip asayiş kontrol eder, ihtiyaç sahiplerini tespit eder ve beytül mâlden onlara destek vermiştir.²² Hz. Ömer on yıl, altı ay, beş gün halifelik yapmıştır. Hicretin yirmi üçüncü senesi zilhicce ayının yirmi altısında sabah namazı sırasında mescidde Ebû Lü'lü adında bir köle tarafından hançerlenerek şehit edilmiştir.²³

Hz. Peygamber'in arkadaşı ve Emîrül-mü'minîn olarak nitelendirilen Hz. Ömer'den, Türk İslam Edebiyatında şairler tarafından Dîvân ve mesnevilerde çeşitli şekillerde bahsedilmiştir. Bunun yanında yine onun hakkında müstakil şiir ve eserler de kaleme alınmıştır. Hz. Ömer hakkında kaleme alınan medhiyelere örnek olarak şunlar verilebilir: Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'deki dört halife medhiyesi; Âşık Paşa, *Garibnâme*'de "Ömer'i Medhider"; Cem Sultan *Cemşid ü Hurşid*'de "Der-Medh-i Ömerül-Faruku'n-Nakiyyu Radiyallahu Anhu". Hz. Ömer'in de yer aldığı hilyelere örnek olarak Cevrî'nin *Hilye-i Çâr-yâr-i Güzin* adlı eserini ve Mehmed Esad Erbilî'nin *Çâr-Bâğ* adlı eserleri verilebilir.²⁴

Künyesi Ebû Hafs olan Hz. Ömer kaynaklarda, hak ile bâtili birbirinden ayıran anlamında "Fârûk" lakabıyla anılmıştır.²⁵ Ayrıca "emîrül-mü'minîn" tabirinin ilk defa onun için kullanıldığı da kaynaklarda geçmektedir. Ehl-i sünnet âlimleri tarafından Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'den sonra Müslümanların en hayırlısı olduğu ve halifeliği hak ettiği savunulmuştur. Uzun boylu, heybetli, gür sesli olarak anlatılan Hz. Ömer, eserlerde genel itibarı ile üç üstün özelliği

²⁰ Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/44.

²¹ Muhsin Koçak, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/51.

²² Fayda, "Ömer", 34/46-47.

²³ Mustafa Necati Bursalı, *Hz. Ömer* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2015), 367.

²⁴ Alim Yıldız, "Edebiyatımızda Hz. Ömer", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018), 2/505-512.

²⁵ Bursalı, *Hz. Ömer*, 11.

ile öne çıkmıştır: Yüce Allah'ın emirlerini yerine getirmedeki titizliği, Hz. Peygamber'e ve İslâm dinine karşı olan hizmetkarlığı ve diğer insanlara karşı adaletli tutumu.²⁶

Hz. Osman (ö. 656)

Hz. Osman Fil Vak'ası'ndan altı yıl sonra Tâif'te doğmuştur. Babası Affân, Kureyş'in en zenginlerindedir ve İslâmiyet gelmeden önce ölmüştür. Annesi Ervâ bint Küreyz, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) halası Ümmü Hakîm Beyzâ bint Abdülmuttalib'in kızıdır. Soyu Abdülmenâf b. Kusay'da Rasûlullah'ın nesebiyle birleşir. Bi'setin ilk yıllarında Hz. Ebû Bekir'in delâletiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına giderek İslâm ile müşerref olmuş ve bu sayede ilk on Müslüman arasında yer almıştır. Amcası Hakem b. Ebü'l-Âs ve annesi Ervâ bint Küreyz, Hz. Osman'ı dinden döndürmek için çok uğraşmışlardır fakat o dininden dönmemiştir. Bi'setin beşinci yılında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kızı Rukiyye ile evlenmiştir. Rukiyye'nin vefatının ardından Hz. Peygamber (s.a.v.) onu diğer kızı Ümmü Gülsûm ile evlendirmiştir. Hicretin dokuzuncu yılında Ümmü Gülsûm'ün de vefatı üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kızı daha olsaydı onu da Hz. Osman ile evlendireceğini söylemiştir. Hz. Osman, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde vahiy katipliği yapmıştır. Hz. Ebû Bekir döneminde de onun müşavirliğini ve katipliğini yapmış ardından Hz. Ömer döneminde de onun danışmanları arasında yer almıştır. Hz. Ömer'in, ağır bir şekilde yaralanmasından sonra halifelik makamına seçilmek üzere önerdiği altı sahabe arasında ismi sayılmış ve sonunda üçüncü halife olarak Hz. Osman seçilmiştir. İlmi açıdan zengin, gecelerini ibadet gündüzlerini ise oruçla geçiren Hz. Osman, nazik bir tabiata sahip ve çok cömert bir kimse idi. Hz. Ebû Bekir döneminde mushaf haline getirilen Kur'ân-ı Kerim'i beş veya yedi nüsha olarak çoğaltmış ve çeşitli şehirlere göndermiştir. Onun döneminde fetih hareketleri iyice hız kazanmış İran, Kıbrıs gibi birçok ülke fethedilmiştir. Bu fetihler sonucunda gerçekleşen zenginleşmeye bağlı olarak sosyal hayattaki lüks ve refahın arttığı Hz. Osman'ın halifelik dönemi, sükûnet devri ve halifenin şehit edilmesiyle son bulan İslâm tarihinin ilk büyük fitnesinin yaşandığı karışıklık dönemi olarak ikiye ayrılır. Hilafet döneminin ilk altı yılında Hz. Osman'ın Hz. Ömer'den daha çok sevildiği kaynaklarda geçmektedir. Fakat ikinci dönemin başından itibaren yönetimine karşı ciddi şikayetler başlamış ve etkileri günümüze kadar gelen fitne hareketi Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Cemel ve Sıffîn savaşlarıyla devam etmiştir.²⁷

Hayâ ve edep incisi olarak anılan Hz. Osman'a karşı ayaklanan asiler tarafından, evi kuşatıldı. Bu kuşatma yirmi gün ile iki ay arası sürdürüldü. Hz. Osman, hicretin 32. yılı Zilhicce'nin on sekizinde (m. 17 Haziran 656) 82 yaşında iken mushaf başında bu asiler tarafından şehit edildi. Bu sırada eşine kalkan olmak isteyen Nâile Hatun'un parmakları da kesilmiştir.²⁸

²⁶ Fayda, "Ömer", 34/46.

²⁷ İsmail Yiğit, "Osman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/438-439.

²⁸ Mustafa Necati Bursalı, *Hz. Osman* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014), 252-254.

Türk İslam edebiyatında Hz. Osman'ın hayatı ve şahsiyeti hakkında methiye, hilye, fazilet-nâme, menkıbe ve vecize türünden birçok eser kaleme alınmıştır. Örneğin, Hz. Osman'ın şehadeti üzerine Kab b. Malik, Hassan b. Sabit, Ferzadak gibi tanınmış Arap şairlerinin kaleme almış oldukları mersiye türünde şiirler mevcuttur. Ayrıca şairler yazmış oldukları dört halifeyi anlatan şiirlerinde tabii olarak Hz. Osman'a yer vermişlerdir. Kaside gazel, murabba vb. şiirlerin bir araya getirildiği divanlarda da onunla alakalı birçok beyte rastlanılır. Örneğin: Ahmet Yesevî, *Divân-ı Hikmet*'te Dört Halifeyi anlattığı şiirinde: Osman Nevres, *Divan*'ında "Na't-ı Şerif" başlıklı medhiyede; Ahmed Suzî *Divan*'ında Hz. Osman'dan bahseder. Divanlarda olduğu gibi mesnevilerde de Hz. Osman'dan bahseden beyitler mevcuttur. Örneğin: Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*'de; Ahmedî, *İskender-nâme*'sinde "Zikr-i Hilâfet-i Osman Bin Affan" başlığı altında; Yazıcı Salih, *Şemsiyye*'sinde "Der Fazîlet-i Osman Radyallâhu Anh" başlığı altında Hz. Osman'dan bahseder. Ayrıca Mehmed Esad Efendi, *Çâr-Bağ* isimli dört halife hilyesinde ve Cevrî, *Hilye-i Çehâr-yâr-ı Güzîn* isimli dört halife hilyesinde Hz. Osman'dan bahseder. Hz. Osman, Hz. Peygamber'in (s.a.v) iki kızıyla evlendiği için "Zinnûreyn" lakabıyla anılmıştır ve hakkında yazılmış eserlerde cömertliği, hayâ sahibi olmasından ötürü meleklerin dahi kendisinden utandığı, Hz. Peygamber'in cennet arkadaşı olduğu, ibadete olan düşkünlüğü, Kur'an'ı çoğaltması ve Mushaf başında iken şehit edilmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca hilyesinde orta boylu, ince telli ve gür sakallı, geniş omuzlu ve esmer bir kişi olarak tasvir edilmiştir.²⁹

Hz. Ali (ö. 661)

Hz. Ali'nin hicretten yaklaşık 22 yıl önce (m. 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) amcası Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Annesi Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Mekke'de baş gösteren kıtlıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v) amcasının yükünü hafifletmek maksadıyla Hz. Ali'yi beş yaşında iken yanına almış ve hicrete kadar onu yanında büyütüştür. Hicretin ikinci yılının son aylarında Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Ali'yi kızı Fâtıma ile evlendirmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin, Muhsin (ölü doğmuştur), Zeynep ve Ümmü Gülsûm adlı beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Hz. Ali, Hz. Fâtıma'nın sağlığında başka evlilik yapmamıştır ancak onun vefatından sonra birçok evlilik yapmış ve çok sayıda evlat sahibi olmuştur. O; Bedir, Uhud, Hayber, Hendek gibi pek çok seriyye ve gazvelere katılmış, sancaktarlık yapmış, büyük kahramanlıklar göstermiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.v) kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması'nı kaleme almıştır.³⁰ Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v) isteği üzerine bir süre Yemen'de kâtiplik görevini üstlenmiştir.³¹ Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatının ardından yıkanması ve defni gibi hizmetleri Hz. Ali üstlenmiştir. İlk üç halife dönemlerinde Hz. Ali, Hz. Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati esnasında Medine'de askeri vali

²⁹ Alim Yıldız, "Edebiyatımızda Hz. Osman", *Hazreti Osman*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü Matbaası, 2020), 351-364.

³⁰ Ethem Ruhi Fırlalı, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/371.

³¹ Mehmet Yaşar Kandemir, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/375.

olarak kalması dışında, herhangi bir savaşa katılmamış ve idari görev üstlenmemiştir. Medine’de kalıp dinî ilimlerle hemhal olmayı tercih etmiştir. Kur’an ve hadis ilimlerinde derin ilim sahibi olduğu kaynaklarda geçmektedir. Hz. Osman’ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali dördüncü halife olarak seçilmiştir. Halifelik makamına gelen Hz. Ali’yi bekleyen en önemli mesele Hz. Osman’ın katillerini bulup cezalandırmak idi. Fakat ortada bir katil yoktu sayıları binleri bulan bir kalabalık onu biz öldürdük diyorlardı. Bu durum başta Muâviye olmak üzere Hz. Osman’ın akrabalarının Hz. Ali’ye biat etmemelerine sebep oluyordu. Hz. Âişe ile Cemel, Muâviye ile de Sıffîn savaşları bu dönemde meydana gelmiştir. Sıffîn Savaşı’ndan sonra yine Hz. Ali’ye karşı olan Hâricîler adında yeni bir grup ortaya çıkmıştır.³²

Hz. Ali dört yıl sekiz ay yirmi üç gün halifelik yaptıktan sonra hicri 40 yılı (m. 660) Ramazan ayının 17. cuma günü mescide giderken İbn-i Mülcem isimli bir Hâricî tarafından yaralandı ve iki gün sonra şehit oldu.³³

Hz. Ali’nin faziletleri etrafında müstakil edebî eserler vücuda getirilmiştir. “Na’t-ı Ali” adı verilen ve bütünüyle Hz. Ali için yazılmış medhiye türündeki kasidelerde Hz. Ali, bütün üstün özellikleri ile tavsif edilmiştir. Ayrıca kendisi için yazılan şiirlerin yanı sıra din ve devlet büyüklerinin için yazılan medhiyelerde hem teşbih unsuru hem de övgüde bir makyas olmak üzere zikredilmiştir. Ayrıca dört halife için kaleme alınan çehâr-yâr hilyeleri ve çehâr-yâr menâkıblarında Hz. Aliye bir bölüm tahsis edilmiştir. Türk İslam edebiyatında Hz. Ali’ye dair eserler arasında ilk sırayı “cenknâmeler” almaktadır. Hz. Ali hakkında yazılan eserlere örnek olarak Yemînî’nin *Fazîlet-nâme*’si ve Süleyman Celâleddin’in *Mevlîd-i Cenâb-ı Ali*’si verilebilir. Bunun yanı sıra Divanında Hz. Ali na’tına yer veren şairlere örnek olarak Nâbî, Fuzûlî, Karamanlı Avnî ve Leylâ Hanım verilebilir.³⁴

Yiğitliği ve cesaretiyle öne çıkan Hz. Ali, “Haydar”, “Murtazâ”, “Esedullah” lakapları ile; “Ebû’l-Hasan”, “Ebu Turâb”, Ebû’s-Sıbteyn” künyeleri ile anılmıştır.³⁵ Putlara tapmadığı için “Kerremallahu Veche” duasına mahzar olmuştur. Çocukluk yaşından itibaren Hz. Peygamber’in (s.a.v) yanında bulunan, ondan (s.a.v) Kur’an öğrenen ve vahiy kâtipliğini yapan Hz. Ali; ilk üç halife döneminde de onlara danışmanlık yapması hasebiyle ilmî derinliğiyle de yad edilmiştir. Ayrıca şemâlinde orta boylu, etine dolgun, geniş omuzlu, iri yapılı, siyah gözlü, uzun sakallı ve başının ön tarafında savaştan kalma yara izi bulunan bir kimse olarak tasvir edilmiştir. Ehl-i sünnet âlimleri Hz. Ali’ye ilim, ihlas, takva, yiğitlik, velayet, Hz. Peygamber’in soyunu devam ettirmesi vb. birçok konuda değer verirken; Şîî dünyasında bunların yanında Kur’an ve

³² Fığlalı, “Ali”, 2/372-374.

³³ Mustafa Necati Bursalı, *Hz. Ali* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2015), 244.

³⁴ Meliha Yıldırım, “Türk Edebiyatında Hz. Ali”, *Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, ed. Selim Arık (Bursa: Bursa İl Müftülüğü, 2005), 213-220.

³⁵ Meliha Yıldırım Sarıkaya, *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 100-103-104-112-177.

hadislere uymayan menkabe ve hadisler söylenmiş ve özellikle “İmâmet” konusunda ona haksızlık yapıldığı savunulmuştur. Bu tartışma asırlardan beri devam edegelmiştir.³⁶

³⁶ Seydi Kiraz, *Süleyman Giryânî Necmü'l-Kulûb: (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Kitabevi, 2018), 17-18.

1. BÖLÜM

RECÂYÎ, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Recâyî ve Hayatı

Kaynaklarda Recâ'î mahlaslı iki şair bulunmaktadır:

1) İstanbullu Süngerci-zâde Recâ'î

2) *Mevlid* yazarı Recâ'î

Bunlardan birincisi 17. yüzyılda yaşayan İstanbullu Süngerci-zâde Recâ'î'dir. Üzerinde durulan eser 15. yüzyılda kaleme alındığından dolayı eserin İstanbullu Süngerci-zâde'ye ait olması muhtemeldir. İkincisi ise eserinden hareketle 15. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen *Mevlid* yazarı Recâ'î'dir. Şairin bilinen tek eseri *Mevlûd-i Nebî*'sidir. Bu eser dışında şair hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır.³⁷ Daha önce de belirtildiği üzere, üzerinde çalışılan eser de 15. yüzyılda kaleme alınmıştır. İki eserinde aynı yüzyılda yazılması ve şairlerinin Recâyî mahlasını kullanması göz önünde bulundurularak *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* isimli eserin de *Mevlid* yazarı Recâ'î'ye ait olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklarda *Mevlid* yazarı Recâ'î hakkında yazdığı eser haricinde herhangi bir bilgi bulunamadığından, şair hakkındaki bilgilere *Menâkıb-ı Çehâr-yâr*'ından faydalanılarak ulaşılmıştır. Şair 2371 ve 2365. beyitlerde mahlasına yer verdiği için mahlasının Recâyî olduğu görülmüştür:

Yiridür dosta şâzı düşmene ğam

Recâyî kes sözi va'llâhu a'lem (2371)

Dañı her kim oğuyup hoş du'âyı

İderse şâz ola rûh-ı **Recâyî** (2365)

Eserin telif tarihinin (h. Şâban 903 / m. Mart-Nisan 1498) belirtildiği beyitlere göre şair, kesin olarak 15. yüzyılın sonuna kadar yaşamıştır:

İrişmişdi *toğuz yüz üçe* hicret

Bahârıla cihân bulmuşdı zînet (2354)

Fulu' idüp mübârek *mâh-ı şa'ebân*

³⁷ M. Fatih Köksal, Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), "Recâ'î" (Erişim 27 Haziran 2022).

Bezenmişdi gül ü lāyleyle devrān

(2355)

Farsça alıntılar yapan yazarın Farsçayı bildiği, İran'ın meşhur müelliflerinden Feridüddin Attar'ın eserlerini okuduğu ve yaptığı edebî alıntidan hareketle Fars edebiyatına hâkim olduğu anlaşılmaktadır:

Ġam-ı dünyā be-yek erzen neyerzed

*Çe yek erzen be-nīm erzen neyerzed*³⁸

(1389)

Farsçanın yanında iktibas yapabilecek kadar Kur'an/ayet bilgisine ve kelâmı kibara hâkim olduğu anlaşılmaktadır:

Anuñ şānında geldi *hel etā* pes³⁹

Anuñ hâkķında dindi *lā-fetā* pes⁴⁰

(1770)

1.2. Eserleri

1) Mevlûd-i Nebî: *Mevlid'* in tek nüshası Millî Kütüphane Yz. A 3380 numarada *Mevlûd-i Nebî* adıyla kayıtlıdır. Mesnevi nazım şekli ile, aruzun *Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün* kalıbıyla yazılmıştır. Eser 1218 beyitten müteşekkildir. Eserin tam metni M. Fatih Köksal tarafından yayımlanmıştır.

2) Menâkıb-ı Çehâr-yâr: *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* isimli eseri bu çalışmanın asıl konusudur. Aşağıda eser hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.3. Menâkıb-ı Çehâr-yâr

1.3.1. Adı

Bazı müellifler eserlerine verdikleri ismi metnin başında belirtirken bazıları metnin farklı yerlerinde belirtirler. İncelemeler sonucu, üzerinde durulan eserin baş kısmından eksik beyitlerinin olduğu anlaşılmış ve müellifin eserde herhangi bir başlık kullanıp kullanmadığı tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra müstensih, yazmış olduğu *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* başlığı ile eserin ismine ve türüne işaret etmiştir.

³⁸ "Dünya gamının bir mısır tanesi kadar değeri yoktur. Hatta ne bir mısır tanesi yarım mısır tanesi kadar bile değeri yoktur.", (Feridüddin Attar, *Esrar-Nâme* 1. Bölüm, 15. Makale, 19. Beyit)

³⁹ "De ki: Hak geldi batıl yıkılıp gitti! Zaten batıl yıkılmaya mahkumdur.", (İsrâ, 17/81)

⁴⁰ "Zülfikar gibi keskin kılıç, Ali gibi yiğit yoktur."

1.3.2. Türü

Din büyüklerinin veya tarihte yaşamış ünlü kişilerin gerek yaşamlarının gerekse olağanüstü davranışlarının anlatıldığı eserlere menkabe ve bunların toplanmasından müteşekkil olan eserlere ise menâkıbnâme denir. Eserde dört halifenin hayatı anlatıldığından eser, konusu itibarıyla bir menâkıbnâmedir.

Menâkıb-ı Çehâr-yâr nazım şekli itibarıyla bir mesnevîdir.

1.3.3. Yazılış Tarihi

İncelenen beyitlerde eseri yazmaya başladığı tarih hakkında bir bilgi vermeyen müellif, eser yazımını tamamladığı tarihe değinmiştir. Müellif, eserini h. Şâban 903 yılının (m. Mart/Nisan 1498) bir bahar günü tamamladığını şu dizelerle belirtmiştir:

İrişmişdi *toğuz yüz üçe* hicret

Bahârıla cihân bulmuşdı zînet (2354)

Fulu' idüp mübârek *mâh-ı şa'ûbân*

Bezenmişdi gül ü lâleyle devrân (2355)

Eserin müstensihisi Ali isminde bir zattır. Eser, temmet kaydında verilen bilgiye göre h. 5 Recep 939 (m. 31 Ocak 1533) tarihinde Birgi beldesinde istinsah edilmiştir:

Temmetü'r-risâle bi-*Ôavni'l-Melîkü'l-Vehhâb* fî-vağti'z-zevâl fî-beled-i Birgî *Ôan-yed-i ÔAlî* fî-şehri Receb fî-yevmi'l-*hamîs* sene tis^Ôa ve şelaşîn ve tis^Ôa mi'oe ğafera'llâhu li-velivâlideyye ve'l-cemî'î'l-mü'ominîn⁴¹

1.3.4. Beyit Sayısı

Üzerinde çalışılan mesnevi, toplam 2372 beyitten oluşmaktadır. Ancak bu çalışmada 53b-111a varak aralığının incelenmesinden ötürü 1126-2372 (toplamda 1247 beyit) aralığında bulunan beyitler üzerinde durulacaktır.⁴²

⁴¹ "H. 5 Recep 939 (m. 31 Ocak 1533) tarihinde bir zeval vakti yazımı tamamlanan bu eser, Birgi beldesinde Ali isminde bir zat tarafından istinsah edilmiştir. Allah onu, annesini, babasını ve tüm mü'minleri bağışlasın."

⁴² Eserin ilk kısmı *Recâyi'nin Menâkıb-ı Çehâr-yâr'ı* (İnceleme-Metin 1A-53B) adıyla Fatma Keleşoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır.

1.3.5. Vezni

Müellif eserini aruzun hezec bahrinin *Mefâ'ûlün / Mefâ'ûlün / Fe'ûlün* kalıbıyla kaleme almıştır. Bu kalıp kısalığı ve işlekliliği nedeniyle daha çok mesnevi biçiminde yazılmış uzun hikâyelerde kullanılmıştır.

Eserde imale ve zihaf lar vardır. Özellikle zihaf lar aruzda bir kusur olarak kabul edilir. İmale ve zihaf ların yanı sıra bazı mısralarda aksamalar da mevcuttur. Bunlar göz önüne alındığı zaman şairin vezni başarılı bir şekilde kullandığı söylenemez. Vezinlerinde aksamalar olan mısralara örnek olarak aşağıdakiler verilebilir:

Degül demi kı l cānı hüşyār (1280/2)

İdildi evvelkilerden da hı çok yas (1671/2)

1.3.6. Kafiye ve Redif

Kafiye, en az iki dizenin sonunda tekrar edilen yazılışları aynı fakat anlamları farklı olan ses benzerliğine denir.⁴³ Kafiye nin çeşitleri bulunmaktadır, bunlar:

Yarım Kafiye: Mısra sonlarındaki redif harici tek ses benzerliği ile oluşan kafiye çeşididir:

Velikin gördüğümce bunı her dem

Çarındaşum acısıçun yirem gam (1441)

Ĥased itdi Ebū Cehlūñ yirin od

Ĥased durur iden iblīsi merdūd (1243)

Tam Kafiye: Mısra sonlarında redif harici iki ses benzerliğinden oluşan kafiye çeşididir:

Dimişdür Fa hr-i Ő Ālem buña kim sen

Peyember olurıduñ gelmesem ben (1137)

Huşūsa taht-ı şer Ő a şimdi server

Budur şaldukça ditrer turre Kayşer (1138)

Zengin Kafiye: Mısra sonlarında redif harici üç veya daha fazla harfin benzerliği sonucu olan kafiye çeşididir:

⁴³ Kafiye ler hakkında verilen bilgilerde kullanılan kaynak: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992).

Vücūdum bir nazarda oldu **toprak**
Hevesiyle uçaram hemçü **yaprak** (1222)

Bilürem anca yokdur bende **tākāt**
Ki sen şāh vaşlına bulam liyā**ķāt** (1233)

Tunç Kafiye: Mısra sonlarında bulunan bir kelimenin alt ya da üst mısraının son kelimesinde bulunmasıyla oluşan kafiye çeşididir:

Ne Şehdūr halkı yaķar hubb u **tābı**
Budur çerh-i vilāyet āfī**tābı** (1133)

Bu yaña ol cezīre ehl-i ğā**fil**
Oturmuşıdı fāriĝ şehir eger **il** (1555)

Cinash Kafiye: Dize sonlarında, eş sesli kelimelerin kullanılmasıyla oluşturulan kafiye çeşididir:

Ki şerŌ içre necise şart-ı **mihri**
İdeler çift yaŌnī māha **mihri** (1247)

Redif: Mısra sonlarında bulunan yazılışları, anlamları ve görevleri aynı olan ek ve kelimelere denir:⁴⁴

Şehimüzdür sağ olsun Ōizzeti**yle**
Kemāl-i saltanatda devleti**yle** (1142)

Çü anı gerdegine gönderür**ler**
Kalan halkı oradan dönderür**ler** (1255)

Furuban ol yaña güftār **kıldı**
Hüseyn üzre anı iŝār **kıldı** (1230)

⁴⁴ Nurettin Albayrak, "Redif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/523.

1.3.7. Edebî Sanatlar

Divan edebiyatı sanata büyük ehemmiyet veren bir yapıya sahiptir. Hemen her sözün ya da mısraın bir sanatla süslediği bu edebiyatta, yazarların şiirlerdeki kudretini gösteren en önemli ölçülerden biri edebî sanatlardır. Bu edebiyatı anlamak, ondan zevk almak için edebî sanatları bilmek gereklidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki sanat yapmak için ağır ve sanatlı bir dile ihtiyaç yoktur. Oldukça sade bir dil ile de sanat yapılabilir.

Müellifin eserinde kullandığı edebî sanatlar şunlardır:

Teşbih

Aralarında türlü yönlerden benzerlik kurulabilen iki şey veya şeylerden benzerlik itibarı ile zayıf olanı kuvvetli olana benzetmeye “teşbih” denir.⁴⁵

Aşağıdaki beyitte Hz. Osman döneminde yapılan bir kale kuşatmasında mancınık ile atılan taşların karşısında kale halkının durumu, kader karşısında çaresiz kalan insana benzetilmiştir:

Çader bigi hevâdan inüp ol seng
Hîşâr ehline ider çalÖayı teng (1787)

Aşağıdaki beyitte çok sayıda askerinin yanında Hz. Ali'nin vefatı, yıldızlar çıkınca batan bir güneşe benzetilerek anlatılmıştır:

Furur çamu sipâhuñ hemçü yılduz
N' için güneş gibi gitdüñ yaluñuz (2303)

Aşağıdaki beyitte Hz. Ali'nin hançer ile yaralanmasının ardından yere düşmesi, bir dağın yıkılmasına benzetilerek anlatılmıştır:

ÇaÖîf olup hemân dem açdarıldı
Çara tağ bigi bir yaña yıkıldı (2257)

Teşhis

Eşyayı ya da insan dışındaki canlı varlıkları, düşünen, duyan, hareket eden insan kişiliğinde göstermek, ona kişilik verme sanatına “teşhis” ismi verilir.⁴⁶

Hz. Hüseyin ve Bânû'nun işlendiği aşağıdaki beyitte “ben”in haraç alması ve zülfünün vergi alması ile insana ait özellikler cansız varlıklara verilmiştir:

⁴⁵ İskender Pala, *Divan Edebiyatı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2006), 136.

⁴⁶ Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri: Edebiyat Üzerine, Edebi San'atler, Metinler Şerhine Dâir, Metin Tamiri* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 204.

Bunuñ hâli harâc alur Yemenden

Anuñ zülfeyni bâc alur Ħotenden

(1268)

Mübalğa

Mübalğa, anlatılan olayın ya da sözün etkisini arttırmak amacıyla bir şeyi olmadığı veya olamayacağı biçimde, olduğundan çok veya az gösterme sanatına verilen isimdir. Müellif bu sayede okuyucunun zihninde kuvvetli bir iz bırakmayı amaçlar. Bu sanat ile müellifler okuyuculara geniş hayal dünyalarını göstermektedirler.⁴⁷

Aşağıdaki beyitte Hz. Osman'ın edebi karşısında diğer insanların, utançlarından terleyip kızardıkları hatta ateş saçtıkları abartılı bir dil ile ifade edilmiştir:

Ne şehdür kim Ħayāsından Óarağ-rîz

Olupdur hem kızarup âteş-engîz

(1147)

Aşağıdaki beyitte alevin ışığından dünyanın aydınlandığı, ışıkla dolduğu abartılı bir tarzda anlatılmıştır:

Odınuñ pertevinden dünya toldı

Alevinden cihân pür-şuÓle oldı

(1573)

İsti'âre

İsti'âre, bir kelimenin anlamını geçici olarak başka bir kelimenin yerine kullanma sanatına verilen isimdir. Bu sanat ile herhangi bir varlığa benzerlik dolayısıyla asıl adın yerine benzediği başka bir varlığın adı kullanılır. İsti'ârenin özünü teşbih oluşturur. Fakat bu sanatta benzeyen ya da benzetilenden yalnızca biri söylenir. Edebiyatımızda en çok kullanılan sanatlardan biridir ve üç çeşide ayrılmıştır. Bunlar: a) Açık İsti'âre: Yalnızca benzeyenin söylendiği isti'âredir. b) Kapalı İsti'âre: Yalnızca benzetilenin söylendiği isti'âredir. c) Temsilî İsti'âre: Teşbihin temel öğeleri olan benzeyen ve benzetilenden biri yanında birden fazla benzetme yönü gösterilerek yapılan isti'âredir.⁴⁸

Bânû'dan bahsedilen aşağıdaki beyitte, Bânû'nun ismi kullanılmamış, güzelliğinden dolayı aya benzetilmiş ve ona **meh** (ay) denilmiştir:

Gelüben geçdi evvel sürÓatiyle

Görür ol *meh* anı bu şevketiyle

(1131)

Tezad

⁴⁷ Pala, *Divan Edebiyatı*, 153.

⁴⁸ Pala, *Divan Edebiyatı*, 137-138.

İki düşünce, duygu, hayal arasında birbirine zıt olan özellikleri ve benzerlikleri bir arada kullanma sanatına “tezdad” ismi verilir.⁴⁹

Aşağıdaki beyitte “seçkin kimseler” anlamına gelen **hâs** ve “halk” anlamına gelen **Öam** sözcükleri bir arada kullanılmıştır:

Şarınmış başına görklü Öimāme
Edeb irişmiş andan *hâs* u Öāme (1144)

Bu beyitte “kavuşmak” anlamına gelen **irişmek** ve “ayrılık” anlamına gelen **hicr** kelimeleri bir arada kullanılmıştır:

Ne hoşdur sevdüğine her dil-efkār
İrişmek *hicr*le olmuşken giriftār (1287)

Aşağıdaki beytin ilk mısraında “önde, önce” anlamlarına gelen **evvel** ve “son, en son” anlamlarına gelen **āhir** sözcükleri bir arada kullanılmıştır:

Ne kişi tatdı *evvel* nüşî şādı
Ki *āhir* nîş u ğam olmadı zādı (1290)

Nidâ

Şairin duygularının coşması ve heyecanlanmasına sebep olan olayları ve varlıkları göz önüne getirip “ey, ya, hey” vb. ünlemlerle seslenmesine “nidâ” denir.⁵⁰ Recâyî eserinde bu sanattan çokça faydalanmıştır. Aşağıda örnek olarak üç beyit verilmiştir:

Rahîmā Qādirā Perverdigārā
Dilerven Öāşığına her dil-ārā (1285)

Rasüle gider oldum uşda bugün
Eyā cānlar bugündür baña düğün (1368)

Esîrüz bizi kırtar *yā İllāhî*
Ki cümle bendenüñ sensin penāhı (1396)

Telmih

⁴⁹ Pala, *Divan Edebiyatı*, 155.

⁵⁰ Tarlan, *Edebiyat meseleleri*, 197.

Herkes tarafından bilinen geçmişte vuku bulmuş bir olaya, tanınmış bir kimseye, inanca veya bir atasözüne işaret etmek, onu hatırlatma sanatına “telmihtir” adı verilir.⁵¹

Aşağıdaki beyitte Hz. Osman’ın Hz. Peygamber’i rüyasında gördüğü ve ona “Sensiz Süleyman’ın tahtını verseler dahi istemem” diyerek Hz. Süleyman’a telmihte bulunulmuştur:

Gerekmez sensiz i maḥbūb-ı sultān
Virürlerse daḥı taht-ı Süleymān (1642)

Recâyî bu beyitte Hz. Yakup’un oğlu Hz. Yusuf’u kaybettikten sonra görme yetisini de kaybettiği kıssasına telmihte bulunmuştur:

Gözüm sen Yūsufî yüzden eger dūr
Ola ol çeşm-i Ya’ûkūbîsa da kūr (2091)

İştikak

İştikak, aynı kökten türetilmiş iki ya da daha çok sözcüğün bir dize veya beyitte kullanılma sanatıdır.⁵²

Bu beyitte de *emn* ve aynı kökten türetilmiş olan *emān* kelimeleri aynı beyitte verilmiştir:

Şıgınuruz saña şerrinden anuñ
Bizi ḥıfz eylesün *emn* ü *emānuñ* (1701)

İktibas

Üzerinde durulan konunun veya sözün anlamını pekiştirmek maksadıyla ayet ve hadisleri yahut bu ayet ve hadislerden bazı parçaları alma sanatına “iktibas” adı verilir.⁵³ Aşağıdaki beyitlerde şair, Kur’an’dan alıntılar yaparak iktibasa baş vurmuştur:

Budur şemsi *duḥā*⁵⁴ dīni nehāra
Doğuban itdi i meh āşikāra (1136)

Bunuñ ḥaḳḳında didi *hel etā Ḥaḳḳ*⁵⁵

⁵¹ Pala, *Divan Edebiyatı*, 154.

⁵² Pala, *Divan Edebiyatı*, 158.

⁵³ Pala, *Divan Edebiyatı*, 149.

⁵⁴“Yemin olsun kuşluk vaktine; Kararıp sakinleştiğinde geceye ki; Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.” (Duhâ, 93/1-3)

⁵⁵“De ki: Hak geldi batıl yıkılıp gitti! Zaten batıl yıkılmaya mahkumdur.”, (İsrâ, 17/81)

Budur cennetde hem sākī muhākkaḳ (1167)

Çü irdi *irciŌī*⁵⁶ tablından āvāz

Açup perrin ider cān ḳuṣı pervāz (1377)

Tarih Düşürme

Tarih düşürme, Arap harflerinin her birine sayısal bir değer vererek deprem, afet, ölüm vb. çeşitli olayların vuku bulduğu zamanı belirtmek için ebced hesabı ile yapılan tarih belirtme sanatına verilen isimdir.⁵⁷

Müellif eserini, h. Şâban 903 (m. Mart/Nisan 1498) tarihinde tamamladığını aşağıdaki beyitte belirtmiştir:

İrişmişdi *toḳuz yüz üçe hicret*
Bahārıla cihān bulmuşdı zīnet (2354)

FuluŌ idüp mübārek *māh-ı şaŌbān*
Bezenmişdi gül ü lāleyle devrān (2355)

Tekrîr

Metinde kullanılan sözün etkisini arttırmak amacı ile sözcük ya da söz öbeklerinin birkaç defa tekrar edilmesi sanatına “tekrîr” denir.⁵⁸ Şair **zehî** sözcüğünü bir beyitte dört, başka bir beyitte iki, diğer bir beyitte üç defa yinelemiş ve tekrîr sanatını kullanmıştır:

Zehî Ōibret zehî ḥayret zehî ḥāl
Zehî ḥikmet bu kim tıflı ider zāl (1434)

Zehî şāniŌ ki oldur şanŌat ıssı
Zehî ḳādir ki oldur ḳudret ıssı (1435)

Tecrîd

⁵⁶ “Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, ‘Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz.’ derler.”, (Bakara, 2/156)

⁵⁷ Turgut Karabey, “Tarih Düşürme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/80.

⁵⁸ Tarlan, *Edebiyat meseleleri*, 191.

Tecrîd, şairin kendisini ayrı bir kimse gibi farz ederek kendisine hitap etmesi sanatıdır.⁵⁹ Şair burada bir başkasına sesleniyormuş gibi görünse de muhatabı yine kendisidir:

Dañı her kim oğuyup hoş duŖâyı
İderse şāz ola rūñı *Recāyī* (2365)

Yiridür dostā şāzı düşmene ğam
Recāyī kes sözi va'llāhu aŖlem (2371)

1.3.8. Deyimler

Bir durumu, bir kavramı, çekici bir anlatım veya özel bir yapı içinde belirten gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük öbeklerine “deyim” adı verilir.⁶⁰ Gerek konuşma dilinde gerekse yazı dilinde ifadeyi güzelleştirmek, düşünce ve duyguyu daha etkili hale getirmek üzere kalıplaşmış sözlere baş vurulmuştur.

İfadeleri güzelleştirmek ve sözcüklerin gücünü arttırmak üzere *Menâkıb-ı Çehâr-yâr'da* birçok deyim kullanılmıştır. Kullanılan deyimlere örnek olarak aşağıdaki beyitler verilebilir⁶¹:

Yüreği Yanmak

Çü yārenler bu sözi itdiler ğuş
Yağup yürek kıamusı oldu medhüş (1324)

Başını Alıp Gitmek

Saña ölüm gelürse n'idelüm biz
Baş alup kıançaruya gidelüm biz (1331)

Dem Tutmak

Şıkar ol ikiyi zūr ile muhkem
İñileşdi olar da tutulup dem (1430)

Dile Getirmek

⁵⁹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 445.

⁶⁰ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü. 1: Atasözleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998), 1/52.

⁶¹ Deyimler teyit edilirken kullanılan kaynak: Ömer Asım Aksoy (ed.), *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü. 2: Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998).

Getür dile yine cān bülbülünü
İrürsün çerhe bu dem gülğulunu (1450)

Gece Gündüz

Gice gündüz bu fikr içinde gamnāk
Yürüdi gayretinden gözi nemnāk (1599)

Bağrına Basmak

Bu hāletde kığırur özün ol hān
Didi aña başup bağrına giryān (1632)

Can Yakmak

Dirildi kamu yine yaquban cān
Döküldi gözlerinden yaşıla kan (1670)

İçine Ateş Düşmek

Yezīdūñ içine od düşdi ol dem
Ĥasedden yan u bāni yiridi gam (1241)

Yüreği Oynamak

Yürüdi ilerü bir merd-i kāmīl
Varuban dergehine depredüp dil (1404)

1.3.9. Arkaik Kelimeler

Recāyî, 15. yüzyılda kaleme aldığı *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* isimli eserinde azımsanamayacak kadar çok arkaik kelime kullanmıştır. Eserde geçen arkaik kelimeler anlamları ile aşağıda verilmiştir:⁶²

Ağdurmak: Kaldırmak, yükseltmek. (1291)

Ağırtmak: Boruyu yüksek sesle çalmak. (1549)

Anda: Orada, onda, oraya, hemen. (1546, 1619, 1621, 1677, 1680...)

Anuñ: Onun. (1143)

⁶² Arkaik kelimelerin anlamları verilirken şu kaynaktan yararlanılmıştır: Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018).

Alda-: Aldatmak, kandırmak, oyun etmek.	(2328)
Artuğ: Başka, gayri, fazla, ziyade.	(1675, 1713, 2006)
Arturmak: Yükseltmek, fazla bırakmak.	(1514, 2070, 2072)
Aparmak: Götürmek, alıp götürmek.	(1165)
Bay: Ulu, kibar, soylu, zengin, temiz.	(1397)
Bayık: Açık, belli, aşıkâr, gerçek, kesinlikle.	(1683, 1828, 1917, 1924, 2009...)
Beg: Koca, ileri gelen, küçük devlet başkanı.	(1182, 1970, 1887, 2062, 2071...)
Berđ: Sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli, sert, hızlı.	(2265)
Bile: Birlikte, beraber, ile.	(1825, 1880, 1934, 2077, 2159...)
Birle: İle.	(1145, 1153, 1275, 1465, 1534...)
Çalkınmak: Yerinde duramamak, yürümek.	(1941)
Fartılmak: Çekilmek, sıyrılmak.	(1547)
Degme: Her, herhangi bir, beğenilmiş, seçilmiş.	(1382)
Degülmissе: Olamasaydı, Olamamış olsaydı.	(1914)
Depret-: Kımıldatmak.	(1262, 1282, 1326, 1353, 1404...)
Dögülmek: Çalınmak, yüksek ses çıkarmak.	(1564, 2020, 2103)
Dükeli: Hep, hepsi, bütün, cümle, herkes.	(1308, 1330, 1557, 1563, 1891...)
Düriş-: Çalışma, çabalamak.	(1485, 1777, 1848, 2070, 2166)
Düpdüz: Tamıyla, kâmilen.	(1335, 1607)
Düzdürmek: Tertip ettirmek, yaptırmak.	(1311)
Epsеm: Sessiz, ses çıkarmayan, susan.	(1869, 1884)
Er: Koca, yiğit, erkek, sahip.	(1440, 1485, 1559, 1782, 1784)
Eslemek: Dinlemek, kabul etmek, baş eğmek.	(1309, 1970)
Eyitmek: Söylemek, demek, anlatmak.	(1148)
Geyesi: Elbise, giyecek.	(1381)
Gönder: Kargı, mızrak, sırık.	(2028)
Görklü: Güzel, temiz, iyi, gösterişli.	(1144)

İrağ: Uzak.	(2134, 2289)
İssi: Sahip, malik.	(1435, 1678, 1866, 2292, 2358)
İçre: İçine, içinde, arasında.	(1179, 1247, 1269, 1278, 1204...)
İve: Acele.	(2241)
İkıkmağ: Öfkelenmek, karşı gelmek, azarlamak.	(1187)
İkamu: Bütün, hep, her, herkes.	(1250, 2062)
İkande: Nereye, nerede.	(1540, 2291)
İkanığ: Hangi.	(1337, 1455)
İkanı: Hani, nerede.	(1483, 1861, 2049, 2318, 2319)
İkaravul: Gözcü, nöbetçi, karakol.	(2012)
İkarındağ: Kardeş.	(1141)
İkaşanmağ: İşemek.	(2115)
İkatı: Çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı, gayet.	(1252, 1361, 1862, 2193, 2210...)
İkayırmağ: Mukayyet olmak, ilgilenmek.	(1694)
İkığırmağ: Çağırmağ, seslenmek, haykırmak.	(1632, 2279)
İkonşu: Komşu.	(1480)
İkonur: Yanık al, yağızimsı al.	(1913)
İnice: Nasıl, çok, ne, hangi, ne kadar.	(1380, 1387, 1425, 1462, 1464...)
İnite: Nasıl.	(1711, 2160, 2248, 2304, 2305...)
İod: Ateş.	(1217, 1243, 1244, 1572, 1573...)
İöñ: Önce, evvel, mukaddem.	(1510, 1727)
İözge: Başka, gayrı.	(1216, 1234)
İpes: Şimdi, o halde, sonra, ardınca, işte.	(1126, 1149, 1293, 1438, 1444...)
İşağı: Ölünün iyiliklerini duyuran ağıt.	(2089)
İşalmağ: Göndermek, bırakmağ, ertelemek.	(1138, 1145, 1150, 1220, 1221...)
İşanu: Fikir, düşünce, istek, tasavvur, sır.	(1490, 1620, 2009, 2048, 2249)
İsin: Mezar, kabir.	(1414)

Şunmak: Uzatmak, el uzatmak, saldırmak.	(1418, 1429)
Fapu: Huzur, nezd, makam, kat.	(1232)
Farıkmak: Daralmak, mütessir olmak.	(2294)
Faşra: Dışarı.	(1829, 2277, 2315)
Toğrı: Doğru.	(1140, 1047)
Fon: Elbise, kılık kıyafet.	(1953, 2015, 2026, 2299)
Furmak: Durmak, ayağa kalkmak, erişmek.	(1352, 1445, 1646, 1654, 1778...)
Uçmak: Cennet.	(2163)
Ud: Haya, edep, utanma, şeref.	(1477)
Urmaç: Vurmak, baskı yapmak, haykırmak.	(1358, 1379, 1578, 1648, 2046)
Uş: İşte, şimdi; çünkü, ancak.	(1221, 1281, 1320, 1366, 1368...)
Uşanmak: Kırılmak, parçalanmak, kopmak.	(2113)
Yağı: Düşman.	(1168, 1554)
Yahşı: İyi, güzel.	(1129, 1373, 1873, 2070)
Yaraqlanmak: Hazırlanmak, silahlanmak.	(1361, 2099)
Yatlu: Kötü, uğursuz, adi, fena.	(1242)
Yavlaç: Pek, çok, gayret.	(2152)
Yavuz: Kötü, fena, sert, güçlü, yaman.	(1438, 1439, 1686, 1698, 2033...)
Yaya: Piyade.	(1565)
Yeg: Daha iyi, üstün.	(1356, 1358)
Yil: yel, rüzgâr.	(1159, 1546, 2092)
Yilte: Teşvik.	(2135)
Yiñ: Elbise kolunun el üzerine gelen kısmı.	(1763)
Yu-: Yıkamak.	(1446, 1403)
Yügür-: Koşmak, hızlı gitmek.	(2261)

1.3.10. İmla Özellikleri

Dil ve kültür canlı, doğal, millî ve tarihî birer varlıktır. Zaman içerisinde, özlerinde bir değişim olmasa da bu iki unsur dengeli ve uyumlu bir şekilde gelişirler. Bu gelişim ve değişim Türk İslâm edebiyatı metinlerinde de kendini göstermiştir. Bu açıdan bakıldığı zaman 15. yüzyılda yazılan bu eser döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Manzumenin birçok yerinde Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan kelimeler görülmektedir. Bununla birlikte şairin imla konusunda benimsediği bazı özellikler aşağıda belirtildiği gibidir:

Metin nesih yazı biçimi ile kaleme alınmıştır. Metin oluşturulurken hareke kullanılmıştır. Yalnız alıntı ve iktibas yapılan kelime ve ifadelerde harekeleme yapılmamıştır.

Bazı kelimelerin eşanlamlıları derkenara yazılıp, hangi kelimeyle eşanlamlıysa, işaretlenmiştir.

Asıl yazımı āb-dār, kām-kār, pīšvā şeklinde olan kelimeler vezin gereği kimi zaman dar bir ünlü türetilerek yazılmıştır: ābudār, kāmukār, pīšuvā.

Asıl yazımı كَلِه (gile) olan kelimenin vezin gereği كَيْل (gîle) şeklinde i'sinin uzun yazıldığı yerler mevcuttur.

Asıl yazımı پِشْمَان (pişmān) olan kelime, پِجْمَان (pejmān) olarak 'ş' ünsüzü 'j' ile değiştirilerek yazılmıştır.

Bazı kelimelerin yazımında vezin gözetilerek uzun ünlüler kısa yazılmıştır: نَفْسَانِي (nepsānī)/ نَفْسَان (nepsāni)

Asıl yazımı -bī olan Farsça edatın -bey şeklinde yazıldığı yerler mevcuttur: bey-âhad, bey-şek, bey-cân...

Bazı kelimelerde yuvarlak ünlüler dar ünlü olarak yazılmıştır: şerr/şirr, fidā/fidī

2061. beyitte, asıl yazımı Ĥaqq olan kelimenin vezin gereği Ĥağ şeklinde yazılarak bir ünsüzü düşürülmüştür.

Bazı kelimelerin kullanımında ikilik vardır: bürāzer/bürāder, niçe/nice, lîk/leyk, bey-âhad/bī-âhad, kâfir/kâfer

1.4. Eserin Muhteva Hususiyetleri

1.4.1. Menkabelerin Özetleri

I. Menkabe

Birinci menkabe daha önceki bölümün⁶³ devamı niteliğindedir. Bu menkabede Hz. Ömer döneminde yapılan Nihavent savaşında yenilen Sâsânî Kısırâsı'nın kızı Bânû'nun savaştan on yıl sonra Müslüman olup evlenmek istediğini bildirmesi üzerine, ona sunulan eş seçenekleri işlenmiştir.

Uzun boylu, güçlü, kuvvetli, her türlü kibir ve riyadan uzak olan bir kimse tazı üzerinde yanlarından geçer ve Bânû onun kim olduğunu sorar. Ümmü Selem cevap olarak, "Hz. Peygamber'in, 'Ben olmasam Peygamberlik ona verilirdi' dediği ve çehâr-yârın ikincisi olan Hz. Ömer'dir." der. Onun ardından çok kâmil ve hayâ sahibi bir kişinin geçtiğini görür ve "Hayâsından terlediğimiz, kızardığımız bu edep timsali kişi kimdir?" diye sorar. Cevap olarak: "Bu Kur'an'ı toplayan, Hz. Peygamber'in iki kızıyla evlendiği için Zinnûreyn diye anılan, çehâr-yârın üçüncüsü Hz. Osman'dır." cevabını verir. Sonrasında bir kişi daha görür ve kim olduğunu sorar, cevap olarak: "Hayber kapısını koparan, Zül-'âmir'i öldüren, Hz. Fatıma'nın eşi, Ahmed'in (s.a.v) amcasının oğlu, Haydar künyeli Ali'dir." cevabını verir. Onun ardından bir kimse daha geçer, Bânû onun da kim olduğunu sorar. Onun Sa'd bin Ebû Vakkâs olduğunu söyler. Daha sonra iyi kılıç kullanan oldukça güçlü yiğit bir kimse daha geçer. Onun da Halid bin Velid olduğunu söyler. Hz. Hasan oradan geçeceği vakit Yezîd gelir ve ondan önce geçmek ister fakat izin verilmez. Hz. Hasan'ı gören Bânû onun da kim olduğunu sorar ve Hz. Hasan olduğunu öğrenince, "O gül yüzlünün çok eşi var. Ben onların içerisinde zayıf kalırım." der. Hz. Hüseyin'i gören Bânû gönlünü ona verir ve onunla evlenmek ister. Hz. Hüseyin de Bânû'yu beğenir. Hz. Ömer hutbe okur, Hz. Ali düğünlerini yapar ve dünya evine girerler (1126-1287).

II. Menkabe

Bir gün bir efendi kazancının çoğunu kendisi için aldığını söyleyerek kölesini Hz. Ömer'e şikâyet eder. Hz. Ömer bahsi geçen köleye (Ebû Lü'lü), kazancının çoğunu efendisine vermesi gerektiğini aksi halde Allah'ın hükmüne karşı geleceğini, söyler. Bunun üzerine köle, Halife Ömer'e kin tutar ve bir sabah namazı vakti onu hançerle yaralar. Bu durum karşısında ashâb feryat eder ve yarasını tedavi etmek üzere doktor çağırır. Yarasının ağır olması hasebiyle şehadet şerbetini yudumlayacağını anladıkları vakit, Hz. Ömer'den kendisinin yerine hilafet makamına geçmek üzere bir kişi tayin etmesini isterler. Hz. Ömer Hz. Osman ve Hz. Ali arasında kalır ve birini diğerine tercih edemeyeceğini söyler. Daha sonra bir namaz vakti ezanın okunduğunu duyan Hz. Ömer ayağa kalkmaya çalışırken kendini zorlar, yarası iyice kötüleşir, yere yığılır ve şehit olur. Hz. Peygamber'in kabrinin yanına defnedilir. Defin işleminin ardından Hz. Osman kabrinin yanından ayrılır fakat Hz. Ali orada kalır ve şunlara şahit olur: İki melek gelir

⁶³ Fatıma Keleşoğlu tarafından çalışılan bölümün son menkabesinin devamı niteliğindedir.

Hz. Ömer'e sual etmek isterler, Hz. Ömer o iki meleği de eline alır ve sıkarak melekler inleyince onları bırakır ve giderler. Bu olay karşısında Hz. Ali, Hz. Ömer'e hayranlık duyar (1288-1446).

III. Menkabe

Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) ayaklarını uzatarak yanında birkaç kişiyle otururken Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali o meclise gelir ve selam vererek yerlerine otururlar. Hz. Peygamber (s.a.v) istifini bozmadan selamlarını alır. Onların ardı sıra Hz. Osman gelir ve selam vererek içeri girer. Hz. Osman'ın geldiğini gören Hz. Peygamber (s.a.v) eteği ile ayağının üzerini örter ve selamını alır. Sohbet devam ederken ashaptan biri Hz. Peygamber'e (s.a.v) bu durumun sebebinin sorar. O (s.a.v) "Hayâsından meleklerin bile utandığı Osman karşısında benim de utanmam gerekir." cevabını verir (1462-1503).

IV. Menkabe

Müellif menkabenin başında, Hz. Osman'ın Yemen, Mısır, Basra, Şam ve İran'ı fethettiğine değinir. Ardından geniş bir şekilde, ilk deniz aşırı sefer olduğuna da değinerek, havası ve suyu temiz, benzersiz güzelliklere sahip olan Kıbrıs'ın fethi için yelkenlilerin toplandığını işler. Sonrasında İsfahan şehrinin dinden döndüğü haberini almasının ardından İsfahan üzerine sefer düzenlediği ve orayı tekrar bir İslam beldesi haline getirdiği anlatılır. Yazar menkabeyi Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile sonlandırır:

Bunca zaferler kazanan ve birçok beldeyi fetheden Hz. Osman, 13 yıl hilafet makamında kaldı ve sonunda ölüm onun da kapsını çaldı. Günlerden bir gün Hz. Osman mescitte Kur'an okurken uykuya dalar, bir rüya görür. Rüyasında Hz. Peygamber (s.a.v), "Ya Osman seni hapse mi attılar? Dilersen Allah'a dua edeyim ve düşmanlarını helak edeyim. Dilersen de bu akşam benim yanımda Kevser'den içireyim." der. Cevap olarak Hz. Osman, "Ey dostum, değil bir bin başım da olsa feda olsun sana. Dua et bana senin aşkınla yere dökülsün kanım." der ve uykusundan uyanır. Mısır'dan bir tabur insanın ona zarar vermeye geldiğinden haberdar olan Hz. Osman, muhafızlarını çağırır ve onları serbest bıraktığını söyler. Bunun üzerine etrafındaki muhafızlar dağılır ve mescitte yalnız kalır. Bu durumu fırsat bilen isyancılar içeri girer ve Mushaf başındaki Hz. Osman'ı şehit ederler. Bunu duyan ümmet yine feryat eder ve Hz. Osman'ı üzerindeki kan ile defnederler (1504-1707).

V. Menkabe

Hz. Peygamber (s.a.v) Mi'rac gecesi semada heybetinden insanların titrediği bir kimse görür ve Cibril'e onun kim olduğunu sorar. Cibril "Ey Peygamber mührünü çıkar ve onun ağzına at. Onun sırrı seni aydınlatacak ve menzile ulaştıracaktır." der. Hz. Peygamber (s.a.v) onun dediğini yapar. Mi'rac'dan dönen Hz. Peygamber (s.a.v) bu olayı ashaba anlatırken Hz. Ali cebinden mührü çıkarır, Hz. Peygamber'in (s.a.v) önüne koyar ve o kişinin kendisi olduğunu söyler. (1737-1774)

VI. Menkabe

Hiz. Peygamber'in (s.a.v) ve Hiz. Ali'nin birlikte katıldıkları bir kale kuşatması sırasında askerler mancınıkla kaleye atmak amacıyla taş ararlar ve on yedi taş bulurlar. Bu on yedi taş aralarında Hiz. Ömer ve Hiz. Osman'ında bulunduğu on yedi kişi mancınıkla kaleye fırlatır fakat kale savunması düşmez. Daha sonra Hiz. Ali, Hiz. Peygamber'in (s.a.v) yanına gelerek, "Bana atacak taş kalmadı." der. Bunun üzerine Hiz. Peygamber (s.a.v), "Taş olarak seni kullanmak isterim." der. Hiz. Ali bu cevap karşısında çok sevinir ve gidip sapanın içine oturur. Birçok erin fırlatamadığı mancınığı Hiz. Peygamber (s.a.v) tek eliyle fırlatır ve Hiz. Ali "Allah" diyerek burcun üzerine iner. Onu gören küffar korkup kaçar ve Hiz. Ali kalenin kapılarını açarak fethi gerçekleştirir. (1775-1850)

VII. Menkabe

Bir cuma günü İbn Süfyân minbere çıkar ve elinde aldığı Hiz. Osman'ın kanlı gömleğini cemaate göstererek, "Ey insanlar bu gömleği görün ve yas tutun. Hiz. Osman ki Kur'an'ı cemmeden ve Hiz. Peygamber'e iki defa damat olan kişidir. Onu öldürenlere hiç Müslüman denir mi? Onu şehit edenlere karşı kısas isteriz." der ve Hiz. Osman'ı korumadıklarını ileri sürerek Hiz. Ali ve çocuklarını hedef gösterir. Bunun üzerine Hiz. Ali, "Hiz. Osman'ın kanını bahane kılıp beni suçlamaya çalışan, hilafet makamında gözü olan kişi, eğer savaşmak isterse er meydanında onu kılıcım la ikiye bölerim. Fakat biz Müslümanız düşmanı kendimize güldürmeyelim." der. İbn Süfyân askerlerini toplar bunun üzerine Hiz. Ali de askerlerini toplar ve bir meydanda bu iki ordu karşı karşıya gelir. (1851-2012)

Halid bin Velid Hiz. Ali'ye, "Ey şahım başım ve canım yoluna feda olsun, İbn-i Süfyan senin canına kastetti, meydanı bana ver." der. Bunun üzerine Hiz. Ali, "Gözümün nuru bugün sen sabret, meydan benimdir." der ve İbn-i Süfyan'a döner, onu er meydanına davet eder. İbn-i Süfyan bunu duyunca cevap veremez. Kendisini kurtarmak için Mervan ve Yezid'i, Hiz. Aişe'nin yanına yollar. Hiz. Aişe gelir ve Hiz. Ali'ye "Ey Aslan, analık hakkı bu mudur ki bana karşı kılıç çekiyorsun. Halifelığı İbn-i Süfyan'a ver. Sen ibadetinle meşgul ol." der (2013-2065).

Hiz. Ali Hiz. Aişe'ye, "Ey ay yüzlü! Hiz. Peygamber, ilk halife Ebû Bekir, ikinci halife Ömer, üçüncü halife Osman, dördüncü halife sen olacaksın diye nasihat etti. İbn-i Süfyan kibir sahibi ve zulmeden bir insandır." der. Bunun üzerine Hiz. Aişe, İbn-i Süfyan ve Yezid'in safında yer alır. Bunu gören Hiz. Ali perişan olur fakat savaşmaktan da vazgeçmez. İki koldan saldırıya uğrayan ordusu galip gelir. Bu durum karşısında sevinen Hiz. Ali, iki tarafında Müslüman olmasından dolayı gama da düşmüştür. (2066-2142)

VIII. Menkabe

Hiz. Ali bir gece uyku ile uyanıklık arasındayken Hiz. Peygamber'i (s.a.v) görür. Hiz. Peygamber (s.a.v) ona, "Ey sevgili yârim, senin devrin cefalıdır. Ama canını sıkma senin için cennet ve huriler hazırdır. Kûfe'ye git ve bir mescid yaptır. Sen orada şehit olacaksın. Bu Allah'ın emridir."

der, uykudan uyanan Hz. Ali, Rasûlullah'ın (s.a.v) söylediklerini bir bir yerine getirir. (2143-2189)

IV. Menkabe

Abdurrahman'ın oğlu Mülcem, Yezid'in yanına gelir ve Hz. Ali'nin öldürülmesi gerektiğini söyler. Yezid, "Eğer elinden geliyorsa sen öldür Ali'yi." der. Bunun üzerine Mülcem Kûfe'ye gelir ve birkaç gün keşif amaçlı gezmeler yapar. O sırada cuma günü hutbe okuyan Hz. Ali, "Ey insanlar, bende hakkı kalan varsa talep etsin ya da helal etsin." der. Bunu duyan halk feryat figan ederek bunun sebebini sorar ve o da gördüğü rüyayı anlatıp vefatının yakın olduğunu söyler. Mescitten çıktıktan sonra Mülcem ve Hz. Ali karşılaşırlar. Mülcem, Hz. Ali'ye selam verir. Hz. Ali Mülcem'e, "Ey yâri yârine kavuşturan ve iki evladımı yetim bırakacak yiğit hoş geldin." der. Bu söz üzere Mülcem taaccüp olurken halk hayranlık duyar. (2190-2236)

X. Menkabe

Bir gün Hz. Ali mescide gitmek üzere evden çıkar. Arkasından Mülcem gelir. Hz. Ali Mülcem'e, "Namaz için abdest al." der ve evine gider. Evinden döndükten sonra Mülcem'in uyuduğunu görür ve onu dürtüp uyandırır. Ardından namaza durur. Mülcem tarafından bıçaklanan Hz. Ali oğullarına, "Beni bu hale getiren kişiye zarar vermeyin. Düldül'e kılıcımı bağlayın ve onu çöle salın, kimseye vermeyin. Beni kefenleyip namazımı kılın." der ve şehit olur. Ehl-i beyt perişan olur ve Hz. Ali'nin istediklerini yerine getirirler. (2237-2307)

XI. Menkabe

Hz. Hüseyin defin işlerini hallettikten sonra Düldül ile karşılaşır ve ona, "Ey Düldül, sana selam olsun. Seni kim kullanıyor, Haydar (Hz. Ali) nerede?" der. Bunu duyan Düldül kafasını kaldırır, gözünden yaşlar akıtarak, birkaç kez toynaklarını yere sürter, kuyruğunu çember haline getirir ve hızla koşmaya başlar. Bir daha Düldülü gören olmaz. (2308-2324)

1.4.2. Şahıslar

1.4.2.1. Peygamberler

Hz. Peygamber: Hz. Muhammed (s.a.v) son İslâm peygamberidir. Eserin incelenen bölümünde, beşinci menkabe dışında, sırf onun anlatıldığı bir menkabe yoktur. Ancak onun (s.a.v) halifeliğini yapan dört önemli şahsın menkabelerinin anlatıldığı bu eserin birçok yerinde tabii olarak Hz. Peygamber'e de (s.a.v) değinilmiştir:

Dimişdür Fahr-i ŐĀlem buña kim sen

Peyember olurıduñ gelmesem ben (1137)

Meger günlerde birgün Fahr-i ŐĀlem

Oturmuşdı atında nie ādem

(1462)

Hz. Sūleyman: Hz. Davud’un ođlu, İsrailoğulları’na gōnderilen peygamber/hükümdardır.⁶⁴ Yüce Allah; Hz. Sūleyman’ı peygamberlik, hükümdarlık, hikmet ve ilimle donatmış, saltanatı ve nübüvveti onun şahsında toplamıştır. Edebî eserlerde Hz. Sūleyman dünyevi gücün ve saltanatın sembolü olarak işlenir.⁶⁵ Aşağıdaki beyitte Hz. Osman’ın Hz. Peygamber’i rüyasında gördüğü ve ona “Sensiz Sūleyman’ın tahtını verseler dahi istemem” diyerek şehitliği dünya malına yeğlediği işlenmiştir:

Gerekmez sensiz i mahbüb-ı sultān

Virürlerse dahı taht-ı Sūleymān

(1642)

Hz. Ya’kub: Hz. İbrāhim’in torunu ve İsrāilođulları’nın atası olan peygamberdir.⁶⁶ Hz. Ya’kub, ođlu Hz. Yūsuf’tan ayrı düştüğü dönemde çekmiş olduğu ıstıraplar sebebiyle divan edebiyatında gam ve hüzn sembolü haline gelmiştir. Hz. Ali ve Hz. Āişe’nin birbirlerine düşman oldukları işlenen menkabe Hz. Ya’kub ve Hz. Yūsuf’un adları geçmektedir:

Gözüm sen Yūsufi yüzden eger dūr

Ola ol eşm-i YaŐkūbısa da kūr

(2090)

Hz. İsā: Kur’an’da ismi geçen ve kendisine kutsal kitap olarak *İncil*’in verildiği peygamberdir.⁶⁷ Divan şiirinde Hz. İsa; sevgilin güzel ruh’u (yanak), ibadete layık ebrûsu (kaş), şifa sunan demi (nefesi), ihyâ edici sövgüleri arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir.⁶⁸ Aşağıdaki beyitte şair, Hz. Ömer’in vefatını anlattıktan sonra aşık gönül diye kendine hitap eder ve dünya gamından kurtulup şifa sunan nefesinden (Őİssī demi) izler göster, demek suretiyle menkabeleri anlatmaya devam eder:

Mücerred oluban dünyā gamından

Nişān göster yine Őİsī deminden

(1447)

Hz. İbrāhim: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslām’ın müştereken kabul ettiği büyük peygamberdir. Halil, Hz. İbrāhim’in sıfatıdır.⁶⁹

⁶⁴ Őmer Faruk Harman, “Sūleyman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/56.

⁶⁵ Hüseyin Akkaya, “Sūleyman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/61.

⁶⁶ Őmer Faruk Harman, “Ya’kūb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/274.

⁶⁷ Ömer Faruk Harman, “İsā”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/465.

⁶⁸ Seydi Kiraz, “Türk İslam Edebiyatında Bir Peygamber Portresi: Hz. İsa”, *EKEV Akademi Dergisi* 18/60 (2014), 273.

⁶⁹ Ömer Faruk Harman, “İbrāhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/266.

ÖInāyet kıl selāmet eylegil sen

Nite k'itdūñ Hālile odı gülşen

(1824)

Hiz. Yūsuf: Hiz. Yūsuf, Hiz. Ya'kūb'un ođlu, İsarāilođullar'ına gönderilen bir peygamberdir. Klasik edebiyatta Hiz. Yūsuf'un güzelliđi darbimesel haline gelmiřtir.⁷⁰ Beyitte geöen Zelihā ya da Züleyha Kur'an'da geöen Yūsuf kıssasının kadın kahramanıdır.⁷¹ Divan edebiyatında Züleyha kıssası mazmun olarak yer almakla beraber, teřbih ve telmihlerle de ondan bahsedilmiřtir. Ařađıda görüldüđü üzere müellif Hiz. Hasan ve Bānū'dan bahsederken Yūsuf ve Züleyha kıssasına telmihte bulunmuřtur:

Bu virdi hūsniye Yūsuf niřānın

O gösterdi Zelihā armağanın

(1270)

1.4.2.2. Dört Halife

Hiz. Ebū Bekir: Babası Ebū Kuhāfe, annesi Selma bint Sarh'tır. Halifelerin ilkidir. Yalnızca Hiz. Osman'ın anlatıldıđı üçüncü menkabe de ismi geömektedir:

Girüp geldi şapudan niöe server

Ebū Bekr ü ÖÖmer hem dađı Hāydar

(1464)

Hiz. Ömer: Babası Hattāb, annesi Hateme bint Hāřim'dir. Halifelerin ikincisidir. Eserin incelenen bölümünde Hiz. Ömer'den iki yerde bahsedilmiřtir. Bunlardan birincisi Bānū'nun eř seçimi; ikincisi Hiz. Ömer'in řehid edilmesi:

ÖÖmerdür adı işbu şeh-süvāruñ

İkincisi budur hem çār-yāruñ

(1139)

ÖÖmer hutbe oğıdı aña ol gün

Ki Hāydar eylemişdi ulu düğün

(1249)

Hiz. Osman: Babası Affān, annesi Ervā bint Küreyz'dir. Hiz. Peygamber'in (s.a.v) damadı ve halifelerin üçüncüsüdür. Eserde, Bānū'nun eř seçiminde isminin geömesinin dışında, Hiz. Osman ile alakalı iki menkabe yazılmıştır:

Dinür adına hem ziÖn-nüreyn-i ÖÖřmān

⁷⁰ Ömer Faruk Harman, "Yusuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İřlām Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/1.

⁷¹ Zehra Öztürk, "Züleyha", *Türkiye Diyanet Vakfı İřlām Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/552.

Üçüncü yâridir hem İbn-i ÓAfvân (1151)

Velî bu yaña ÓOsmân İbn-i ÓAffân

Tilâvet üzredi o günde Quróân (1628)

Hz. Ali: Babası Ebû Tâlib, annesi Fâtıma bint Esed'tir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) amcasının oğlu ve damadıdır. Halifelerin dördüncüsüdür. Aynı zamanda beşinci halife Hz. Hasan ve altıncı halife Hz. Hüseyin'in babasıdır. Hz. Ali hakkında altı menkabe mevcuttur:

Digil ol cûd ayâsı merd-i meydân

ÓAliyyü'l-Murtazá ol şîr-i Yezdân (1719)

Didi pes yâ ÓAlî bilgil bunı sen

Halîfe olısar Şiddîk-i ahsen (2067)

1.4.2.3. Sahabeler ve Diğer Şahıslar

Hasan: Hz. Peygamber'in (s.a.v) torunu, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin büyük oğlu, halifelerin beşincisidir.⁷² Bânû'nun eş seçiminde ve Hz. Ali'nin vefatından sonraki menkabelerde adı geçmektedir:

Yürî hâlûñ bil i bed-fiÓl-i ebter

Ĥasan geçsün ki oldur mîr-i mihter (1190)

Hüseyin: Hz. Hüseyin, Hz. Peygamber'in (s.a.v) torunudur. Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin küçük oğludur. Altıncı halifedir. Kerbelâ'da şehit edilmiştir.⁷³ Bânû ile evliliğine değinilmiş ve Hz. Ali'nin şehadetinden sonra da ismi zikredilmiştir:

Ŧuruban ol yaña güftâr kıldı

Hüseyin üzre anı îşâr kıldı (1230)

Ümmü Selem: Hz. Peygamber'in (s.a.v) mübarek eşlerindedir.⁷⁴ Menkabede, Bânû eş seçerken ona yardımcı olur, sahabeleri tanıtır:

⁷² Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/282.

⁷³ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/518-520.

⁷⁴ Mehmet Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/329.

Şorar kız ol hümāyı gördügi dem

Hāber virür anı da Ümm-i Selem (1163)

Sa'd b. Vakkās: Aşere-i mübeşşereden olan sahabe kumandan.⁷⁵ Asıl adı Sa'd b. Ebû Vakkās'tır. Bânû kendine eş seçerken Sa'd b. Vakkās'ın da adı geçer:

Anuñ ardınca geldi Sa'odu Vaqqāş

Kim aşhāb ortasında oldı hāş (1175)

Hâlid: Hâlid b. Velid, Hz. Peygamber'in (s.a.v) Seyfullâh unvanını verdiği meşhur kumandan sahabe.⁷⁶ Bânû'nun eş seçiminde ismi geçen sahabelerdendir:

Adı Hâlid özi cānıla ser-bāz

Hümā şeklü velī rezm içre şeh-bāz (1179)

Âişe: Âişe bint Ebî Bekr, Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz. Peygamber'in (s.a.v) eşidir.⁷⁷ Müellif Hz. Ali'ye biat etmeyen ve onunla savaşan Hz. Âişe'ye ve ikisi arasında geçen savaşa da değinmiştir:

Meger kim ol zamānda ÓÂişe hem

Fımışka varup oturmuşdı epsem (1884)

Talha: Talha b. Ubeydullâh, aşere-i mübeşşereden olan bir sahabelidir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali'ye biat etmiştir. Fakat istediği valilik görevini alamayınca Hz. Osman'ı öldürenleri cezalandırmak üzere toplanan Hz. Âişe'nin safına katılmıştır.⁷⁸

Amr b. Âs: Mısır fatihi, devlet adamı ve sahabelerdendir. Cemal Vak'ası'ndan sonra Hz. Osman'ın intikamını almak üzere Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yanında yer aldı. Hakem Olayı'nda Mushaf'ın mızrak uçlarına takılmasını teklif eden kişidir.⁷⁹ Menkabe de bu savaş anlatılırken adından söz edilmekle yetinilmiştir:

Bileydi Talhā dahı ÓAmr bin ÓĀş

Ki Haccāc İbn Yūsufdı kamu hāş (1885)

⁷⁵ İbrahim Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebû Vakkās", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/373.

⁷⁶ Mustafa Fayda, "Hâlid b. Velid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/290.

⁷⁷ Mustafa Fayda, "Âişe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/201.

⁷⁸ Bünyamin Erul, "Talha b. Ubeydullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/504.

⁷⁹ Ahmet Önkal, "Amr b. Âs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/80.

'Abdurrahmân İbn 'Avf: Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, hadis hafızı ve Medineli yedi tabiîn fakihinden biridir.⁸⁰ Eserde, Mervân'ın Hz. Ali hakkında söyledikleri karşısında sergilediği sinirli tavır işlenmiştir:

Eşidüp ÓAbdurahmân İbn-i ÓAvfçün

Ġazabdan gözleri toldı o dem hün (1981)

Ebû Cehil: Asıl adı Amr b. Hişam'dır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) ve İslâm'ın en azılı düşmanlarındanıdır.⁸¹ Eserde, Bânû'nun eş seçiminde ve Hz. Ali'nin menkabelerinde adı geçmektedir:

Ġased itdi Ebû Cehlûn yirin od

Ġased durur iden iblîsi merdûd (1243)

Mervân: Mervân b. El-Hakem, Emevî halifesi ve Mervânî kolunun kurucusudur.⁸² Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından halife seçilen Hz. Ali'ye biat etmemiştir. Menkabelerde de bu tavrı ile işlenmiştir:

Şorucağ kamu server üzre fermân

Kaçup gitdi hemân dem Şâma Mervân (1858)

Muâviye: Muâviye b. Ebû Süfyan, sahabe ve Emevî hilâfetinin kurucusudur.⁸³ Hz. Osman'ın şehit edilmesi konusunda ilgisiz kaldığı ve suç ortakları isyancıları ordusunda barındırdığını ileri sürerek Hz. Ali'ye biat etmemiştir. Müellif Hz. Ali menkabelerinde bu konuya da değinmiştir:

MuÓâviyeydi ol vağt ol yire mîr

Aña varup düzer bir niçe tezvîr (1859)

Yezîd: Ebû Hâlid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân, Muâviye'nin oğlu ve Emevî halifesidir.⁸⁴ Bânû eş seçerken Hz. Hasan ve Hüseyin'den önce geçmek ister fakat izin verilmez:

Benî Hâşim cüvânîne Ġasan baş

Ümeyyeye Yezîd olmuş ayağdaş (1184)

⁸⁰ Mücteba Uğur, "Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/228.

⁸¹ Mehmet Ali Kapar, "Ebû Cehil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/117.

⁸² İrfan Aycan, "Mervân I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/225.

⁸³ İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/330.

⁸⁴ Ünal Kılıç, "Yezîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/513.

Mülcem: Mülcem, Hz. Ali'yi şehit eden kişidir.⁸⁵ Dolayısıyla müellif Hz. Ali'nin şehit edildiği menkabeyi anlatırken bu isme de değinmiştir:

Severdi kız qarındaşın anuñ hem
Qatı şırr biridi vü adı Melcem (2193)

Zülhumâr: Hz. Ali'nin kılıcıyla katlettiği rivayet edilen bir kâfirdir.⁸⁶ Hz. Ali'nin üstünlükleri anlatılırken Zülhumâr'ı öldürmesi de işlenmiştir:

Olıdı şâhibi hem Zü'l-fiķāruñ
Kesen başını oldur Zü'l-himāruñ (1772)

1.4.2.4. Diğer Şahıslar ve Melekler

Kayser: Arapların Roma ve Bizans İmparatorları için kullandıkları unvandır.⁸⁷ Eserde Hz. Ali'nin yüceliği karşısında imparatorların değersiz kölelere dönüştüğü işlenmiştir:

Ki İbn-i Öamm-i Añmed yaÖnī Ĥaydar
Kemīne çākerēdür Kisri Kayşer (1162)

İskender: İskender, İslâm tarihinde daha çok efsanevi şahsiyetiyle bilinen Makedonya kralı.⁸⁸ Divan şiirinde cihangirliği dolayısıyla övülen kişilerin İskender'e benzetilmesi yaygındır. Eserde, Hz. Ömer övülürken kullanılan motiflerdendir:

Süleymān tek vaķār u rağbetiyle
Sikenderveş kemāl ü devletiyle (1127)

Ferîdun: Ferîdun, adâleti ve cesareti ile ünlenen İran millî destan kahramanıdır.⁸⁹

Cihān var olduğunca ola var ol
Firîdūn bigi milke tādār ol (2360)

Rüstem: Rüstem-i Zâl, İran milli destanının en güçlü kahramanıdır.⁹⁰

⁸⁵ Yıldırım Sarıkaya, *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali*, 341.

⁸⁶ Yıldırım Sarıkaya, *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali*, 340.

⁸⁷ Işın Demirkent, "Kayser", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/94.

⁸⁸ Mahmut Kaya, "İskender", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/555.

⁸⁹ Mehmet Halil Erzen, "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/4 (2013), 842.

⁹⁰ Erzen, "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı", 847.

Cem: Cem, klasik Fars ve Türk edebiyatlarında anılan efsanevî hükümdardır.⁹¹ Bânû'nun eş seçiminde Hz. Ali anlatılırken Rüstem ve Cem'e de telmihte bulunulmuştur:

Ger irse bir kılı ber-düş-ı Rüstem
Kemânî gibi kılırdı bilin Cem (1161)

Gîv: Rüstem-i Zâl'in damadı olan eski bir Pers kahramanıdır.⁹² Eserde Hz. Ali'nin gücü, onun karşısında iki büyük kahramanın (Gîv ve Rüstem) dahi savunmasız birer kediye dönüşmesi ile anlatılmıştır:

Şecâ'atde hû turmaz Ehremen dîv
Kâtında hirredür biñ Rüstem ü Gîv (1843)

Kârûn: Zenginliğiyle tanınan, Hz. Mûsâ ve Hârûn'un şahsında Allah'ın emrine karşı çıktığı için cezalandırılan kişidir.⁹³ Eserde, Hz. Ali'nin ilmi Kârûn'un hazinesine benzetilmiştir:

Şehâda mişlini görmedi gerdün
Anîñ girdi yire bil genc-i Kârûn (1842)

Belkıs: Kur'an'da tevhid dinini kabul ettiği bildirilen Sebe melikesidir.⁹⁴ Klasik Türk edebiyatına gerek şahsı gerekse Hz. Süleyman ile olan duygusal ilişkisi yönünden konu olmuştur. Hz. Hüseyin ve Bânû'nun aşkları anlatılırken Süleyman ve Belkıs motifleri kullanılmıştır:

Budur milki gönül üzre Süleymân
Odur cân içre hod Belkıs-ı devrân (1269)

Cibrîl: Cebrâil, İlâhî emirleri meleklere ve peygamberlere ulaştıran vahiy meleği.⁹⁵ Müellif Hz. Peygamber'in Mî'râc'ta Hz. Ali'yi görmesini işlerken Cebrâil'e de değinmiştir:

Aña buluşdı çün ol vaqtda Cibrîl
Ne şorarsa haber virürdi kııl kııl (1739)

⁹¹ Nurettin Albayrak, "Cem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/279.

⁹² Erzen, "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı", 842.

⁹³ Erzen, "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı", 849.

⁹⁴ Orhan Seyfi Yüçetürk, "Belkıs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/420.

⁹⁵ Yusuf Şevki Yavuz - Zeki Ünal, "Cebrâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/202.

1.4.3. Şehirler, Ülkeler ve Önemli Yerler

Çâcî: Özbekistan'ın başkenti olan Taşkent'in eski adıdır. Çâcî şehrinde yapılan yaylar meşhurdur.⁹⁶ Eserde sevgili övülürken kaşlarının güzelliği, Çâcî yayına benzetilerek anlatılmıştır:

Birinûñ kaşları Çâcî kemânveş

Hadengi birinûñ hun-rîz ü cân-keş (1267)

Yemen: Arap yarımadasının güneybatısında bir ülke.⁹⁷

Hoten: Doğu Türkistan'ın güneyinde tarihî bir şehir ve bölge. Klasik Türk şiirinde Hoten, sevgili ve onun gerek renk gerekse koku yönünden miski andıran zülüflerini temsil etmektedir.⁹⁸

Bunuñ hâli harâc alur Yemenden

Anuñ zülfeyni bâc alur Hotenden (1268)

Medîne: Hz. Peygamber'in mescidiyle kabrinin bulunduğu hicret yurdu, İslâm'da iki harem bölgesinden biridir.⁹⁹

Çavî ceng âletiyle cümle yine

Çıçup yüz tutdılar sözi Medîne (2002)

Hayber: Hicaz'da Medine Suriye yolu üzerinde bulunan eski bir ticaret ve ziraat merkezidir.¹⁰⁰ Hz. Peygamber döneminde fethedilmiştir. Fetih sırasında Hz. Ali'nin göstermiş olduğu kahramanlıklara değinilmiştir:

Budur Hayber çapısını çöparan

Budur Zü'l-Ömiruñ başın aparın (1165)

İsfahan: İran'ın dördüncü büyük şehri ve aynı adı taşıyan eyaletin merkezidir.¹⁰¹ Müellif, halkının çoğunun dinden döndüğünü duyan Hz. Osman'ın şehrin üzerine yürümesi ve onların tekrar İslâm ile müşerref olması yönüyle eserinde anmıştır:

⁹⁶ Fatih Köksal, "Divan Şiirinde Okçuluk Terimlerine Ekler", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 10 (2001), 238.

⁹⁷ Halil Kurt, "Yemen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/400.

⁹⁸ Ahmet Taşağıl, "Hoten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/251-253.

⁹⁹ Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Medine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/305.

¹⁰⁰ Muhammed Hamîdullah, "Hayber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/20.

¹⁰¹ Osman Gazi Özgüdenli, "İsfahan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/497.

Ḳamu halkı gerçi hoşluḡdaydı bî-ḥad

Velîkin İşfahân olmışdı mürted (1597)

Tûs: Horasan ve Nişâbur arasında yer alan tarihî bir şehir.¹⁰²

İder cev lâ n orada hem çü tâvûs

Zebûn u bendesidür Givile Fûs (1160)

Basra: Hz. Ömer döneminde kurulan bir ordugâh şehridir.¹⁰³ Eserde Hz. Osman döneminde fethedilen yerler arasında sayılmıştır.

Şam/Dımeşk: İslâm dünyasının önemli tarihî şehirlerinden biri, bugün Suriye'nin başkentidir.¹⁰⁴ Eserde Hz. Osman döneminde fethedilen yerler arasında sayılmıştır.

Mısır: Büyük bir kesimi Afrika'da, küçük bir kesimi Asya'da yer alan ülke.¹⁰⁵ Hz. Osman dönemi fetihleri anlatılırken Mısır'a da değinilir:

Yemen iklimi Mısır u Başra vü Şâm

Alınup tutmuşdı kuvvet İslâm (1511)

Meger kim ol zamânda ÓĀyiře hem

Fımışka varup oturmuşdı epsem (1884)

İran: Orta doġu ve Orta Asya'nın yüksek düzlükleri arasında yer alan ülke.¹⁰⁶ Eserde Hz. Osman dönemi fetihleri anlatılırken İran'ın fethine de değinilmiştir:

Daġı feth olmışdı taġt-ı Īrân

Ĥazârdan şan şaçurmuşdı Fûran (1512)

Kıbrıs: Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'dan sonra üçüncü büyük adasıdır.¹⁰⁷ Hz. Osman döneminde fethedildiğine değinilmiştir:

Muķîm olmuş içinde çok mühendis

¹⁰² Orhan Doġan - Murat Erkoç, "Tarihi İpek Yolu Üzerindeki Türkistan Şehirleri Üzerine Genel Bir Deġerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2022), 316.

¹⁰³ Abdulhalik Bakır, "Basra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/108.

¹⁰⁴ Cengiz Tomar, "Şam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/311.

¹⁰⁵ Suna Doġaner, "Mısır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/553.

¹⁰⁶ Bernard Hourcade, "İran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/392.

¹⁰⁷ Cevat Rüştü Gürsoy, "Kıbrıs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/370.

Kitāb ehli hakīm ü adı Kıbrıs

(1518)

Çin: Müellif Hz. Hasan'ı överken, İslâm kültüründe hoş kokunun, temizliğin ve güzelliğin sembolü olan misk metaforunu, onun üretildiği yerlerden biri olan Çin'le¹⁰⁸ birlikte kullanmıştır:

Gören ol Hâşimi hâl-i cebîni

Şalar şermiyle bende misk-i Çîni

(1193)

Kâf: Klasik kozmos anlayışlarında arzı çevrelediği kabul edilen efsanevi dağ. Divan edebiyatındaki Kafdağı motifi ağırlıklı olarak Zerdüşti geleneğinden etkilenmiştir.¹⁰⁹ Müellif, Hz. Ali'nin halife olmasının ardından Zerdüşt dininde kötülüğü temsil eden Ehremenler'in korkudan, nerede olduğu bilinmeyen, Kafdağı'na kaçtıklarını şu ifadelerle anlatmıştır:

Eşidüp şâhlığın anuñ degül lâf

Cemî'Öi Ehremenler kaçdı tâ Kâf

(1733)

¹⁰⁸ Turhan Baytop - Nebi Bozkurt, "Misk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/181.

¹⁰⁹ Kürşat Demirci, "Kafdağı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/144.

2. BÖLÜM

NÜSHA TANITIMI VE METNİN KURULMASINDA İZLENEN YOL

2.1. Nüsha Tavsifi

Yapılan araştırmalar neticesinde, Recâyi'nin *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* adlı eserinin bir nüshasına ulaşılmıştır. Elde edilen bu nüsha ile ilgili bilgiler şu şekildedir:

Hacı Selim Ağa Yazma Eserler Kütüphanesi, Kemankeş Koleksiyonu, No: 411

Te'lif Tarihi: : şâban 903 (m. Mart/Nisan 1498)

İstinsah Tarihi : 5 Recep 939 (m. 31 Ocak 1533)

Müstensih : Alî.

Kitabın Ölçüleri : 178*25, 125*75 mm iç ve dış ölçüler.

Cilt : Meşin mukavva.

Varak : 111 vr. (İncelenen kısım 53b-111a arası)

Satır : 11 satır, çift sütun.

Yazı : Nesih (harekeli).

Baş : Futuldı ol eren bîgânesiçün

Ĥamiyyet idiñüz ceng uzun bugün

Son : Yiridür dosta şâzı düşmene ĝam

Racâyî kes sözi va'llâhu aÖlem

İncelenen bölümde, baş kısımda bulunan *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* başlığı dışında, herhangi bir başlıklandırma yapılmamıştır. Menkabeler aralarına birer beyit boşluk bırakılarak ve aşağıda verilen beyitlerde olduğu gibi giriş ifadeleri kullanılarak birbirinden ayrılmıştır:

Eşitgil bu söz üzre bir ĥikâyet

řahîĥ isnâdıla olmiş rivâyet (1461)

Ĥikâyetdür haberde vârid oldu

Bilen ĝöñül anı ĥubbıla töldü (1488)

Gecelerde meger bir gice cennet

Bulur bir nūr-ı lâmi'le birle zīnet

(1489)

Dokuzuncu menkabe diğer menkabelerden farklı olarak aralarında birer beyitlik boşluklar bırakılarak üç bölüm halinde oluşturulmuştur. Yedinci menkabeye başlanırken eserdeki genel kurala bağlı kalınarak bir beyitlik boşluk bırakılmıştır. Ancak bu menkabenin ilk beyti (1737) sayfanın yukarisından aşağısına doğru dik bir biçimde der-kenârda yazılmış ve beytin yazılması gereken asıl yere işarette bulunulmuştur. İhtimal odur ki müstensih eseri yazarken bu beyti yazmayı unutmuş ve kural dışına çıkmamak adına beyti yan yazıp asıl olması gerektiği yeri belirtmiştir.

Eserin zahriye kısmında şöyle bir kayıt düşürülmüştür: Bu hâķir u faķir u pür taķsir el-Ĥâcc ŐAbdulķâdir el-MaŐrûf bi-emir-i Ĥâce Kemân-keş el-Ūsküdârî. Bu kitâbı müstetâbi mülkünden ihrâc idüp Ūsküdârda vâķiŐ olan Vâlide-i ŐAtiķ CâmîŐ-i şerîfine şol şartla vaķf eyledim ki talebe-i Őölümünden her kime iķtizâ eyler ise rehn-i ķavî veyâhud keķil-i melî ile verilüp tâ hâceti tamâm olunca Ĥıfz idüp nişân için kâģıdın bükmeye ve cildin sökmeye ve uşak eline virmeye ve tebdil ve taģyir itmeye eger bu şartlardan biriniñ Ĥilâfi żuhûr ider ise taźmîn oluna *Fe-men beddelehü baŐde mâ-semiŐahu fe-innemâ ismuhu Őalelleżîne yübeddelünehu*.¹¹⁰

Eser, temmet kaydında verilen bilgiye göre h. 5 Recep 939 (m. 31 Ocak 1533) tarihinde Birgi beldesinde istinsah edilmiştir: Temmetü'r-risâle bi-Őavni'l-Melîķü'l-Vehhâb fi-vaķti'z-zevâl fi-beled-i Birģi Şan-yed-i ŐAlî fi-şehri Receb fi-yevmi'l-Ĥamîs sene tisŐa ve şelaşîn ve tisŐa miŐe ĝafera'llâhu li-velivâlideyye ve'l-cemîŐi'l-müŐminîn¹¹¹

2.2. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yöntem

- * Metin oluşturulurken eserin varak numaraları beyitlerin sağ üst köşesine yazılmıştır.
- * Eseri oluşturan beyitler beşer beşer numaralandırılmıştır.
- * Eserin yazıldığı kalıp, metnin başında bir defa verilmiştir.
- * Metin tespitindeki birliği sağlamak adına Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların yazımında İsmail Ünver'in "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler"¹¹² adlı makalesindeki esaslara uyulmaya çalışılmıştır.

¹¹⁰"Onu işittikten sonra kim değiştirirse günahı, yalnızca onu değiştirene ait olur. Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir." Bakara, 2/181.

¹¹¹"H. 5 Recep 939 (m. 31 Ocak 1533) tarihinde bir zeval vakti yazımı tamamlanan bu eser, Birgi beldesinde Ali isminde bir zat tarafından istinsah edilmiştir. Allah onu, annesini, babasını ve tüm mü'minleri bağışlasın."

¹¹²İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi* 11/1 (1993), 51-89.

- * Kısa okunması gerekirken vezin gereği, uzun; uzun okunması gerekirken yine vezin gereği, kısa okunan kelimelerde herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Kelimeler, nüshadaki orijinal yazılışa uygun olarak okunmuştur.
- * Metindeki ayet iktibasları, Arapça-Farsça beyit ve ifadeler çeviriyazı alfabesi ile yazılıp italik olarak gösterilmiş ve anlamları verilmiştir. Bu ifadelerin kaynakları inceleme bölümünde paylaşılmıştır.
- * Vezin gereği bazen, ünlü ile biten kelimelerden sonra ünlüyle başlayan başka bir kelimenin geldiği durumlarda ünlüler düşürülmüştür. Bu durum kesme işaretiyle gösterilmiş ve bu şekilde yazılan kelimeler birleşik yazılmıştır.
- * Özel isimlerin ilk harfleri büyük yazılmış ve bu isimlere gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmamıştır.
- * Atıf vav'ları ve tamlama esreleri metinde hareke ile gösterilmiş olup, bunların yazılışında da çeviriyazı esaslarına uyulmaya çalışılmıştır. Tamlama esresiyle ilgili yapılan yanlışlıklar transkripsiyonlu metinde düzeltilerek verilmiştir. Örneğin 1127. Beyitte “*Óavnu Hudâ*” şeklinde geçen terkip, “*Óavn-ı Hudâ*” olarak aslına uygun bir halde yazılmıştır.
- * Arapça ve Farsça kelimelerdeki med harfleri şu şekilde gösterilmiştir:

اَ= Ā, ā و = Ū, ū ی : Ī, ī

- * Osmanlı Türkçesinde kullanılıp Türkiye Türkçesinde kullanılmayan harfler için aşağıdaki çeviriyazı alfabesi kullanılmıştır:

ء : ó
ث : Š, š
ح : Ĥ, ĥ
خ : H, h
ذ : Ž, ž
ص : Š, š
ض : Ž, ž
ط : F, f
ظ : Ž, ž
ع : Ó
غ : Ğ, ğ

ق : Q, q

ك : K, k

2.3. Menâkıb-ı Çehâr-yâr'ın Metni

[Mefâ'ülün / Mefâ'ülün / Fe'ülün]

[I. Menkabe]

1126 Pes evvel def'â bir himmetlü server [53b]

Yüce boylu kavî himmetlü mihter

Süleymân tek vaqâr u rağbetiyle

Sikenderveş kemâl ü devletiyle

Şeref bulmuş özi Óavn-ı Hudâdan

Arınmış lîki her kibr ü riyâdan

Ki bir yahşî yüce tâzîya binmiş [54a]

Başından ayağa şan nûra banmış

1130 Görenler anı ol gün didiler bir

Bu resme çıkmaya hîç mîşeden şîr

Gelüben geçdi evvel sür'atiyle

Görür ol meh anı bu şevketiyle

Didi kimdür ana işbu şehin-şâh

Ki çâkerlige lâyıq mihrile mâh

Ne şehdür halkı yaqar hubb-ı tábı
Budur çerh-i vilāyet āfıtábı

Dönüp hātūn didi i çeşme-i nūr
Sözün gönül sürürüdur özüñ hūr

1135 Bu oldur qaçırur iblīs-i žillī
Bunuñ vehminde dıtrre şehr-i dilli

Budur *şemsi duhā*¹¹³ dīni nehāra
Doğuban itdi i meh āşikāra

Dimişdür Fahr-i ÓĀlem buña kim sen
Peyember olurıduñ gelmesem ben

Huşūsa taht-ı şerÓa şimdi server
Budur şalduqca dıtrre turre Qayşer

ÓÖmerdür adı işbu şeh-süvāruñ
İkincisi budur hem çār-yāruñ

1140 Didi Bānū ki tođrı didüñ ana [54b]
Biñ anca lāyıq ola işbu hāna

Velīkin gördüğümce bumı her dem

¹¹³ Yemin olsun kuşluk vaktine; Kararıp sakinleştiğinde geceye ki; Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı." (Duhā, 93/1-3)

Çarındaşum acısıçun yirem ğam

Şehimüzdür sağ olsun Óizzetiyle

Kemāl-i saltanatda devletiyle

Anuñ ardınca bir merd-i mükemmel

Kemālinde küm olmuş cümle kümmel

Şarınmış başına görklü Óimāme

Edeb irişmiş andan hās̄s u Óāma

1145 Vefā k̄anı şafālu mīr-i mihter

İrer ol da ĥayā birle şalup ser

Görüp ol çeşm-i şehlā didi kim bu

Görünmez kimde hīç bundağı hū

Ne şehdür kim ĥayāsından Óarağ-rīz

Olupdur hem kızarup āteş-engīz

Eyitdi hātūn i serv-i gül-endām

Göñüle zülfi hālūñ dāne vü dām

Bu oldur kim kelām-ı Ĥayy u Subhān

Elinde cemÓ olup pes oldu Çuróān

1150 Anuñ nūrına şol ĥadde olur ğarğ

Şalar na'Ölîni nūr-ı cennete berķ

Dinür adına Źi'n-nüreyñ-i ÓOşmāñ

[55a]

Üçüñci yāridir hem İbn-i ÓAfvāñ

Anuñçün dindi Źi'n-nüreyñ añā ad

İki def'Óa Rasūle oldu dāmād

Müşerrefdür özi birle felekler

Utanmışdur ĥayāsından melekler

Eşidüp bu ķamusın ol semen-ten

Cevāb itdi girü ber-vech-i aĥsen

1155 Didi i lutfi çok devletlü ĥātün

Sözi şekker özi himmetlü ĥātün

İñandum her ne didüñ sözüñ üzre

Revā mıdur ki varam ķızuñ üzre

Müdām olsun kemāliyle bu server

Felekde döndügünce şems-i ĥāver

Bunuñ ardınca bir sultāñ-ı şeh-bāz

Hemāñ dem per açuban urdı pervāz

Şunuñ tek kim semendi pāyına yil

İrişmezdi eger bilseydi biñ yıl

1160 İder cevlân orada hem çü tâvûs
Zebûn u bendesidür Givile Fûs

Ger irse bir kılı ber-düş-i Rüstem
Kemânî gibi kılırdı bilin Cem

Ki İbn-i Öamm-i Aĥmed yaÖnî Ĥaydar [55b]

Kemîne çâkerîdür Kisri Ķayşer

Şorar kıız ol hümâyı gördügi dem
Ĥaber virür anı da Ümm-i Selem

Didi i Bânû çün şorduñ beni sen
Eşit taqrîr ideyin bu şehi ben

1165 Budur Ĥayber kıapusını kıoparan
Budur Żü'l-ÖĀmiruñ başın aparın

Budur zevce'l-Betül şîr-i Sübhân
Göñüller taĥtına olan Süleymân

Bunuñ ĥaĥķında didi *hel etā Ĥaĥķ*¹¹⁴
Budur cennetde hem sâķî muĥaĥķaķ

¹¹⁴“De ki: Hak geldi batıl yıkılıp gitti! Zaten batıl yıkılmaya mahkumdur.”, (İsrâ, 17/81)

Budur kâfer çerîsini tağıdan
Budur ol hîç çevürmez yüz yağıdan

Budur ceng itmege gâzîlere ser
ÔAlîdür adıla künyetde Hâydar

1170 Didi hâtûna ol serv-i gül-endâm
Yüzüñ görmek dürür her dem baña kâm

Kim olaydı ÔAlîye diye lâ lâ
Bilürsüz siz ki vardur Ôözü-i aqvâ

Anuñ çiftiyimiş Zehrâ-yı gül-had
Ki dirsiz olıdı bint-i Muhammed

Varıcağ ben yirine ol hümânuñ [56a]
Yüzine nice bağam yarın anuñ

Cihân turduğca tursun bu hünerver
Hemîşe düşmene olsun mużaffer

1175 Anuñ ardınca geldi SaÓdu Vağğaş
Kim aşhâb ortasında oldı hâş

Şoruban anı da bildi çü Bânü
Gerekmez bunu da didi utanu

Çü ol geçdi vü andan şofıra bir mîr
İrişdigüm diyeydüñ bebr ü yâ şîr

Ġanî kalb ü dilîr ü ser-firâz ol
Tir-endâz u kavî şimşîr-bâz ol

Adı Hâlid özi cânıla ser-bâz
Hümâ şeklü velî rezm içre şeh-bâz

1180 Anı dahı qabûl itmedi ol meh
Çü destûr oldı geçdi gitdi ol şeh
Anuñ ardınca geldi bir bir aşhâb
Çü her biri geçûben gitdi der-bâb

O begler cümlesi oldı revâne
Bu buldı her birine bir bahâne

Bu kez nevbet yigitlere irişdi
Olar dahı biribirine düşdi

Benî Hâşim cüvânîne Hâsan baş
Ümeyyeye Yezîd olmuş ayakdaş

[56b]

1185 Yezîd eydür ögürdi biz geçerüz
Bilürem ki bu bâbı biz açaruz

Ĥasan eydür bu sözi dime gürbiz
Ki yol bizümdür evvel giçerüz biz

Eşitdi bunlaruñ sözüni Fārūķ
Yezīde қақыyup dir itme söz çoķ

Cihān fāhri degül mi ceddī anuñ
Ululuğına var beñzer kim anuñ

Senüñ ne bahtuñ ola anuñıla
Ĥased қılıp getürdüñ şimdi dile

1190 Yüri hālüñ bil i bed-fiŖl-i ebter
Ĥasan geçsün ki oldur mīr-i mihter

İşāret olunuban şāh-zāde
Atın depdi hemeñ ol қalb-i sāde

Gül-i cennet yañađından alur bñ
Dökülmiş kitfine ol Ŗanberīn mñ

Gören ol Hāşimi hāl-i cebīni
Şalar şermiyle bende misk-i Çīni

Düzülmüş hatt-ı miskīn lāle-ruhsār
Süzülmüş çeşm-i şehlā Aĥmed-vār

1195 Yüridi Ziver ile ol melek-ñū [57a]

Şorar gördükde yine bu perī-rū

Didi hātūn ki bu serv-i semen-ten

ÓAlīnūñ ulu oğlıdur eşit sen

Rasūl aña ciger-güşem dimişdür

Ĥasan adını anuñ ol kıomişdur

Ĥasendür fiÓli hem şekli Ĥasendür

Söz eglese döker sözde Ĥasendür

Bunuñ vaşfin eşidür ol semenber

Döker girü dilinden dürr ü gevher

1200 Didi i meh-cebīn ü lāle-ruhsār

Ne didūñse sezā i şehd-i güftār

Velīkin hātūnı çoğdur bilürem

Ben anlaruñ içinde zār oluram

Gerekmez anıda i yār-ı cānı

Dimişler işte ol cān şuñ cihānı

Ziyāde eylesün İzid kemālin

Ĥazāndan şağlasun bāğ-ı cüvānın

Çü bundan şoñra bir serv-i semenber
Nice serv-i semen bil kim gül-i ter

1205 Diyeydüm serv serv olsaydı gül-ñad
Şanaydum gül gül olsa ÓarÓar-ñad

Uzanup iremez ñaddine ÓarÓar [57b]
Bezenüp beñzemez ñaddına gül-ter

Peri-peyker dürür lĩkin melek-hũ
Ñamer-şuret veli şekli beşer bu

Kim oldur mĩve-i bāğ-ı risālet
Ki yaÓnĩ ol Ĥüseyn-i pür-ñalāvet

Görenler anı didi bu cihetden
FulũÓ itmiş güneş burc-ı esedden

1210 Gelüp geçdi bu nevbet ol dañı hem
Ururdu yüzi nũrı şemsever hem

Nažar ñıldı çũ Bānũ aña nā-gāh
Göricek didi bir kez derdile āh

Boşanup ol gül-endām oldu lerzān
Mañabbet pertevinden sĩne-sũzān

İrişdi bağına bir āteş-i tîz
Yağın oldu k'eriye hemçü erzîz

Muhâl oldu mecâl-i tākati tāğ
Gözine cerh vururdu milk-i āfâğ

1215 ÓAcebler bu sözi Óāmî hâlâyığ
Meger şunlar ki olmuş ola Óāşığ

Bilür anlar bu hâlet özge sırdur
Melâmet kıllur işin perdedardur

Çü ol cān gülşenine irdi bir od
Boyadı āsumānı idüben dūd

[58a]

Dönüp hâtūna bā-ğalb-i şikeste
Şorar āheste anı şanki haste

Didi i dil-sürürü söylegil tîz
Göründi işbu şüret fitne-engîz

1220 Beni āşüfte itdi işbu kākül
Gönile şaldı āteş bu ruh-ı gül

Óîzārına çü oldu gözlerüm tuş
Şuya şaldum gönülden rahtımı uş

Vücūdum bir naẓarda oldu toprağ
Hevesiyle uçaram hemçü yaprağ

Beni şayd itdi bu dem bu şehin-şāh
Digil kimdür bileyin i yüzi māh

Didi hātün ki i Bānū-yı gül-rū
Nübüvvet lüccesinüñ dürridür bu

1225 Vilāyetgāhınüñ hem gevherīdür
Bilenler bunı i meh cevheridür

Muḥammed Muştafādur ceddi anuñ
Hem oğlıdur ÓAlīyyü Murtaẓānuñ

Dil u cān bulduğıçun anda hoş dad
Cihān-fahri Ĥüseyn virmiş aña ad

Çü bu sözi eşitdi şehr-i Bānū
Uruturdu kıvanı vü güvenü

[58b]

Pür itmişdi cevāhirle etegin
Tururdu kendüyle aña degin

1230 Turuban ol yaña güftār kıldı
Ĥüseyn üzre anı işār kıldı

Didi cāna abūl itdūm seni ben
N'ola redd itmeseñ hānum beni sen

Kemīne araveřūñven apuñda
Turayın elleri bağlu apuñda

Bilūrem anca yoėdur bende tāat
Ki sen řāh vaşlına bulam liyāat

Velī itgil mūrūvvet i gūzel hān
Özūñden özge itme bizi nālān

1235 Ne gōz kim bula hūsnūñden cūdālı
alur řulmetde bulmaz rūřinālı

Ne cismūñ kim sen olmazsın arāni
İki Őālemde alur ol birini

Ne dil kim olmadı Őıřuñla hem-dem
Yarařur aña kim her dem eke ġam

Ne cān ola ki sen cānānuñ iy cān
Ayağı tozına virmeye biñ cān

Çū bu sōzleri didi ol gūl-endām
amu tırmişdı anda hāřıla Őām

[59a]

1240 Eşidüp bir kezin taḥsīn iderler
Mübārek bād idüp ḳamu giderler

Yezīdūñ içine od düşdi ol dem
Ḥasedden yanup anı yiridi gam

Ḥasūduñ her zamānda işi yatlu
Oluru hīç bulumaz işi tatlu

Ḥased itdi Ebū Cehlūñ yirin od
Ḥased durur iden iblīsi merdūd

Ḥased odı yavandur i bürāzer
Ḳılur aŌmālūñi ḥāka berāber

1245 Çü devr idüp bu ḥāle niçe eyyām
İrüşür ḥayra bir gün kār-ı encām

Gelüp mescidde cemŌ oldu girü hep
Oturdı yirlü yirine müretteb

Ki şerŌ içre necise şart-ı mihri
İdeler çift yaŌnī māha mihri

Vekilligin aluban cānibeynūñ
Ki yaŌnī şehr-i Bānū-yı Ḥüseynūñ

ÖÖmer hutbe oqıdı aña ol gün
Ki Hâydar eylemişdi ulu düğün

1250 Yine t̄az̄ıya bindi ol cüvān-baht [59b]
Şehr-i h̄ubbına anuñ kamu dil taht

Yüridi şevk ü zevk ü şevketiyle
SaÖādet yār oluban devletiyle

Gelüp şeh-zādeler cümle atına
Kemerler baqladılar hidmetine

Şu resme yürüdi bunlarla ol şāh
Ki şan mihre giderdi encüm ü māh

Küşāde cān oluban amu dil-şād
ÖArūsına yakın irişdi dāmād

1255 Nişār için irüp aşhāb-ı ekrem
Şu deñlü şaçdılar altunı ol dem

Dañı incü cevāhirdi ser-ā-ser
Ki şan toprağa olmuşdı berāber

Çü anı gerdegine gönderürler
alan halkı oradan dönderürler

Yüridi dilberine karşı ol şâh
Nažar kıldı biribirine nâ-gâh

Görür Bânū ki irdi ol melek-ĥū
Bağup şâh da bilür kim bu perî-rū

1260 Hadeng-i ġamzesini idüben tîz
Girişmeyle yağar dil fitne-engîz

Ĥuşūsâ pâ vü ser ġarğ olmış ala [60a]
İdüp mihrini cân üzre ĥavâle

Furur bir arada depretmeyüp dil
Muşavver ten gibi ne ħâl ü ne ħîl

Görüp o Leylâyı şeh-zâde ol dün
Yitirüp özünü olmuşdı Mecnün

Çaluban ol iki serv-i ĥirâmân
Fururlar bir zamân ol yirde ĥayrân

1265 Biri bâzâr-ı ĥüsne nağdı dizer
Biri olmuş meger câna ĥırîdâr

Biri şalmış dile cünd-i muĥabbet
Yağup yığup iderdi nehb ü ġâret

Birinũn aşları āī kemānveş
Ħadengi birinũn ħun-rīz ü cān-keş

Bunuñ ħāli ħarāc alur Yemenden
Anuñ zũlfeyni bāc alur Ħotenden

Budur milki gōñũl ũzre Sũleymān
Odur cān ire ħod Belīs-ı devrān

1270 Bu virdi ħũsnile Yũsuf nişānın
O gōsterdi Zelīhā armağanın

Bu aña olmişıdı deng ü ħayrān
O bunuñ ħũsnũni iderdi seyrān

Anuñ şekli bunı itmişdi şeydā
Bunuñ Őaşı anı ılmışdı rüsvā

[60b]

Bunı vecde getürmiş vecd-ħālet
Anı ħod şevi ılmışdı melāmet

ũ bu zeviyle ol iki gũl-endām
Dil u cāna nażardan virdiler kām

1275 Ħamiyyet birle Őalın dirdi Bānũ
Şehũn ayaına dũşer ıvanu

Girü oldı vücūdı külli lertzān
Zemīne eşkin itdi girü cūyān

Çü devlet ayağın başında gördi
İdüben şükr-i Yezdān yüzün urdı

ÓArağ deryāsı içre şanki lūólūó
Şuya ğarğ oldı māhīveş o meh-rū

Ğılur ol māha çün bu şāh nigāhı
Düşüp Óışğa meh iken oldı māhī

1280 Didi i dil-rübā-yı nāzenīn yār
Degül demi ğıl cānı hüşyār¹¹⁵

Neçün huccāc gibi berye-i ğam
Çekersin uşda hāzır āb-ı zemzem

Sikenderveş özüñi ğılma bī-cān
Lebüñ depret yağındur āb-ı hayvān

El urdı bunı diyüp sīnesine
Çözen bendin bulur genc ü defīne

Sürerler tā seher zevki iki nūr
Olup biribirile vaşl-ı mesrūr

[61a]

¹¹⁵ Mısrada vezin bozuktur.

1285 Raĥīmā Qādirā Perverdigārā

Dilerven Óāşıqına her dil-ārā

Naşīb olup kem-ā-kan bula vuşlat

Degül ğam ger çekerse daĥı zahmet

Ne hoşdur sevdüğine her dil-efkār

İrişmek hicre olmuşken giriftār

[II. Menkabe]

Gel i sākī taġıt ālāt u bezmi

Ki gerdün kıлмақ ister gīr u rezmi

Kim içdi cürÓa bu tās-ı semādan

Ki tolu şunmadı semm-i Óanādan

1290 Ne kişi tatdı evvel nūş-ı şādı

Ki āhir nīş u ğam olmadı zādı

Kimi ağdurdı taĥta kıldı sultān

Ki taĥtıyla yire şalmadı Óüryān

Elinden biñ kez anuñ dād u feryād

Bizi peyveste bir gün kılmadı şād

Çün ol sālār u server sırr-ı Subĥān

[61b]

Hilāfetde pes on yıl sürdi devrān

Sürüp hükmin daķıķa kılmadı fevt
Velî hükm itdi āhir aña da mevt

1295 Hudānuñ her işinde bir sebep var
Kimin dil-şād ider kimisini zār

Meger bir şahş ider birgün şikāyet
Acıyup kendü ķulundan be-gāyet

Gelüp eydür aña i şāh-ı Óālem
Bu bende hidmetin ider baña kem

Ķazanur günde bir altun bu ebter
CemīÓin baña virmez hemçü çāker

Buçuķ denk virür ancaķ baña andan
Eyā mīrüm alıvir ĥaķķum andan

1300 Benüm ĥayfum yirine ķođıl i şāh
Senüñ yāriçun olsun dāóim Allāh

Çün işitdi bu sözi server-i dīn
Girü urdı o dem Óadl atına zīn

Ķulāmı ĥāzır ider eydür i ĥar
Neçün mevlāña irmez günde ol zer
Senüñ daĥı sözüñ varısa bir bir

Digil işidelüm bunda nedür sır

Ġulām eydür benüm bigi niçe ul

[62a]

Medīne ire var i merd-i mabūl

1305 Daı eksük virürler benden anlar

İş iinde eridüp cān u tenler

azancımuñ cemīŖisinde benüm

Nesi var virmezem ger ısa cānum

Emīr eydür aña i merd-i ama

CemīŖin vir ki böyle buyurur Ĥa

azansañ günde on altun daı pes

Dükeli hocañuñdur vir sözi kes

Vegernī eslemezseñ sözümi sen

Depeler hocaña buyururam ben

1310 ü işitdi anı ol merd-i bī-dīn

Futar göñlünde ol dem servere kīn

Gider buñınla andan ü olğul

Varuban düzdürür bir hañçeri ol

Ŗger ol serverüñ yolun niçe gün

Ki yaŖnī kīnin ala ol denī dūn

Meger kim bir seherde Ŗazm-i mescid

İder ol řāh ki ola Ħaķķa sācid

Dūřer ardına ol küfr ıssı melŖūn

Dü Ŗālemde odur merdūd u maĖbūn

1315 Hezārān ĥīleyile hemçü dimne

[62b]

Urup ol řīri Ėarķ itdi demine

Çü zaĥm irdükde dūřdı ĥayķıruban

Ķaçar ol girü bu ĥāli görüben

Varan görđi emīre'l-müŖminīnūñ

Aķar ķanı bořanuban teninūñ

İdüp feryād ķaldurdılar anı

Eve iletđiler ol pāk-i cānı

şorarlar yarasını aña ol dem

Buluban tā uralar aña merhem

1320 Didi ķarnumdadur zaĥmum benim uş

Görelüm ĥocamızdan kalanı ĥoř

Ger ire yara yerden yara her dem

Dime yara aña di Óaynu merhem

Anuñdur ten anuñdur cān anuñ bil

Çazā anuñ durur belā anuñ bil

Fidīdür yoluna yüz cān u biñ ten

Nedür senüñ didigüñ bu sen ü ben

Çü yārenler bu sözi itdiler gūş

Yağup yürek çamusı oldu medhūş

1325 Varup getürdiler cerrāhı ol dem

Diküp zañmın urur hem aña merhem

Dañı didi ki gözleñ bunı üç gün

[63a]

Yirinden deprenür boşanmaya hūn

Girü cemŐ oluban söz açdı aşhāb

Emīre'l-müŐminīne çamu aħbāb

Didiler diñle i ħalk içre ekrem

Gidicek dünyeden Şiddīķ-ı aŐzam

Yirini bize itmişdi vaşiyet

Ki ħākim olup itdünüz ħilāfet

1330 Var itmişdi çamu muħtācı bezlün

Yok itmişdi dükeli žulmi Óadlũñ

Saña ölüm gelürse n'idelüm biz

Baş alup қаңарuya gidelüm biz

Uyumuşdur kamu žılluñda i şāh

Dilerüz senden ola rāzī Allāh

Vaşıyyet it bize sen dañı i hān

Hilāfet cismine kim olısar cān

Eşitdi bu sözi ol şāh-ı server

Fikir deryāsına taldı şalup ser

1335 Dilerlerdi Ümeyye қаvmi düpdüz

Ĥakem ÓOsmān ola diyü tutup yüz

Velī isterdi cümle Ĥāşimīler

ÓAlī ola bunuñ soñında server

Çü Óāciz oldı bu hāletde ol şāh

[63b]

Bilimez қаңқısını eyleye şāh

Eger olsa birisi ihtiyārī

Birisi incinürdi ıztırārī

Dönüp bunlara eydür i ulular

Ki bu hâletde Óâcizdür bilüler

1340 Budur bu bendenüñ size cevâbı

Hudâ bilür her işlerde şevâbı

Aña tefvîz idelüm bu işi biz

İde hayrın tesellî bulasız siz

Bunı diyüp baqar ÓOsmâna ol şâh

Didi yârâ sözümden olgıl âgâh

Eger sen olasın halka halîfe

İre hûkmüñ vazîÓa vü şerîfe

Şoñuñda kimseye itme vaşiiyyet

Benî Ümeyyeden ki'de hilâfet

1345 Dönüp andan nażar itdi ÓAlîye

İki Óâlemde merdân-ı velîye

Didi i şâh sen olsañ iki server

Benî Hâşim ki kavmüñdür ser-â-ser

Olardan kimseye begligi zinhâr

Virüp çekme ilerü anı i yâr

Bunı diyü tururdi ol şehin-şâh

[64a]

Bu hâletde ezân okundu nâ-gâh

Eşidüp gözi taldı didi hânım

Baňa sen yardım it yâ MüsteŖânım

1350 omayayım hidmetüň sinüň ölünce¹¹⁶

Bu cism-i nâ-tüvânım hâk olunca

Bunı diyüp hemânâ turma ister

urup yine namâza varma ister

Anı görüp o dem cerrâh-ı üstâd

aırubanı aňa itdi feryâd

Didi deprenmegil i şâh-ı server

Daħı cismüñde senüň yodurur fer

Helâk idersin ol cism-i latîfi

Yetim idüp vazîfi vü şerîfi

1355 önüp server aňa dir i cüvâna

Er olan bunda almaz cism ü câna

Benüm bir vat namâzum ger ola kem

Yeg andan yırtıla yaram bu dem hem

Kim ola urtıla ceng-i ecelden

¹¹⁶ Mısrada vezin aksamaktadır.

İricek h kmi ol  Azze ve Celden

alınca hidmetinden ol H d nu 

Yeg ola terkin urma cism   c n 

Yine itdi m  ezinler ed y 

[64b]

Nam z i n cem  ate al y 

1360 Bu kez iitdi almadı ar r 

Furu gelmek diledi  zt r r 

Yaralandı hem n dikdi dizini

atı uvvet ılup ıdı  zini

u h dde ıradı  alını dire

Furımadı hem n dem d dı yire

  d t kde aılır zahmı da hem

Yine ah b eitdi geldi b -am

Baup y renlerin n g rdi y z n

Yi nemez  zini ya aldı g z n

1365 Didi sizler amu ardeler msiz

Bu d n yolunda hem yoldalar msiz

U irdi baımu n bu dem ud  

Gelũn idişelũm bugũn vedāŖı

Yirince hũrmetũnũz itmedeñ biz

Ĥelāl eyleñ baña ĥaĥķũnũzı siz

Rasũle gider oldum uşda bugũn

Eyā cānlar bugũndũr baña dũgũn

Gelũrsiz siz de anda nevbetiyle

SaŖādet yār oluban devletiyle

1370 Budur bu bendeden size naşĩhat

[65a]

İdũñ dĩn ġayretinde ĥoĥ ĥamiyyet

Virũñ İslāmiĥun cānıla tenler

Rasũlũñ ġayretin şaĥlañ yarenler

Sizũñĥũn ne cefālar ĥekdi ol şāh

Bu kāfirler elinden ġāh ũ bey-ġāh

Verũñ siz de ĥıķaruñ yaĥşı adı

Hidāyetler virũpdũr size Hādĩ

Bunuñ emşāli daĥı niĥe sŖzler

Diyũben toldurur yaşıla ġŖzler

1375 Đũ bundan şoñra yumdı ġŖzũni ol

Biraz vakt oldu öz hâline meşgûl

Ne vaktin ire diyü emr-i Bārī

Ölüme itmişidi intiżārī

Çü irdi *irci* *Öt*¹¹⁷ tablından āvāz

Açup perrin ider cān ıuşı pervāz

Çoyup bu āşiyānı bunda hālī

Maķām oldu aña ol *Öarş-ı Öālī*

Denī dünyāya urmamışıdı kef

Varup oldu cemāliyle müşerref

1380 Gelürdi bunca ilden niçe yük māl

İderdi bezl eliyle anı pā-māl

Alup geymezdi hıç ağır gıyesi

[65b]

Muraķķa *Ö* geyeridi her libāası

Yimezdi hem dañı tatlu ta *Öāmı*

Ne bilür hālın anuñ degme *Öāmi*

Gidicek çıķdı seksen biñ aña vām

Alup ıarż ideridi girü in *Öām*

¹¹⁷ "Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz" derler.", (Bakara, 2/156)

Ödedi soñra dirler oğlı anı
İki Óālemde řād olsun revānı

1385 Görürsün her zamān çerh-i bed-endiş
Alur bir bir dimez hākān u derviš

Ödedür kişiye borcın temāmı
RiÓāyet eylemez řāhı ğulāmı

Ki her kim geldi bu dünyāya i řāh
İder bir řādısına niçe biñ āh

Bu sözi hoş dimişlerdür bilenler
Anuñ esrārına vākıf olanlar

Ğam-ı dünyā be-yek erzen neyerzed
*Çe yek erzen be-nīm erzen neyerzed*¹¹⁸

1390 O sultānlar şamu böyle dirildi
Didiler hem Hāqa bundan irildi

Biz olduğ uş hevāsında giriftār
İriřüp cāna andan fūrkat-ı nār
Hudā dostlarını gör kim řazāyı

[66a]

¹¹⁸ "Dünya gamının bir mısır tanesi kadar değeri yoktur. Hatta ne bir mısır tanesi yarım mısır tanesi kadar bile değeri yoktur."

abl idp umarlardı rızāyı

İrende saña emr-i Ż'1-celāli

İdersin ŐAmr u Zeydile cidāli

Direm sen bilmezem kimsin seni ben

Meger kim bendesin her dem gir sen

1395 Hdāya nefis elinden dād u feryād

Bizi uş hāzretiñden eyledi yād

Esrz bizi urtar yā İlāh

Ki cmle bendenñ sensin penāh

 gitdi server-i dnñ cihāndan

amu yoħsul u bay uşandı cāndan

Kim anuñçun kimisi kendyiçn

Figānlar eylediler amu ol gn

Ki zrā her ne var pr  cvāna

Atadan mşfikidi nā-tvāna

1400 İderdi Őefatin eytāma bey-hād

Virrdi mālnı miskne bey-Şad

 bu acıyla Şol deñl feryād

İdüp yenmişdi cümle Őabdı āzād

Husūf irdi çün ol devlet kenīne

Gelüp aĥbab yārāna anda yine

Anı yuyup namāzın kıldılar hem

[66b]

Götürüp ravzaya geldiler ol dem

Yüridi ilerü bir merd-i kāmīl

Varuban dergehine depredüp dil

1405 Virüp ol dem şalātıla selāmı

İrürüp rūĥ-ı pākine peyāmı

Dönüp didi eyā maĥbūb-ı ĥazret

Götürdüñ yāru ki uş var mı ruĥşat

Ki ĥona yā Rasūla'llāĥ ĥatuñda

Rızā nedür buyurgıl ĥazretüñde

Bunı diyüp biraz çün tırdı anda

İrişdi bir nidā yir itdi cānda

Didi varuñ yine anı getürüñ

Ki yaŐnı yārumı baña yitirüñ

1410 Ĥayātumda degüldi benden ayru

Çün oldı n'ıçün ola benden ayru

Cefâlarda benümle yârıdı ol

Şafâlarda n'ıçün ağıyâr ola ol

Gel imdi baq içerü göresin sen

Anuñ ahvâli ola saña rüşen

Gelüp itdi nażar ravza içine

Görüp anı yine döner kıçına

Ne gördi görse ki bir sin qazılmış

[67a]

Rasülün yakınında hoş düzılmış

1415 Gelüp anlara didi gördüğünü

Haberler hem ne resme olduğunu

Varup ÖOsmânıla ol demle Hâydar

Getürüp ol şehi bu iki server

Qodılar qabre anı Öizzetiyle

Folup cânları ol dem heybetiyle

Görürler kim Rasûlu'llâh şunup qol

Quçup bağına başdı serveri ol

Didi hâlün nedür i yâr-ı şâdıq

Cefâ mı itdi saña ol münâfîk

1420 Benümçün saña bir nâ-merd-i agyār

Bugün zaħm urubanı itdi mi zār

Bi-hâmđi'llâh ki iriřdüñ baña sen

Eridüp řerŖüm üzre cānıla ten

Bugünden ğayrı yoğdur saña şiddet

Nihāyet buldı cānum külli zaħmet

Bu hāli gördi ŖŖsmānıla Ĥaydar

Ŗalup ĥayret mađāmında başup dar

İderler ĥayretiyle anı medfün

Çıçup ŖŖsmān ğider yine hem ol gün

1425 ŖAlī ğitmez çalur anda o ğice

[67b]

Ki ğöre daħı aħvāl anda niçe

Ġörür nā-ğāh çalur ol iki sāŖil

SuŖāl iderler aña depredüp dil

İdüp Ŗādetlerince ĥoř suŖāli

İrer ol servere anuñ meŖāli

Çü bunlaruñ sŖzünü ğuş kıldı

Yine ol baħr-ı ğayret cūş kıldı

Şunuban aldı birin bir eline

Birisin daħı hem bir ele yine

1430 Şıkar ol ikiyi zūr ile muħkem

İñileşdi olar da tutulup dem

Şalıvirdi hemān dem gitdi anlar

Bunı taħkīk bilgil i bürāder

Çalur erte olunca Şāh-ı Merdān

Anuñ hāline olup deng ü ħayrān

İder taħsīn anuñ erligine ol

Daħı dinle olan dirligine ol

Zehī Őibret zehī ħayret zehī hāl

Zehī ħikmet bu kim tıflı ider zāl

1435 Zehī şāniŐ ki oldur şanŐat ıssı

Zehī ķādir ki oldur ķudret ıssı

Ne ķudretler virür ğör cism ü cāna

[68a]

Neler geldi neler gitdi cihāna

Ne serverler şalupdur ķarnına yir

Güzāfın olmadı anuñ adı yir

Eyü yavuz kişi bundan gider pes

Bu bed mihre nedür gönül viren pes

Eyüler qonlur eylükleriyle

Yavuzlar hod gider bed yönleriyle

1440 Er oldur kim añılsa adı her gāh

Qamu dilde dinile rahmetu'llāh

Vay ol şahşa ki itdüğinde rihlet

Añulduqca ideler aña la'net

Hudāyā sen Ğanīsin biz faqīrüz

Bu zālīm nefsuñ elinde esīrüz

Halāşıla Rahīmā it hidāyet

Şırāt-ı müstaqīmine delālet

Dañı şol ni'ometüñ kim ola mergüb

Bize virgil pes itme bizi mağdüb

1445 Dañı cevfinde qoma dāllinüñ

Ki ider āmīn Cibrīl-i emīnüñ

Gel i şeydā gönül olgıl sühan-gü

[68b]

Özüñde fikr-i bâtlı komağıl yu

Mücerred oluban dünyā ğamından

Nişān göster yine Óİsī deminden

Nefes germ idüp olğıl girü gūyā

Demekden mürde diller bulsun ihyā

Çü tuş olduñ girü bir sebzēzāra

Yürü destān-ı taÓlīm it hezāra

1450 Getür dile yine cān bülbülünü

İrürsün çerhe bu dem ğulğulunu

Çafeşdeyseñ ne var ki gāhī söyle

Gözet perde-nevā ki rāst eyle

Girü bir nağme ögret tūtiye hoş

Olup bey-hüş ide çandın ferāmüş

Digil n'oldı girü taht-ı hilāfet

ÓÖmer şoñunda kime irdi devlet

Heves bulundı çün şāhib-talebden

Söze gel leyki çıkmagıl edebden

1455 Edeb tācın tutarsa her ki serde

Yürisün ol dilerse anı yirde

Cihāndan gitdi ün Fāru-1 ekber

Dimemişdi ki hala kim ola ser

Velī idüp amusın ittiaı

[69a]

Temām olduda anuñ itirāı

Maaldür diyü ŐŐsmāna hilāfet

İderler cümlesi anuñla biŐat

Ki zīrā amusından bihter idi

Vefā kānı ĥayālu server idi

1460 atında ĥāşıl idi her dilekler

ĥayāsından utanurdı melekler

Eşitgil bu söz üzre bir ĥikāyet

Şahīh isnādıla olmuş rivāyet

[III. Menkabe]

Meger günlerde birgün Fahr-i ŐĀlem

Oturmuşdı atında nie ādem

Mübārek ayaın uzatmışıdı

Mutahhar cismi nūra batmışıdı

Girüp geldi apudan nie server

Ebū Bekr ü ŐŐmer hem daĥı Ħaydar

1465 TevāzuŐ birle virdiler selāmi

Oturdı yirlü yirine temāmi

ŐAyn aldı velī ol Őāh-ı aŐlā

Oları görüben divŐürmedi pā

Bulardan soñraraĥ irişdi ŐŐŐmān

[69b]

Selām idüp iĥerü girdi ol hān

Hemān gördükde anı ol Şehin-Őāh

Etegiyle ayaĥın örtüdi āngāh

Yine Şalup cemāli Őāleme berĥ

OturmıŐdı Şamu olup aña ĥarĥ

1470 Girü dürlü maŐārif söylenirken

Girü pend ü naŐĥat eylenürken

Bu hāl üzre tururken ol aradan

SuŐāl ider biri bu mā-cerādan

EŞidüp bu sözi ol Fahr-i ŐĀlem

Cevābı bu olur anlara ol dem

Didi ki diñleñ i aŐhāb-ı ekrem

Bu hâli şorduñuz çün baña bu dem

Çamuyı var iden ol yüce Hâzret

Hâyâ viripidi ÓOsmâna hilÓat

1475 Dañı dir kim Celâlüm haqqıçün ben

Hîsâb itmege aña utanurven

Semâ içre dañı cümle melekler

Hâyâsın görüp andan utanurlar

Çü Hâqq itdi anı udıla ekrem

Gerekdür ben dañı andan utanam

Zehî server zehî merd-i qabûli

[70a]

Kim andan utanur Allâh Rasûli

Dañı buyurdı ol sultân-ı ümmet

Ki her şahşa maqâm olduqda cennet

1480 Ola her bir nebîye qoñşı bir er

Benüm qoñşum ola ÓOsmân-ı mihter

Anuñ bu rifÓatiçün zeyn-i Óâlem

İki kızın aña virmişdürür hem

Dañı dirdi eger on kızım olsa

Viriserdüm aña ger bir bir ölse

Nite dimeye bu sözi aña ol

Çanı anuñ gibi bir merd-i maqbül

Bu deñlü halk içinde yüce Sübhān

Aña emr itdi kim cem'ide Kur'ān

1485 Dürüşüp dün ü günler ol eri zāt

Ĥaķuñ emriyle cem'itmişdi āyāt

İki rik'at namāz içre müretteb

Kelāmu'llāhı hatm iderdi her şeb

Anuñ nūrına şol Ĥaddeydi ol ĝarķ

Şalardı pāy-ı nūrı cennete berķ

Ĥikāyetdür haberde vārid oldı

Bilen gönül anı Ĥubbıla toldı

Gecelerde meger bir gice cennet

[70b]

Bulur bir nūr-ı lāmi' birle zīnet

1490 Şu ĥadde kim şanuban nūr-ı Raĥmān

Sücüd itdi görüben ĥūr u ĝilmān

Çaĝırup her biri Celle Celāli

İrişüp Óarşa anlaruñ meķali

Folıcaķ Óarş u kürsi bu nidadan

Hitab-ı Óizzet irişdi Hudadan

Ki i ğilmān degül bu nūr-ı Rahmān

Çıķupdur hücresinden belki ÓOsmān

Yürüyüp turdı şimdi mescide yol

Kelāmumı tilāvet itmege ol

1495 Gicelerde çü olmışdur aña hū

Anuñ naÓleyninüñ nūrıdurur bu

Zehī rütbet zehī hāşmet zehī nūr

Nitesi rüşen ider cenneti nūr

Degüldür çok aña bunca merātib

Kime olmuş durur görüñ muşahib

Faşı gün nūrı irüp gevher eyler

Foķunsa kimiyā hāki zer eyler

Muhammedden bulubdur cān-ı Óālem

Muhammedden olupdur nūr-ı Ādem

1500 Muhammeddür ki gör hāki zer eyler

[71a]

Muhammedür ki taşı gevher eyler

Aña irüp bu hâle irdi ÓOsmân

Yüz urur ayağı tozına ğilmân

Kemâli rütbetine anlaruñ pes

Muhâl ola irürmek Óaqlı her kes

İhâta kıla mı deryâyı katre

Ya mihre nite ire hür u zerre

[IV. Menkabe]

Girü deprendi uş bād-ı cinānı

MuÓattar kıldı cāmı vü cihānı

1505 Folupdur büy-ı Óanber her diyāra

Foқınup geldi beñzer zülf-i yāre

İdüpdür ehl-i şevki şöyle bey-hüş

Diler Óuşşāқа virüben dem-i hoş

Her iqlıme diler kim ire elhān

Ki yaÓnı işbu demde İbn-i ÓAfvān

Olupdur taht-ı şerÓ üzre şehin-şāh

Yüz urur ayağına mihr ile māh

Diler hūkmine gire berr ü baħr ol

İde seyf ile ehl-i şirke ahr ol

1510 Ki zīrā bundan öñ Fārū-ı ekber [71b]

Çok iller alup idinmişdi kişver

Yemen ilīmi Mışr u Başra vü řām

Alınup tutmuşıdı uvvet İslām

Daı feth olmuşıdı tat-ı Īrān

azārdan an açurmuşıdı Fūran

Alınmışdı egeri bunca kişver

Velī şalınmamışdı bare leşker

Diledi kim daı artura bu hān

Aıda bare leşker hemü Őummān

1515 Varıdı bar iinde bir cezīre

Aā mānend yoıdı bir cezīre

Laif āb u havāı hūb u vāfir

Yaratmış anı Īāl mişli nādir

amın gōñül feralar bulduıun

Havāı dil-güřā hūb olduıun

Muīm olmuş iinde çok mūhendis

Kitāb ehli haīm [ü] adı ıbrīs

Anuñ fethini fikr idüben ol hân
Diledi cem'ide asker firāvân

1520 Olara mîr idüben bir yegâne
Gemiler cem'idüp kıla revâne

Meger kim ol zamānda süy-ı Şāmuñ [72a]
Mu'āviyeydi mîri hāş u Őāmiñ

Aña nāme yazup ol demde ŐŐsmān
Didi kim bilmiş ol yā İbn-i Süfyān

Şalā kıl hāzır eyle cünd-i Şāmı
Görüp deryā yarağını temāmı

Cem'ide-i leşkere server olup sen
Ġazā eyle yüri merdāne depren

1525 Ki vardur Kıbrıs adlu bir cezire
Yüri aña Hudā yüz şuyı vire

Ne deñlü el irer yirde gemi var
Getür anda ki leşker bine i yār

Çü bu nāme irişür İbn-i Süfyān
Külāhın göge atup oldı şādān

Ki her dem ideridi zīra ārzū
Ki haşma göstereydi zor-ı bāzu

Yazup ÓOşmān dilinden niçe nāme
Şalar çepçevre ol gün hāşş u Óāma

1530 Ki düşmān yarağıla ber-müretteb
Kenār-ı bahre cemÓ ola kıamu hep

Ki deryā içre ger ulu ğazādur
Velī dīn ehline nuşret sezādur

Sefer kıılmağa bahre oldı destūr
Girü düşmānı idüp hor u maķhūr

[72b]

Bu nevÓa semÓine her bir diyāruñ
Folar girü şadāsı kār u zāruñ

Girü yüz cān u biñ dil birle her mīr
Dirüp cündin kıuşanur tīr u şimşīr

1535 Diyār-ı bahre yüz tutup yürüdi
Girü gerdi semā yüzün bürüdi

Nefīr ötdi dönüp girü hezāra
Cidādan girü Óālem lālezāra

Oluban tulp tulp çavķ ber-çavķ

Sürüp gitdi ğazā şādısına şevķ

Bular cem'olmada pes İbn-i Süfyān

Geçüben yürümişidi şitābān

Kenār-ı bahre irüp ķondı ol mīr

Gemi cem'ol itmek için ķıldı tedbīr

1540 Haber şalup emīre'l-mü'ominīne

Getürtdi ķande kim vardur sefine

Yarağın cümle idüp anda hāzır

Ķamu keştilere toldurdı vāfir

Çekilüp atları girdi erenler

Ķılıca vü oķa sīne gerenler

ØAlemler dikilüp nīze dizildi

[73a]

Ķamu tertībile toplar düzildi

Çü yirlü yirini her biri buldı

Gemiler ķamu lenger üzre geldi

1545 Furup bu resme itdiler ķarārı

Gözedüp bir niçe gün rūzigārı

Meger günlerde bir gün çîn-seh̄ergāh

Çıkar bir yıl münāsib anda nā-gāh

Hemān emr idüben ol mīr-i server

Çamu keştilere tartıldı lenger

Çekilüp her seren çıkdı turıya

Nefirin el olup ol dem büriye

Ağırtdı vü eşitdiler temāmet

Didi çamu İlāhī kıl selāmet

1550 Çağırup keşti-bānlar didi berken

Añup nām-ı Hūdā yırtıldı yılken

Aluban düzdiler güncük [ü] boncuğ

Olup bir sāat ol dañı degül çoğ

İki yaña biraz şalup bulandı

Ve bi'l-āher çamu yeksān dolandı

Bu resme tolduruban bādubānlar

Uçurdılar gemiyi keştebānlar

Biri birin geçereğ sürdi gitdi

[73b]

Varup āhir yağılığ ile yitdi

1555 Bu yaña ol cezîre ehl-i ġāfil

Oturmışıdı fāriġ şehir eger il

Çamusı işlü işinde yürürken

Deñiz yüzün görürler tutdı yılken

Düşüben ġulgule ol ile şehir

Dükeli kırkıdan çāk itdi zehre

Çaşınup kimisi ġirdi ġişāra

Kimisi yir idindi seng-i ġāra

Velikin çalāa ehli bağlayup der

Olur her bir beden arası bir er

1560 Çovanı toplara toldurdılar ot

Kime let olısar kimisine Lüt

Dizilüp zemberekler çekreyiyle

Kime miġmān olısar kim ne bile

Bu yañadan daġı irüp gemiler

Dökülüp çıķdı çamu ādemiler

Çekilüp tāzı atlar çıķdı yeksān

Süvār oldı dükeli merd-i meydān

Dögülüben yine kūs naḳāra
Düzüp şaflar yürüdiler hîşāra

1565 İrişdükke yayası vü süvārī [74a]
Topa tutdı hîşār ehli buları

Velī topu tifeḳden itmeyüp pāk
Ḳamu ḳondı ḳuşadup şehri çālāk

Alışdı girü herbir ḡüsü bir mīr
Girü oldı haberci arada tīr

Çekilüp yirine ḳuruldı toplar
Ecel peyki olur yine tifeḳler

Gice irince ol gün ḳamu tertīb
Olundı yirlü yirine be-terḡīb

1570 Gözedüp şubhı turmışdı ḳamu hep
Uyumayup yaraḡıla müretteb

Bu hāliyle irişdi çün seherḡāh
Girü ḳaldurdu baş ol meşriḳī şāh

Havāyı topunı ol dem zamāna
Od urup atdı girü āsumāna

Ođnuñ pertevinden dñnye tldđ
Alevinden cihān pür-şuŖle oldđ

Seher irüp uruldđ şabzaya kef
Şavaş germinde bulup kelleler tef

1575 Tutup raŖd ũnliler Őāĉđ kemānđ
Girü yađdurdđlar tđri keyānđ

Īki cānib idüben girü aşup
Atıldı her tarafdān Őegre vü top

[74b]

Őopup girü yirinden zemberekler
Delüp sđne eritmişđi yŭrekler

Girü top urmağa başladı sille
Fağdup mağzalardan niĉe kelle

Girü tđr idüben yŭz dŭrlŭ telbđs
Famarlarda yir itdi hemĉŭ iblđs

1580 Şavaş virüp bu resme bir niĉe gŭn
Alur sanki beden ālŭde-i hŭn

Ne uzatmağ gerekdŭr sŭzi bāri
Alurlar cebri vŭ şahr ol hđşāri

Virüp āhir Ĥudā İslāma nuşret

Olara fetĥ olur Kıbrıs temāmet

Çü gāziler kamu şādıla yine

Yazup nāme emīre'l-müóminīne

Diyüp aşlı fütūĥı kamu bir bir

Şalarlar müjde için aña bir mīr

1585 Ki alındı cümle il köy ü şehri

Emānla kimisi kimi cebrī

Bunuñ bigi beşāret birle ol kes

Gönülübēn giderü kendiler pes

Durıp bir niçe gün tohtardı ili

[75a]

Dönüp tutdı girü Şāma sebīli

Gidüp kamu beşāşet birle her mīr

İrişdi yirlerine girü bir bir

İrüp ol muştucu daĥı şitābān

Görüp şād oldu anı İbn-i ÓAffān

1590 Yüz urdı yire vü şükr itdi Rabbe

Verene müjdigānī virdi cübbe

Dañı hem İbn-i Süfyāna çü minnet

Çılur tañsın ü şalar dürlü hil'at

Bu şādılığıla bir niçe eyyām

Güzer kı lup sürer Óadlini bā-kām

Olur Óahdında hoş emn ü emānet

Folar İslāmıla cümle vilāyet

Yürürdi kırdıla koyun kırişup

Dañı kebkinle şāhinler yarışup

1595 İderdi şire ħargüşı der-āğüş

Selām iderdi her dem berriye müş

İdüp kıamu melikler ħayra niyyet

Uyur arķadadı cümle ra'ıyyet

Ķamu ħalk ħerçi hoşluķdaydı bī-ħad

Velīkin İşfahān olmışdı mürted

Eşidüben anı sālār-ı Óālem

[75b]

Mübārek ħātırın başmışıdı ħam

Gice gündüz bu fikr içinde ħamnāk

Yürüdi ħayretinden gözi nemnāk

1600 Anı fikr itdi kim cem'ide merdān

Şaluban İřfahānı ıla vīrān

Hem āhir fi'le geldi işbu uvvet

Varuban itdiler ol ile gāret

Emān virüp amu dīne gelene

ılıç urdılar ol mūrted olana

Girü seyfiyle ol gāzī erenler

Rasūlūñ dīnine muhkem duranlar

Ol ili kŭfr ũ irkden idiben pāk

Girü dōnŭp irişdi amu bī-pāk

1605 Bu hāliyle girü ol server-i dīn

Giderŭp hŭznŭni řād itdi gōñlin

İdŭp her dŭn ũ gŭnler řŭkr-i Yezdān

ılup Őadli on ũç yıl sŭrdi devrān

ŐAcem milki anuñ ahdinde dŭpdŭz

Alınup dutdı dīne amusı yŭz

Harācın virŭp aña her vilāyet

Temām irdi kemāline hilāfet

Bahār irürse çün bāğ-ı kemāle

[76a]

Ĥazān anı şalar lā-büdd zevāle

1610 Açılup gunceler olduğa hoş verd

Dikilüp yire olur Óāķibet zerd

Mehüñ on dördidür dāóim kemāli

Girü ol demdedür naķş u zevāli

Çü ol đın serveri dağı bu hāle

İrişdi devleti Óömri kemāle

CemīÓi hūkmine girmişken anuñ

Cefāsın gördi ol dağı zamānuñ

Aña dağı felek düşürdi ķurÓa

Aña dağı ecelden irdi cürÓa

1615 Ķazılup levhden hattı hayātı

Yazıldı taşına mevti berātı

Ólüm gerçi irer kişiyे Rabden

Velī hāli degildür bir sebebden

Meger ol muķtedāyı zeyn-i cennet

Sürerdi Óāleme hūkmi Óadālet

Yemen žan eyleyüben bir niçe kes

Anuñ hâkķında bed-dil oldılar pes

Meger bir şahşā virdi Mışrı ol hān

Varuban tā yürüde anda fermān

1620 Berātında yazılmış fāķbulu pes

[76b]

Şanur kim fāķtuludur anı ol kes

Dönüben girü andan ol bed-aħter

Gelür leykin gönüilde buğzu artar

Varuraķ oluban ğālib sefāhet

İderler āħir izhārı Óadāvet

Varuban üstüne ğāfilin anuñ

Hemān ķatli için ķaşdına anuñ

Meger mescid içindeydi şehin-şāh

Silāhıla ķamu irişdi nā-gāh

1625 Varıdı şehriyāruñ ķulı dört yüz

Şavaşcı merdidi ķamusı ğürbüz

Yaraĝın ğörüben cümle müretteb

Erişdi ol araya ceng için hep

İki cānib uruban abzaya kef
Fururlar birbirine arşu şaf şaf

Velī bu yaña ŐŐsmān İbn-i ŐAffān
Tilāvet ũzredi o günde urŐān

Daħı hem řāŐimidi ol melek-hū
Ouriken irişdi aña uyu

1630 GŐrũr rũŐyāda nā-gāh Fahr-i ŐĀlem
Oturmış ğar olup nũrina Őālem

Furur arşusına řıddı u Fārū
Oturmış enbiyā vũ evliyā o

[77a]

Bu hāletde ıgırur Őzũn ol hān
Didi aña başup baĝrına giryān

Nedũr hālũñ itgil i mũkerrem
şusuz hāř itdiler mi seni bu dem

Anı ister misin ahr ola aŐdā
Saña mesken ola firdevs-i aŐlā

1635 Dilerseñ yũz uram bu dem Hũdāya
şala dũřmāna ki tahte's-serāya

Vegerni virüriseñ anlara ser
Benüm çatumda iç bu gice kevşer

Eşitdükde bu sözi ol şehin-şāh
Hemānā dilden itdi derdile āh

Didi i dū cihāna reōs-i sultān
Senüñ vaşluñ için bu dem nedür cān

Degül bir ger ola yüz biñ ser i dost
Şaқınan kişi ebter olsun i dost

1640 Bilürsin sen dañı i zātı Maħmūd
Cemālündür baña her demde maқşūd

DuŖā eyle baña bu demde hānum
Dökülsün Ŗışkuñıla yire қanum

Gerekmez sensiz i maħbüb-ı sultān [77b]

Virürlerse dañı taht-ı Süleymān

İdüp birқаç bu resme sözi tekrār
Hemān dem uyқusunda oldı bīzār

Görür tolmış girü zevқiyle cānı
Diler terk eyleye köhne cihānı

1645 Değişilmiş şafāya derd ü miñnet

Meşāmına irişmiş bŷy-ı vuşlat

Foluban gönli nŷr-ı Muştafādan

Furup kıllur girŷ şevķ-i şafādan

Furur bu şevķile çŷn ol şehin-şāh

Çağırup kıllarına didi nā-gāh

Ki her kim terk iderse sāz-ı ħarbt

Ki yaŖnī urmaya aŖdāya đarbt

İdŷben cānını vŷ gŷnlŷni şād

Bugŷn milkiyyetŷmden olsun āzād

1650 Çŷ bu sŷzi eşidŷr cŷmle çāker

Ķıtālī terk idŷp gitdi ser-ā-ser

Yaluñuz ¼aldı çŷn mescidde ol şāh

Yŷridiler anuñ ¼aşdına ān-gāh

Bilŷp bu fitne içŷn Şāh-ı Merdān

Şalar oğlanların kim olmaya ¼an

Gerek cengiyle vŷ ger vech-i āhsen

[78a]

Ki defŖ ide ol iki şerri dŷşmen

Hemān sā'at turup ol iki server

Ꞑılıç elde yürüyüp ciddi baqar

1655 İrişüp mescidüñ qapusına rāst

İderler düşmenüñ def'ine der- hāst

Görüp bu hāli a'ødā dañı nā-kām

Olaruñ üstüne itmeyüp iqdām

Folanuban oradan bir niçe kes

Uğurladın delerler mescidi pes

Girüben içerü ol ehl-i hüsrān

Ꞑamusınuñ elinde tıgı Öüryān

Bu resme gerçi irdi niçe qattāl

Velikin ol bulardan fāriğü'l-māl

1660 Düşüben muşhafi üstine ol hān

Şafā vü şevqıla oqurdı Ꞑurōān

İrüp üstine ol eşhāşı bī-dīn

El uzadup anuñ qaşdına bā-kīn

Hudādan qorqmayup ol qavm-i mel'ün

Kesüp başı dökerler muşhafa hūn

Nite şabr oladı bu hāle i Hāḡ
Ġazabdan rah̄metüñ olmasa esbaḡ

Anuñ gibi Óazīzi muḡtedāyı [78b]
Hāyā milkine ol şāhip-livāyı

1665 Müsülmān ad urınup bir niçe ḡul
İdeler žulmile bu resme maḡtül

Oluban ḡarra bu köhne cihāna
Nite ḡıydılar anuñ gibi hāna

Huşūsā mescid içre muşhaf üzre
Günāhsuz uğradalar cebre ḡahre

Götürmeye bu žulmi taḡıla Ḳāf
İlāhī ḡamuya sen virgil inşāf

Çü varta irdi ol dem ol hümāma
Girü bir acı düşdi hāşa Óāma

1670 Dirildi ḡamu yine yaḡuban cān
Döküldi gözlerinden yaşıla ḡan

Göñül āyīnesin tutdı yine pas

İdildi evvelkilerden dañı çok yas¹¹⁹

Namāzın kıılup ol şāh-ı cihānuñ

Götürdiler yumayup anın anuñ

Ki zīrā oldı burhānı şehīd ol

Girü ol hūmla tutdı Hāa yol

Getürüp ravzaya rağbetle anı

Aña yir itdiler bir hoş mekānı

1675 Egeri onmışıdı ol iki mīr

[79a]

İçinde yoğıdı artu dañı yir

İrūben āsitāne ordular bař

Yaınında odılar ravzadan taş

Ne var onmadıyısa cismi anda

amusından yaın cān u cinānda

Gel imdi gel berü i Őibret ıssı

Gözet ne işler işler hīkmet ıssı

Kimini güldürür Őizzetleriyle

Kimini öldürür miħnetleriyle

1680 Kimin ılmışiken sultān-ı devrān

¹¹⁹ Mısrada vezin bozuktur.

Şalar toprağa vü andan döker kan

Kimi olmışiken bir bendeden kem

Götürüp hâkden sultân edir hem

Bu resme gerçi vardur anda ¼udret

¼amu ahvâli leykin dürlü hikmet

Uyan Óa¼la irişür Hâ¼¼a bayı¼

Velî nefse uyan nit'ola fâóı¼

Suóâl ider burada bâri sâóil

Ki müşkil oldı bize bu mesâóil

1685 Ki ÓOşmân nefse tâbiÓ miydi bâri

Ki bu vartaya şaldı anı Bârî

Nice yavuzlı¼a olmışdı meşgûl

[79b]

Kim anı itdiler bu resme ma¼tûl

Biz eydürüz ki ÓOşmâna bu hâlet

İrişdi oldı vü Óayn-ı saÓâdet

Ki zîrâ ba¼mayup köhne cihâna

Şehâdet buldı irişdi cinâna

Degildür sözümüz dünyâ işinde

Öge yâ ögmeye her cünbüşünde

1690 Bizüm maqşüdumuz dîn hâletidür

Çamu eylükler anuñ âletidür

Girü nefşanı her dürlü şekâvet

Çamu bey-şek olupdur aña âfet

Hevâ-yı nefse uysa kişi bir dem

Anı âsân ider nefis aña her dem

Vegernî Öaqlıla olursa bayıq

Geñez kıluv ider fiÖlini fâoiq

Żarar irse saña halqdan qayırmaz

İrürür bel hâqa Hâqdan ayırmaz

1695 Ziyân irişmesün tek senden ile

Ki yarın hâzrete kılmaya gîle

Ki cümle enbiyānuñ hâli budur

Ki güç çekmek olara çamu hüdur

Velikin her zamān Mālik-i Cebbār

[80a]

Murād-ı nefsile halqı ider zār

Eyüye yarın ider fiÖli minnet

Yavuza ide yavuzluğu la'net

Bu hâletler idübdür bizi medhüş

İlâhî şamuyı şıl eylüge tüş

1700 Hevâlarla dün ü gün nefis-i žâlim

Yıgar cân boynuna dahı mežâlim

Şıgınuruz saña şerrinden anuñ

Bizi hıfż eylesün emn ü emānuñ

Ki yarın hâzretünde yâ İlâhî

Açılduğda şamu bendeñ günâhı

Bize rahm eyle i Settâr u Ğaffâr

Uyup nefse çü olmuşuz günâhkâr

Burada buyurur Ğallâķ u Sübhân

Ki bir Óabdüm getürdi baña imân

1705 Dönüben hâzretüme açsa râzı

Anıñçun ağlayup itse niyâzı

Dise derdiyle bir yâ Rabbi Sübhân

İderven aña biñ *lebbeyki*¹²⁰ ihsân

¹²⁰ "Rabbim! Davetine sözüm ve özümle tekrar tekrar icabet ettim, emrine boyun eğdim...", Salim Öğüt, "Telbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/396.

Direm Ő Ősmān n' içün bu dem İlahī

Bu Őāşī bendeden mahv it günāhı

Gel i cān Őışķıla ol yine demsāz

[80b]

Derūn-ı dilden itgil söze āgāz

Açıldı çün girü bir tāze gülşen

Unutdur bülbüle destānını sen

1710 Şalar özini bahre hemçü gavvāş

Niçe dürlü çıkarur kıymeti hāş

Nažārda n' ola ger olursa mergüb

Dizi söz nite bulur zīneti hūb

Ne yüz oldı ki görmedi anı il

Ne söz ķaldı ki dimedi anı dil

Velī her hūba bir zībā libāsı

Geyürseñ görünür artuķ ziyāsı

Dürüşgil yitdügince vüsŐ ü tāķat

Ķavī cehd it ola Ħaķdan Őināyet

1715 Girü ur silke birķaç dürr ü mercān

Ki gerden bend idünsün hūr u ğılmān

Selāset birle digil sözi telyīn
Ki naẓm ehli diye sözüñe taḥsīn

Ne var terkīb ise bulur ne minnet
Melīḥ ü ābudār olduḡda kıymet

Şehāne eylegil söze sülükūñ [81a]
Ki zīrā vaşfidur seyfü'l-mülükūñ

Digil ol cūd ayāsı merd-i meydān
ŖAliyyü'l-Murtaẓā ol şīr-i Yezdān

1720 Nite oldı hilāfet tahtına şāh
Ne resme sürdi devri ol şehin-şāh

Biraz dinmişdi gerçi erliginden
Biraz daḥı digil serverliginden

Ola mı ẓudreti hīçbir zebānuñ
Ki şerḥin kıla ol yirince anuñ

Şıḡa mı gözeye Ŗummān-ı aŖzam
İre mi āfitāba merdüm-i kem

Hümāya nitesi yol irüre mūr
Muşāḥib mi olur sultāna her hūr

1725 Dinüp işidilen vaşfindan anuñ
Deñizden қатredür gider gümānuñ

Velīkin қатreyi gördükde Óirfān
Bulurlar pes anuñ aşlını Óummān

Çü bundan öñ dinildi İbn-i ÓAffān
Hilāfet tahtına olmışdı sultān

Eşitdük ki ne resme varta irdi
Şehīd olup civār-ı Hāqқа vardı

ÓAlī oldı anuñ yerine server
Yüz urdı ayağına cümle kişver

[81b]

1730 Ne dem kim hüküm ayası oldı ol hān
Eşidüp ditredi İrān u Tūrān

Ki zīrā қılıcımdan ol қadar hūn
Dökilüp tolmışdı tās-ı gerdūn

Eşidüp şāhlıgın anuñ degül lāf
CemīÓi Ehremenler қаçdı tā Қāf

Zelāzildeydi cinn ü serkeş insān
Şanasın yine dirildi Süleymān

Süleymān buluban ger taht u dergāh
Çamu maħlūka oldıysa n'ola şāh

1735 Çamu ululıgıla Ĥaqq Te'ālā
Buña Şırüm dimişdür şān-ı a'ālā

Çü bu araya irdi bu rivāyet
Bu hālet üzre diñle bir hikāye

[V. Menkabe]

Teferrüc kıldı yolda çok Óacāyib
Dilim gördi semā içre ġarāyib¹²¹

Meger ol seyyid-i ĥayru'l-berıyyāt
Şeb-i İsrāda kim irdi semāvāt

Aña buluşdı çün ol vaqtde Cibrīl
Ne şorarsa ĥaber virürdi kıl kıl

1740 Giderken sür'Óatiyle ol şehin-şāh
Gözi tuş oldı Óarş altında nā-gāh

[82a]

Görür anda turur bir şır-i ġarrān
Kóider Rüstemleri heybetde lertzān

Didi Cibrīle kim i yār-ı şādık

¹²¹ Beyit der-kenārda yazılmıştır.

Ne heybetlü yaratmış bunı Hâlık

Ki virmişdür Óaceb hîkmet Óaceb reng

Gören kişi qalur pes vâlihe deng

Didi Cibrîl eyâ hayru'l-beriyât

Çıkarğıl hâtemüni ağızına at

1745 İricek menzile sağılıgıla sen

Anuñ esrârı saña ola rüşen

Eşidüben anuñ sözünü ol dem

Çıkaruban atar ağızına hâtem

Alup çün yüzügi ağızına ol şîr

Geçer ol aradan şâh-ı cihângîr

Gidüp bu resmile ol şâh-ı kevneyn

Buluşur Hâkqıla bā-ķābe ķavseyn¹²²

İdüp zevkiyle ol yirde münâcât

Neyise hâşıl ider anda hâcât

1750 Dileyüp her ne geldiye diline

Girü şādıla irdi menziline

¹²² "... Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu..." Necm, 53/9.

Çü şubh oldu gelüp aşhâb-ı ekrem
Görürler ol şehin-şâh şâd u hürrem

[82b]

İrüp rûhî kemâl-i izdiyâde
Yüzünüñ nûrî olmışdı ziyâde

İder mi'Örâcın ol dem anlara fâş
Eşidüp ayağına urdılar baş

Didi çamu olup cânıla handân
Şehe olsun mübârek vaşlı Sübhân

1755 Haber vir bize dahı gördüğünden
Görüp Cibrile anı şordüğünden

Dañı ne vâқи'oldı size bi'z-zât
Diñüz kim cânlarumuz ala lezzât

Çü anlarda beşâşet gördi ol şâh
İder her birini hâlinden âgâh

Gözine her ne kim göründi žâhir
Didi anlara bir bir evvel âhir

Erişdi Óâķibet şirün sözine
Ki ne heybetle baķmışdı yüzine

1760 Anı Óarş ayagında gördüğünü
Dönüp Cibrīle anı şorduğunu

Yüzüğün ağzına at didüğünü
Atup ağzına arslan alduğunu

Henüz şerh ideriken ol şehin-şāh
Urıturdu ÓAlī ol yirde nā-gāh

[83a]

Elin soğdı hemān ol dem yiñine
Çıkarđı hātemi qodı öñine

Didi i Fahr-i ÓĀlem sırr-ı Sübhān
Bu kemter qulıdı gördüğün arslan

1765 Şu kim qul olsa i şāh saña cāndan
ÓAceb midür bu hālet gelse andan

Dimezven ben anı cān u tenüñdür
Senüñdür bu dahı hānum senüñdür

Saña şol Óizzeti virmişdür Allāh
Ki her bendeñ irtürür Óarşa dek rāh

Çü Óarz itdi bu hāli şır-i Yezdān
İmām u pīşuvā ol Şāh-ı Merdān

Ki oldu ma'Ødeni Őāhīb-velāyet
Olıdı menba'Ø-ı keŐf ü kerāmet

1770 Anuñ Őānında geldi *hel etā* pes¹²³
Anuñ hāķķında dindi *lā-fetā* pes¹²⁴

Ølīm Şehrine bey-Şek ol durur der
Cinān iĉre hem oldur sākī-kevşer

Olıdı Őāhibi hem Zü'l-fiķāruñ
Kesen başını oldur Zü'l-hīmāruñ

Øgazāda ol durur serverlere ser
Elinde hurd olupdur bāb-ı Hayber

[83b]

Ķıtāl olduķda a'Ødāyıla her bār
İdüp dūrür Rasüle cānın iŐār

[VI. Menkabe]

1775 Meger kim bir zamānda Őāh-ı a'Øzam
Rasül-i Őadr-ı bedr-i Faħr-i ØĀlem

Düşüp bir Ķal'Øa üzre ceng iderdi
Melekler cengine āheng iderdi

¹²³ "De ki: Hak geldi batıl yıkılıp gitti! Zaten batıl yıkılmaya mahkumdur.", (İsrā, 17/81)

¹²⁴ "Zülfıkar gibi keskin kılıĉ, Ali gibi büyük yiĝit yoktur."

Düzölüp mancılıklar atılır top

Dürişüp gâziler iderdi aşup

Furup bir niçe günler ol qadar ceng

İderler kim dükendi atmağa seng

Arayup ol yöreyi niçe yoldaş

Bulundi anda ancaq on yidi taş

1780 Gelüp anı didiler şehri-yāra

Ki ne resme atılır ol hışāra

Varuban mancılıq qatına ol hān

Buyurdi anda geldi niçe mīrān

Gözün idüp olardan on yidi er

Didi kim her biri bir taş alalar

Qoyuban keffesine mancılıguñ

[84a]

Atıla tāliŕine her birinūñ

Çü bu hūkmi eşidüp on yidi er

Futup her biri bir taş irdi bā-fer

1785 Furup her biri yahşı himmetiyle

Atarlar taşı bir bir nevbetiyle

Gelüp evvel adem Şiddi-ı aŐzam
Şaluban mancılıa atar ol dem

ader bigi hevadan inüp ol seng
ĤiŐar ehline ider alŐayı teng

Anuñ ardınca irüp İbn-i Ĥattāb
Birisin ol daı atduğı pertāb

Őunuñ gibi döküp ol sengi Çanı
İner Őankim azā-yı āsumānī

1790 Daı ardınca ŐŐsmān bin ŐAffān
Atuban niçe ĥāne itdi vīrān

Bu resme bir bir irüp on yidi mīr
Atarlar nevbetile taşı bir bir

İnüben ol ĥiŐara on yidi taş
ılur her biri anca başı ĥaŐ ĥāŐ

Ʀokunup gerçi ırdı kāfiri bol
ĤiŐar almaa leykin olmadı yol

Görüp bu ĥāli ol zāt-ı münevver
NaŐar Şaldı dönüp andan be-Ĥaydar

[84b]

1795 Didi kim gel berü i Óaynuma nür
Ola kim kılasın göñlümi mesrür

Baña qalmanı taş i bañr-i pür-cüş
Ki ben dañı ataydum qalÓaya taş

Sağınmazsın bilürem cānıla baş
Dilerven kim seni ben idinem taş

Şaluban mancılığa seni i şāh
Atıserveren ne dirsın olğıl āgāh

Eşidüp bu sözi çün şır-i ĥazret
Ĥurüş itdi yine dilde şecāÓat

1800 Didi i şehri-yārum kāmukārum
Degül midür senüñ bu cümle varum

Ne dirsın tanışup ben qula i ĥān
Fidīdür yoluña bu başıla cān

Gerekse at oda gerek ĥişāra
Gerekse eyle ĥānum pāre pāre

Her emrūñden idersem başumı ĥiç
Erenler defterinden ĥiç olam ĥiç

Zehî devlet baña i sırr-ı Sübhân
Ki yoluñda fidâ kılam bugün cân

1805 Çü bu teslîmi gördi andan ol şâh [85a]
Başup bağrına öpdî gözün ân-gâh

Varuban mancılığa urdı çün el
Şapan içre oturdı Hâydarı yel

Çekûñ didi yürüyüp bir niçe er
El urdular anı ol dem çekeler

Çavî tutup ne deñlü k'itdiler hız
Yirinden irmediler anı hergiz

Bir ol deñlü dañı varup çarışdı
Futup her birisi aña girişdi

1810 Çeküp şol hadde anda itdiler zor
Birinden irmediler kaldılar hor

Anı görüp buyurdi şâh-ı server
O şer mancılığa bu cümle leşker
Ne deñlü itdi kuvvet bunca biñ kes
Anı depretmediler zerrece pes

Işırup barmağın her biri bey-cān
Çalurlar hāyret içre dengi hāyrān

Çü Őāciz kalıcağ ol cümle leşker
Çamu gitsün didi ol dem peyember

1815 Eşidüben çamusı tırdı giri
Yapışur çalmadı hıç aña biri

Hemāna yürüdi ol şāh-ı aŐzam [85b]

El urdı mancılığa kendü ol dem

Çavı kuvvet çıluban Murtažayı
Çeker yād idüben nām-ı Hūdāyı

Şu deñlü çekdi kim irişdi tā ser
Hūdāya şıgınuş tırmışdı Hāydar

Çağırurken şalāvat cümle aşhāb
Hemānā iyledi ol şiri pertāb

1820 Uçup ol pehlevān döndi hümāya
Elinde çılıcı dikdi semāya

ŐAcib günidi ol gün i bürāzer
Şanasın irmişidi rüz-ı mahşer

Egerçi atdı ol şāhı hevāya
Acısından yüz urup dir Ĥudāya

Didi zārıla açuban dehānı
İlāhī şaklağıl bu pehlevānı

Óİnāyet kıl selāmet eylegil sen
Nite k'itdün Ĥalīle odı gülşen

1825 Bu nevÓa gözyaşıla server-i dīn
Dir idi leşkeri hem bile āmīn

Bular nāliş qalurdı ĥasretiyle
ÓAlī gider bu yaña sürÓatiyle

Biraz dönüp hevā yüzünde gitdi
Aşağa dönüp işit imdi n'itdi

[86a]

Terāzū kıldı ol kenzü'l-ĥakāyık
İrişimez ĥişāra bildi bayık

Ki taşra düşiser on yidin ayak
Yüz urdı Ĥālīka dir ĥālūme baq

1830 Ĥacīl kıılma bu dem ben rū-siyāhı
Ĥābībūñ hidmetindeven İlāhī

Bu resme idüben ol dem niyâzi
İnerdi şan şikâra şâh-bâzi

Berâber indügi dem burca nâ-gâh
Atılup na'Öra urdı didi Allâh

Öİnâyet kıluban oldı Hudâ yâr
İrübem kıondı burc üzre hümâvâr

Şanasın kim semâdan indi ahter
Elinde kıılıcı merrihe beñzer

1835 Göricek anı bu hâliyle küffâr
Hişâr içre dönüldi hep ne kim var

Atılup ardlarınca Şâh-ı Merdân
Şanasın buldı nahcîr şîr-i ğarrân

Kırar ol gün boyanup bunca kıana
Oları râzî idince emâna

Hîşârı açdurur virüp emâni
Gelürler dîne terk idüp gümâni

[86b]

Eşidüp añladuñ mı i bürâder
Bilindi mi ne işmiş sırr-ı Hâydar

1840 Adıdur Murtaẓā şānı ÓAlıdır

Ayağı toprağı t̄ac-ı velıdır

Óllim yōnünde yoğdur aña p̄ayān

Kerāmet içre hod deryāyı Óummān

Sehāda mişlini gōrmedi gerdūn

Anıñ girdi yire bil genc-i Kārūn

ŞecāÓatde hū turmaz Ehremen đıv

Çatında hirredūr biñ Rüstem ü Gıv

Fütüvvet maÓdeni k̄an-ı mürüvvet

Óİbādet menbaÓı vü Óālī himmet

1845 Kemāl-vaşfına anuñ irmez idrāk

İre mi nūrı p̄ake bu ara hāk

Ne deñlü söz yūzinde iderem al

Lisānum şerÓı niÓmet eyledi lāl

Eger her ıl bōlūp yūz biñ zūbānı

Dūketse vaşfila anuñ zamānı

Dūrişūp turmasa bir lahza bir dem

Beyān itmeye illā atreyi kem

Hezārān Óacz ber-dil birle ben mūr
Írürem mi Süleymān vaşfına mūr

[87a]

1850 Velīkin zāhir-i hālinden anuñ
Giderse lükneti diyem zübānuñ

Gel i meydān-ı albũñ Şeh-süvārı
MeÓānı kişverinũñ nāmudārı

Şalup Düldül girü meydāna gelsen
Çü meydān merdisin merdāne depren

Ala el girü çevgān-ı belāġat
Sũhan topuna ur yine avı let

Perilerle müzeyyen hāvlı meydān
Temāşā idiserdür māh-ı rüyān

1855 opar hızı ki hengām-ı sũhandur
Gelecekler bilinmez gün bu gündür

Nice vat ola bundan ki ol bihter
Ki Őehrũñ Şehri-yārı oldu Hāydar

Çü ÓOşmān gitdi vü Őāh oldu ol Şır
Anuñ emrine baş indürdi her mır

Şorucağ amu server zre fermn
aup gitdi hemn dem Şma Mervn

Muaviyeydi ol vaqt ol yire mr [87b]
Aa varup dzer bir niçe tezvr

1860 Eşitdi ceşidi Oşmna ol hem
İletdi gnlegin lde-i sem

Bırakdı nne v ıldı efn
Didi i şehri-yrum anı Oşmn

atı hyf oldu mr-i mminne
Boyandı muşafı hnum demine

Bunı itdrdi bilgil İbn-i Şiddi
Alnn iki oqlu daı tai

Bilrlerdi eger gitseydi ol şh
Al drr şnunda olaca şh

1865 Nice ki umdlardı buldılar hem
O şhun itdrben mrini kem

İdp beyat ne del varsa server
av hkm ss şehdr şimdi Hydar

Bu sözleri olara didi giryān
Eşidüben kıamusı itdi efgān

Çü anuñçün biraz kim dökdiler yaş
Yezīd ol aradan pes götürüp baş

Didi bu hāle epsem olmaķ olmaz
Olardan alu olup kıalmaķ olmaz

1870 Çü bu iş oldı ol görklü imāma [88a]

Yazalum Hāydarā biz dahı nāme

İderse begliginden ger ferāgat

Kılavuz biz dahı kıatŌi huşümet

Vegernī olmasun hergiz gümānuñ

Nite istenmeyiser kıanı anuñ

Bu sözi itdi çün bu nevŌa taķrīr

Didi kıamusı budur yahşı tedbīr

Çıķup andan yüridi bed-hiyel çün

Bu şūret üzre düzer nāme ol gün

1875 Yazup içinde lafzı mühmeli bol

Anı bir şahşıla irsāl ider ol

Daħı andan niçe mīre peyāmı
Şımarlayup virip bir çok selāmı

Bu resme gerçi anda gönderür ol
Velī ceng için olur reóye meşğül

Çılursañ dürlü hîle mişl-i rübah
İder bu şīre kaçd ol Óaql-ı kütāh

Didi atasına i şekli aħsen
Çıķıcaķ minbere bu cumÓa gün sen

1880 Alup ol gönlegi çıķıgıl bile hem
Ki gelmişdür saña ālūde-i dem

Anı Óarz eylegil bu ħalka i ħān
Şehīd oldı diyü içinde ÓOşmān

[88b]

Daħı Aħmed ħatında Óizzin anuñ
Digil sevgüsün ol şāh-ı cihānuñ

Viribi daħı ümmü'l-müóminīne
Ki görsün nice bulaşmış demīne

Meger kim ol zamānda ÓĀyişe hem
Tımişķa varup oturmuşdı epsem

1885 Bileydi Falhâ dahı ÓAmr bin ÓĀş
Ki Ĥaccâc İbn Yūsufdı kamu hâş

Ol ebter çünki ođlı sözüne gūş
Futar İslâmı idüben ferâmūş

Olup beglige meyil göñli taĥķıķ
Virür göñlek ki göre Bint-i Şiddīķ

Göriccek göñlegi ālūde-i dem
Futar ÓOsmān n' için ol dahı mātem

İdüp nevhâ niçe gün olmadı şād
Rasūle oldıđıçun yaÓnī dāmād

1890 Çü bu hāle güzer kıluban eyyām
İrişür rüz-ı cumÓa kārı encām

Müóezzınler çıķup Óālī-maķāma
Şalā ider dükeli hāşa Óāma

Eşidüp ol nidāyı hoce vü ķül
Koyup beyÓi olurlar aña meşgöl

Yürüyüp her taraflardan şalāta
Piyāde kimi kimi binüp ata

[89a]

Ꞑamusı cāmiŌa cemŌ olmışıdı
MuŌāviye dañı anda gelmişıdi¹²⁵

1895 Gelüp girdi iĉerü bile Mervān
Ayağ üzre gelüp ser cümle aŌyān

Yirince ol dem añā Ōizz ü ikrām
İderler Ꞑamu olup hūkmine rām

Velī ol baş aşıağā gözi nemgīn
Geĉüben oturur bir yirde ğamgīn

İdilüp her neyise şart-ı evvel
Furuban ĉün Ꞑulağā vurdılar el

[VII. Menkabe]

Ezān itdi müēzzin Ꞑamu yeksān
Eğer ĉün minber üzre İbn-i Süfyān

1900 Elindeydi anuñ ol pīrehen hem
Ki ŌŌsmāndan añā bulaşdıdı dem

Temām itdükde anda hutbeyi ol
Futuban pīrehen uzaduban Ꞑol

Didi gözyaşıla i eyyühe'n-nās

¹²⁵ Mısrada vezin bozuktur.

Görüp bu gönleği idüñ bugün yas

Görün ol yüzi şulı pür-hâyâyı

[89b]

Ölbâdet kânı vü ol bey-riyâyı

Ne resme eylemişler anı maqtül

Sa'îd idi şehîd olmuş henüz ol

1905 Anuñdur görüñüz bu pîrehen çün

Nice zulmiyle olmuş ğarqaó-i hün

Olıdı ol ki Hâqdan aña fermân

Olup cem'eyledi âyât-ı Qur'ân

Olıdı ol Rasüle oldı dâmâd

İki def'â ki Zi'n-nüreynidi ad

Anuñ aq şeybetinden qâdir Allâh

Utanmayup ne resme kıydılar âh

Aña siz dir misiz bâri Müsülmân

Kesüp başını döke muşhafa qan

1910 Hüşüsâ olmaya hergiz günâhı

Böle zâlimler elinde tebâhı

Bunu itdürmedi illâ ki tahkîk

ÓAlî oğlanlarla İbn-i Şiddîk

Hevā-yı saltanat hod bir marazdur

Bilürsiz anları şâhip ğarazdur

Oları dahı koñur Hâydarisen

Elinden kalurıdı defÓ-i düşmen

Degülmisseydi özi bu işde maÓlül

[90a]

Bu źulme nitesi káatlanadı ol

1915 Müsülmānuz káamu i ehl-i ĩmān

Çü nā-hāķķ źulmile döküldi bu káan

Bize vācib budur bugün turavuz

CemīÓi cān u baş terkin uravuz

Şehümüzdi anuñ káanını bayıķ

Alavuz káanlumuzdan i hālāyıķ

Bu hālet üzre bārī siz ne dirsiz

Bu işüñ káaydını pes nite yirsiz

Çü bu tezvīri taķrīr itdi ol ğün

Ğayrılar eylediler káamu ol ğün

1920 Ayağ üzre gelüp ol hāzır insān

Didiler kim muṭīŪüz saña i ḥān

Ḳamumuz işbu günden cemŪ olup heb

Yürüyelüm yarağ üzre müretteb

Ne kişi döktiyise ḳanı anuñ

Ḳıṣāş idüp alalum cānın anuñ

Yolında ḳomışuz ḳün ol ṣehiñ ser

İderüz ceng olursa daḥı Ḥaydar

Ḳü gördi İbn-i Süfyān bu ḥalāyıḳ

Ḳamusı rāmdur emirine bayıḳ

1925 Güşāde dil olup ḳıldı namāzı

[90b]

Temām itdi tazarruŪla niyāzı

Çıḳup andan oturdı taḥtına ol

Sevindi ḡarra olup baḥtına ol

Haberler şalup etrāfı diyāra

Çerī cemŪ itmege ḳıldı müdāra

Nekim ḳatında vardı sāzı leşker

Çıḳarup ḳamu Ūarz itdi ser-ā-ser

Orada ḥāzır olanıla ol gün

Çıķup Şehr öñüne ķondı hem ol ğün

1930 Ola bir hafta kim orada turdı

Dıküp sancağı nevbet kūsın urdı

Gelürdi her tarafından ğünde çok er

Pes on ğün içre cem'oldı çü leşker

İricek ķamu leşker yakın ırak

Hemān bir Őubĥ dem ķaldurđı sancaķ

Kişi virüben ümmü'l-müóminīne

Didi kim yüz ururam ben kemīne

Keremden ĥācetüm maķbül ķılasun

Bizümle bu seferde bile olsun

1935 Ulumuzdur ne var oldıyısı tül

Bize hem ana vü hem atadur ol

Dilek budur ki sözüm itmeye red

[91a]

Kerem ķıla be-ĥaķķı nūr-ı Aĥmed

Çü bu sözi varuban didi ķāóil

EŞidüp anı ğöñli oldı māóil

Yarağın ğörüp irdi Óaskere pes

Bileydi Falhâ vü hem ol iki kes

Göricek anı şād oldı o bed-nām

Yürüyüp qarşuladı kıldı ikrām

1940 Hemān dem emr idüp cündüñ temāmın

At üstine getürdi hāş u Óāmın

Girü çalkandı er mānend-i deryā

Girü görünmez oldı rüy-ı şahrā

Yine ötdi nefir uruluban kūs

Felek yüzini tutdı gerdile pūs

Demüre ğarq oluban pīr ü bernā

Dokundı zinc-i efgān itdi şorna

Düzüben leşkerini Hüsrevāne

Tavaqqun qalmayup oldı revāne

1945 Çü birkaç gün bu resme sürdi gitdi

Gel işit imdi qāşıd dañı n'itdi

Geçüben niçe gün berr ü beyābān

Medīne şehrine irdi hirāsān

Henüz üstünde iken gerd-i rāhuñ

[91b]

İrişdi dergehine toğrı ŗāhuñ

Girüben çün buluşdı ol hümāma

Yüz urup hidmetine ŗundı nāme

Nażar kılduđda aña ŗāh-ı Merdān

Bilür kim itdi bu tezvīri Mervān

1950 Bu bühtāna dilim cānı bulandı

Okıduğınca anı tāsalandı

ŗamu mehmūmun añlayup temāmet

Girü çüş itdi deryāyı ŗecāŖat

ŗızarup gül gibi yığdı göze ŗaş

Götürüp Hāşimī ŗullarına baş

Diken olup teninden ŗaldurur ton

Dađı ol çeşm-i ŗehlāsın tutar hūn

Gelen hışmı egerçi anda yutdı

Velīkin ŗadrı ol dem gör gör utdı

1955 Dizi üzre gelüp ol ŗīr-i Sübhān

ŗikār ister ŗanayduñ ŗīr-i ğarrān

Gelen kişiyeye dir i ŗaltabān tur

Girü ol geldüğüñ yola taban ur

De gör ol İbn-i Süfyāna sözüm var

Kim evvelden de hāyındur bed-efkār

Ki zīrā vahy yazarken be-ŌŌsmān

[92a]

Yazupdur sūre-i Ōİmrānı Mervān

Bilüp hāyınlığın ol zāt-ı Maḥmūd

Sebep oldı ki itdi anı merdūd

1960 Nedür bozan gibi bühtān dilinden

Hüner varısa göstere sin elinden

Bahāne kılmısun ŌŌsmān ḳanın

Bilindi fikrine çeyner zübānın

Baḥā düşmen mıdı ol İbn-i ŌAffān

Ki ben itdürmiş olam anı bey-cān

Her işde dilegi vardur Ḥudānuñ

İrişmez işbu sırıra Ōaḳlı anuñ

Ezelden işi mekr ü şeytanetdür

Ki bundan da murādı saltanatdur

1965 Ol ölmez tende iken cānı Ḥāydar

Eşer kılmaz aña biñ hîle vü zer

Çosun anı ki oldur çurı sevdā

Ki şūrı diliñden şire ne pervā

Dimāğını fesāda virmesün hīç

Ki Ĥaydar andan itmez başını pīç

Görüpdür gözi ĥarb-i Zü'l-ĥımārı

Niteyimişdi çarb-ı Zü'l-fiķārı

Bu sevdālar dimāğını alursa

[92b]

Sözümü eslemeyüp ger gelürse

1970 İş idem aña bu meydān içinde

Ki destānlar ola devrān içinde

Gelüp girürse bir gün pençeme ger

Anı ĥurd eyleyem olursa Ĥayber

İreriye berāber Zü'l-fiķāre

İki biçem ger ola seng-i ĥāre

Eger meydānı cengüme tuta yol

Yoğ idem İbn-i Zü'l-Őāmirse de ol

Velî ol yañdurur fikr ide āhir
Özine olmaya fi'liyle cābir

1975 urutmaya u dīni gūlŕenini
Bize gūldürmeye dīn dūŕmenini

Anuñ sevdāsına sözüñ Óilācı
abūl itsün gelürse daħı acı

Velî ol yañdurur cullāb-ı terden
Vegernî hod ŕalar zencire gerden

Bu deñlü söz diyüp ün Ŗāh-ı Merdān
Ŗalar ol ŕaħŕı rāhına be-fermān

ün anı gönderüben ol cihāngir
amu serverleri outdı bir bir

1980 Gelicek cümlesi ol yire hāzır [93a]
Didi bu mā-cerāyı evvel āhir

Eŕidüp ÓAbdurāhmān bin ÓAvf ün
āzabdan gözleri toldı o dem hūn

Didi ğam yimegil i ŕir-i Yezdān
Senüñ atuñda kimdür İbn-i Süfyān

Çerī birle ger ol bedkār-ı hāóin
Gelürse üstüñe pes göre hālin

Velī bu hālet üzre almaq olmaz
Kişi haşmına ġāfil olmaq olmaz

1985 Bilürem çün bu deñlü söyledi ol
Çerī cemØ itmegedür şimdi meřġül

Gerekdür bize dağı iş bu dem hem
Meliklere şalavuz çevre ādem

Hāberdār ola tā bu hāle kişver
Dirile şatımuza şamu leşker

Gelürse ger idevüz kārı zārı
Vegernī destür alup gide varı

Eşidüp bu sözi ol cümle server
Didiler kim budur hem reóy-i enver

1990 Çü bu fikri idicek ØAbdurahmān
Gözedüp dört yanını řāh-ı Merdān

Oıdı şatına ol dem Hüseyni
Didi aña ki tur i nūr-ı Øayni

[93b]

Odaña varup alğıl ele hāme
Bu sözler üzre yaz bir niçe nāme

Yazılup qamu olduqda müretteb
Götürgil i ciger-güşem baña hep

Eşidüp bu kelāımı ol semenber
Ki yaŖnī ol Hüseyn-i mīr-i mihter

1995 Baş urup oradan ayak götürdi
Ne emr oldısa yirine yitürdi

İdüp inşā qamusın hūb u mevzūn
Getürdi ol yüzi gül yine ol gün

Pes anda hāzırıdı anca merdān
Nażar şalup olara şīr-i Yezdān

Hemān emr eyledi bir niçesine
Pes urup qamu ol dem şardı sīne

Binüp bād-ı şabā gibi hecīnler
Yavu varurdi önde görse cinler

2000 Tağılup her diyāra esdi gitdi
ŖAdedsüz küh u şahra geçdi gitdi

Foluban bu şadādan yine kişver
Ĥaķıķat ĥāli bildi ķamu server

Ķavī ceng āletiyile cümle yine [94a]
Çıķup yüz tutdılar sözi Medīne

Girü pūlāda ġarķ idüp bedenler
İrişdiler yine şaf şaf tümenler

Kalanı ķılurıdı şāha beyŖat
İrişdi azgun içinde temāmet

2005 Şehūñ serverligine ķamu merdān
Egerçi şükr idüp şād itdiler cān

Velī şunlar kim erligiyle adı
Çıķupdı anuñ artuğ oldı şādı

Çü bu cemŖi idince Şāh-ı Merdān
Yaķın irişdi aña İbn-i Süfyān

Yezīdi leşkere ķılmışdı peşrev
İçinde begligi ölçerdi cev cev

Özinüñ bilüben şehligi bayıķ
Kalurđı şanuban fikrini fāŖıķ

2010 Çü yakın irdüğinden olup āgāh
Güçüben karşıladı anları şāh

İrüben birbirine ol iki sū
Konar anda biribirine karşı

Niçe gün terk idüben kārı zārı
Kıaravullanup iderler kıarārı

Meger bir şubh dem ki idüp işrāk [94b]
Şeh-i meşriķ götürdi şaru sancaķ

Pusūya şalmışdı şeb zemīni
Seher irüp açar nā-geh kemīni

2015 Şoyunup kıara tonlardan ser-ā-ser
Giyer başına tağlar miğferi zer

ÓAcep bu şāmıla şulh itmedin ceng
Ufuķ kıandan urundı kıırmuzı reng

Nehār irüp olıcaķ gizlüler fāş
Hemān dem iki leşker kıaldurur baş

Süvār olup kıamusı bağladı şaf
Uruluban Óinānu kıabzaya kef

Çekilüp yazıda şaflar uzandı
Eren yine demüriyle bezendi

2020 ÓAlem alkup dögüldi h arb i n k s
O oldu ara yirde gir  c s s

Dil uzatdı cid lar varmaq ister
Ciger h lini bir dem Őorma ister

Egeri basmıŐıdı leşkeri toz
Y riy p leyki cenge tutdılar y z

Biribirine  nkim yaın irdi
Bil urup tozı ol dem iki yerd 

[95a]

Aılup r Ően oldu  nki meyd n
Biribirin amu g rdi dil r n

2025 Bu h l  zre hem ol Ő h-ı cih ng r
Ger p s ne g zed ridi nahc r

Gey p ol g n amu tonın Őeh ne
Daı c mle sil h n R stem ne

er n n Őafların gezdi tem met
Ki yaÓn  itdi bir bir istim let

Hemānā ol dem içre Hālidi yel
Siper gerdinde urup göndere el

Çevürüp başı üzre mişl-i tolāb
Hezārān luŖbıla eyledi pertāb

2030 İrişdi şehri-yāruñ ileyine
Dehān açup duŖā vü medhē yine

Didi i Şāh-ı Merdān-ı cihāndār
Ŗnāyet rehberü devlet saña yār

Melek tapuñuñ i meh Ŗanberidür
Felek tabluñuñ i şeh çenberidür

Yüceltsün devletüñ sancağımı Hāğ
Saña yavuz şananuñ başı alçağ

Eger devrüne irseydi Sikender [95b]
Ŗoyup tahtın olurdu saña çāker

2035 Saña kaçd itdi çünküm İbn-i Süfyān
Bugün ben kuluña vir hārb-ı meydān

Bilürsin komışam cānum yoluñda
Girü başum virem hānum önüñde

Eşitdi çünkü bu sözi şehin-şāh
Didi i nūr-ı Óaynum olğıl āgāh

Anı bil kim bugünkü günde meydān
Benümdür kıl kerem i çeşmeme cān

Çavīdür bilürem özünde himmet
Bugün şabr it iderven saña minnet

2040 Ki zīrā bunda vardur gizlü esrār
İş açıldıķda olasın haberdār

Çü Hālid işbu resme söz işitdi
Dönüp baş urdı vü pīrine gitdi

Anı şavduķda ayruķ itmeyüp hāl
Yiñile Döldüli şıçratdı derhāl

Furar idüp girer meydāna çün şāh
Uzadup pā Óinānı itdi kütāh

Çağırup didi kim yā İbn-i Süfyān
Çü geldüñ daÓviyile uşda meydān

2045 Gel imdi Óarza kıl erlik nişānın
Er olan niyyeti şaķlaya cānın

[96a]

Ĥuřūsā kim ola řehlige tālib

Ķılıç urmasa nite ola ġālib

Olup řām içre dün sözünle pür-cüş

Bugün Óār ola turmağ hemçü bayğüş

Yaluñuz Ķurt řanur özini dil-gū

İricek řire bulmaz sñe ilgū

Eşidüp bu Óitābı İbn-i Süfyān

Tudağı Ķurudı dir Ķanı Mervān

2050 Getürüp anı vü dağı Yezīdi

Salar ÓĀyiřeye ol dü pelīdi

Ki ol iki sürüp aña varalar

Atınuñ ayağına yüz süreler

Diyeler bu Ķamu olan hitābı

Ki vara Ĥaydara vire cevābı

Bu reóy üzre gidüp ol iki bedkār

İrüp aña iderler nāle vü zār

şu deñlü yalvarurlar ol setīre

Berāber oldı meydānda emīre

2055 Didi kim i gözümüñ nūri Ĥaydar
N'içün cem'eyledüñ bu deñlü leşker

Bu mıdı analıķ ĥaķķı eya şır [96b]
Ki çekdüñ baña karşı tır u şımşır

Benüm dün bile gelmem ĥayr içündür
Sen evvel cenge gelmeklik n'içündür

Bilürsin sen ki benven Bint-i Şiddiķ
Dañı hem ol Rasülün yarı taħķiķ
Ana yirindeven dañı saña ben
Gözetseñ ĥaķķ sözüm tutmaķ gerek sen

2060 Senün işün ĥü dā'ım uħrevīdür
Bilürsen saltanat kim dünyevīdür
Var otur sen şehā kılgıl namāzuñ
Dün ü gün it Ĥaķa nāz u niyāzuñ
Anuñ boynuna at beglügi ķamu
Ya cennet ola yiri ya ĥutāmu
Şehā bilgil ki budur re'oy-i aħsen
Kerem eyle mürüvvet kānısın sen

abl it kim budur saña naşıhat
Fesd olup olur řoñra fazıhat

2065  bu taqrıri Ħaydar gş kıldı
Raslñ szlerini hř kıldı

Didi i meh szñ geri naşıhat [97a]
Velı itdi cihn fahri vaşıyyet

Didi pes y ŐAlı bilgil bunı sen
Ħalıfe olısar şıddı-i aĦsen

DaĦı řoñra ÖÖmer řoñunda ŐŐsmn
Bulardan řoñra sen i şır-i Sbhn

aan yıllar gep olsa ol eyym
Ki ola amu iller emrne rm

2070 Driş artur cihnda yaĦı adı
DaĦı Ħul-ı sehyı v cihdı

N'ın ola kişi Ħkminde şlim
Gider beglig alur hir meşlim

Neden arturmaya brı sehyı
Ki mlı mlkile bulmaz beyı

Çü senden şoñra bir ođluñ dañı şāh
Ola çoğ olmaya bel bir niçe māh

Bu hāletde temām olup hilāfet
Düşe nā-ehle ideler emāret

2075 Dimāđı kibrile nāz eyleyeler
Beg olup źulme āđāz eyleyeler

ÓAdū ola senūñle İbn-i Süfyān
Uyusar aña anca ehl-i hüsrān

Olarla bile olup ÓĀyişe bel
Gele çün hārbıçun üstüñe i yel

[97b]

Vekīlüm ol benüm i nūr-ı Óaynī
Bu hālet üzre ol demlerde yaÓnī

Benüm ağzumla vir aña talāđı
Ózümden bula yarın iftirāđı

2080 Ki andan girü baña irmeye hīç
Cinān içre yüzümi görmeye hīç

Ķoşuldı çünki şer ehline ol şüm
Vişālüm niÓmetinden Ķala maħrüm

Ne dirsın imdi bu dem i kerīme
Çü uyduñ sehvile re'oy-i le'ōīme

Benüm şıdķuma var mıdur gümānuñ
Ya bu sözine ol fāhr-i cihānuñ

Ne dirsın iş bu dem bārī baña sen
Yirine ķoyaym mı emrini ben

2085 Çü bu hāli görüben ol yüzi māh
Derün-ı dilden itdi derdile āh

Bu söz şan tūridi bağrımı deldi
Dönüp destār yüzine zāri ķıldı

Şanasın içdi ol dem zehr-i ķātil
Şararup beñzi gitdi virmeyüp dil

El urdı yırtdı ol dem gül yüzünü
Ne vaşf idem ki n'itdi kendüzini

[98a]

Didi şağū şağup i şāh-ı kevneyn
Yüzüñ nūri ider Őālemleri zeyn

2090 İrüp rüz-ı siyāhı rüy-ı sahtum
Beni žulmetde mı ķor ķara bahtum

Gözüm sen Yūsufı yüzden eger dūr
Ola ol çeşm-i Ya'Ökübısa da kūr

Yüzüm sen bülbül-i kıdsiden ırak
Olursa gül yil alsun andan evrāk

Özüm sen mihirden ayrılma i mır
Mehise dañı alsun altına yir

Sözüm sen cānı incitdiyise ger
Delinsün bağıri ger olursa gevher

2095 Yañıldum sehv kıldum i şehin-şāh
Direm Öözr idüben estagfiru'llāh

Bu resme sözleriyle ol yüzi gül
İder zārī vü nevha hemçü bülbül

Hemān nefrīn idüben ber-Yezīd ol
Gidüp ol yirden oldu nā-bedīd ol

Çü bu resme olıcağ hāli meydān
Kamu leşker olup ol demde hayrān

Velīkin bilmedi keyfiyet-i hāl

[98b]

Yaraqlandı hemān dem cenge ercāl

2100 İnüp iki tarafdan yaŖnī ber-ceng
Çekildi atlara zīr u zeber teng

ŖAlemler yücelüp boynun uzatdı
Cidālar yine at başın gözetdi

Çekilüben siperler geldi yüze
Girü gürz-i girān bindi omuza

İki koldan dögüldi kūs-ı hārbı
Ki yaŖnī merd-i meydān ide çarbı

Bu hāletde Yezīd-i bed-hiyel çün
Yüridi Hāydar üzre cenge ol gün

2105 Hem anuñ der-pençe-i İbn-i Süfyān
Çamu leşkerile olup hurūşān

Yüridi cümle bir kezden berāber
Döküldi Hāydar üstine ser-ā-ser

Bu yañadan dañı ol merd-i meydān
Ki yaŖnī ŖAvfogılı ŖAbdurañmān

Dañı Hālid niçe server bil ol dem
Oluban cünd-i İslāma muğaddem

ÓAlemler depredüben bey-maĥâyā
Yürüyüben ħarıřdı iki deryā

2110 Şunuñ gibi idildi ĥarbe āheng [99a]
Felek āyīnesin dutdı girü jeng

Dönüp bebr ü pelenge girü her mīr
Boyadı maġzı ĥūna gürz ü řimřīr

Ķavī zorıla eyle ħıldılar ĥarb
Şadā-yı ħarbı irişdi řarĶ ba-ġarb

Cidālar uşanup sīne söküldi
İrüp pūlāda ħılıĶlar büküldi

Biribirin Ķamu bildüġiĶün ĥiĶ
Ķevürüp yüz biri baş itmedi ĥiĶ

2115 Yire er gövdesi eyle döşendi
Cihān ĶorĶup bulardan Ķan Ķařandı

Girişüp cenge ĥāřřa Şāĥ-ı Merdān
ÓAdūyı ħarbı itmiřdi ĥirāsān

Dil ü cānıla añup nām-ı Bārī
İderdi naÓra geh geh raÓd-vāri

Şataşsa zor-ı bāzuyıla kime
İderdi Rüstem olsa iki nīme

Dem-ā-dem şaldüğınca Zü'l-fikāri
Dün iderdi niçeye ol nehāri

2120 Bu resme zor idicek Şāh-ı Merdān
Turamayup hemān dem İbn-i Süfyān

Bırağuban orada raht-ı büngāh [99b]

Bu yolsuz idi kaçdı ine bī-rāh

Pes anuñ gitdüğini bāķī leşker

Bilüben kamu bir kezden ser-ā-ser

Çafa dönderüben haşma temāmı

Bırağup kaçdılar bār-ı hıyāmı

Tağılup her yañaya rāh u bey-rāh

Çulaqlarda hayāli naŖra-i şāh

2125 Hemān dem görüp ol hāli kamu yel
Çıtāl u çarb u hārbden çekdiler el

Velīkin emr idüp ol dem şehin-şāh

Silāhı çāru yavu bār-ı büngāh

Ki Şāmīler döñüp gitmişdi anca
Çamusın leşkere itdürdi yağmā

Oluban gönli bir şüretde şādān
Velī bir yüzdenidi girü pejmān

Aña şādīñı qahr olmuşdı düşmān
Aña ğamlu ki düşmān ehl-i īmān

2130 Nazar kı l işbu hāle i hünerver
Bulur şūrına göre her kişi şer

Oturdı şehr-i Şām içre dün ol büm
Delük bulmaz ki bugün gire ol şüm

Öñinde gicede beglig ider hoş
Velī gündüz gider hep tākatı hüş

[100a]

Foğanla nūr niçeye gerçi çaylağ
Tavuç olur toğandan yise tırnağ

Ġurūrına uyan kibri dimāğun
Degül andan ırağ darb-ı çomāğun

2135 Ne baş kim bile nefsün yiltesine
Fayınur pāyı hāka iltesine

Er ol vaqt olurımıŝ dost u dūŝmen
Nitekim urı elt ü t ze g lŝen

aa aa pes ol bey- ar bed-baht
urı başın iletdi aldı hep raht

Velikin ŝo ra o ciddiyle b -fer
D z ben altı def a gir   asker

ıt l i n irer ber-ŝ h-ı Merd n
ŝınup her def ada olur gir z n

2140 şu resmiyle ulaŝdı a a ol gi
 az  itmege f rce virmedi h 

Halifeydi nitekim hala ol ŝ h
Olarılaydı cengi s l u her m h

amu eyy m ŝehliɡinde b -k m
ŝaf  s rmedi irdi devr-i enc m

[VIII. Menkabe]

Gel i dil ov cih n  r yiŝini
  aldı h rb-ı tabl  s yiŝini
Gir  devr itdi uş  aksine gerd n
Diriɡ    detin terk itmez ol dun

[100b]

2145 Gice gündüz urup birbirine muşt
Şalarlar bu yire pes niçe biñ puşt

Ki nā-merd oldı anuñ dest-i yarı
Ki ruzı dükenüp qalmadı zārı

Ne cān oldı ki andan irmedi derd
Ne ten qaldı ki anı qılmadı zerd

Şalar yire dimez mīr ü gedā şāh
Dirīgā ḥasretā derde o şad āh

Ki ol şīr-i Ĥudā şāh-ı şerīŌat
Ḥaḳīḳat merdi vü şāḥib-tarīḳat

2150 Ḥavāric birle ol sultān-ı merdān
Eşitdük kim ne resme tutdı meydān

Yidi defŌa olaruñıla ol ḥarb
Qılup irdi şadāsı şarḳa bā-ġarb

Velīkin ḥātırı yavlaḳ bulandı
Ġazā qılmadıġına tāsalandı

Olaruñ fitnesinden bāri hergiz
Nidāsın bilmeyüp qalmışdı Ōāciz

[101a]

Bu hâl içre geçüp bir niçe müddet
Mübârek hâtırın başmışdı kürbet

2155 Gicelerde meger bir gice ol şâh
Niyâz iderdi derdiyle be-dergâh

Düşüp bir hâle beyne'n-nevmi yaqzân
Teveccüh üzreyidi Şâh-ı Merdân

Görür nâ-geh ki ol maqbüb-ı hâzret
Nebîler serveri şâhib-şerî'at

Geyüp birbiri üzre câme-i nev
Yüzinüñ nûrı itmiş Óarşa pertev

Bilesince çamu aşhâb-ı ekrem
Gelür kendüye çarşu şâd u hürrem

2160 Dir i gön'lüm sürürü gam-küsârum
Gözümüñ nûrı vü sevgülü yârum

Yaluñuz çaluban olduñ dil-efkâr
Nitedür hâlüñ aqyârıla i yâr

İşi cevr ü cefâdur gerçi devrüñ
Velî gam yime irdi çavra cevrüñ

Senüñiçün bezendi kamu uçmağ
Cemî'î hür u gilmân saña müştâğ

İrişdi va'ðdeçün tām oldı müddet [101b]
Beğâyıçun fenādan eyle rıhlet

2165 Hudānuñ emri budur saña bu dem
Varasın Kūfeye sen i mūkerrem

Urasın anda bir mescīde bünyād
Dürişüp eyleyesin anı ābād

Şehādet bulasın içinde i yār
Velī eglenmeyüp gitgil becidvār

Bunı diyüp vidā'ı itdi şehin-şāh
Çü ol gitdi 'Alī uyandı nā-gāh

Hemān eglenmeyüp ol māh-ı tābān
Yarağı yatıla oldı şitābān

2170 Rasūlūñ sözi fikrinde temāmet
İrişdi Kūfe şehrine selāmet

Anuñ bir mīri varıdı Hāsan nām
Şehi qarşuladı bā-'İzz ü ikrām

Yaşın irişdüginde şehre bayıq
Döküldi karşı çıkdı hep halâyık

Görüp görklü cemâlin ol hümâmuñ
Açıldı medhê ağzı hâş u Óâmuñ

Varup kondurdılar Óâlî-mağâma
Gider destür oluban hâş u Óâma

2175 Kâmu şâdıla kim pes Şâh-ı Merdân [102a]

İrüp şehre zemistân ola bostân

Velîkin ol bulardan fâriğü'l-bâl

Dil u câmı uzanur idemez hâl

Gice gündüz yimez oldı zevâda

Ki ne vaqtin irem diyü murâda

Geçecek aydan üç gün ol yüzi mâh

Urıturdı hemân dem bir sehergâh

Getürüp anda pes bir nîçe üstâd

Urur bir hoş yire mescîde bünyâd

2180 Seherden giceye dek aña meşgûl

Oluban nîçe günler işlenür ol

Bu h al n ırmey p keyfiyyetine
Yaparlardı i k met niyyetine

D ş ben Őev i h le ol Şehin-Ő h
Bile iŐlerdi ır atlarla her-g h

Niöe g nler bu resme id ben cid
Yapılup oldu bir hoş  ali-mescid

Tem m olduğu s at Ő h-ı Merd n
Y z urup kıldı c ndan Ő kr-i Yezd n

2185 Didi i yoğu var iden  lahum
ViŐ l-i y re r h iden  lahum

D Ő pd r uŐta c num iŐtiy ka
Olupdur muntaŐır yevm 't-tal ka

[102b]

 lah  aŐir it bu intiŐ r n
Ő   adirsin iriŐd r y re y r 

Ő  bu nev a m n c t itdi ol Ő h
Bu h kmetden gel imdi olĐıl  g h

Ki kimden iriser Ő ha Őeh det
Dinile ger olursa v s    t kat

[IV. Menkabe]

2190 Meger kim bir ulı varıdı anuñ

Yimişdi sillesin gerçi zamānuñ

azā ıluriken ol Şāh-ı Merdān

Şehīd olmışdı adı ŐAbduraĥmān

Anuñ bir oğlı almışdı bed-aĥter

Yezīd atında olurdı ol ebter

Severdi ız arındaşın anuñ hem

atı şırr biridi vü adı Melcem

Çü gördi ceng ile anları hergiz

Çıışmayup ŐAlīden aldı Őāciz

2195 Yezīde didi bir gūn i şehin-şāh

Benūm fikrūmden āhir olđıl āgāh

Çııban bu aradan şimdi bir kes

[103a]

Fidāyī oluban terk itse ser pes

ŐAlī öldürür olsaydı bārī

Viremidūñüz aña ol nigārı

Çü bu sözi eşidüp ol bed-aĥter

Dönüp eydür ger itse anı bir er

Nedür bir kız eyā Melcem aña bil
Kızıla virileydi dañı çok il

2200 Gelürse ger elüñden çatli anuñ
Bu qavle olmasun hergiz gümānuñ

Yüri ceñd it bugünden tut aña yol
Gözet fırsat varıcaq er gibi ol

Ger iderseñ bu işi böyle hāşıl
Olasın sen dañı maqşūda vāşıl

Bu qavl üzre idişüp niçe sevgend
Gider ol gün olup aña hişāvend

Geçüben anca kūhı berri ol gün
İrişür Kūfe şehrine çü bir gün

2205 Yürür şehir içre birqaç gün çü ol hās
İrer ol haftanuñ āzīnesi pes

Varur cumŌa namāzın kıılmağa şāh
CemīŌ-i şehir halkı bile hem-rāh

Dirilüp cemŌ olıcaq ol qamu nās
Oquyup hutbeyi dir eyyühe'n-nās

[103b]

Rasūlu'llāhuñ ārī Őizzetiçün
Dañı ol görklü nūrı hürmetiçün

Kimüñ kim haqqı qalmış ola bende
Kerem kıluu taleb kılsun bu demde

2210 Utanuu qomasun yarına bārı
Qatıdur rüz-ı maħřer řermesārı

Ĥelāl idüp eger kılursa iħsān
Aña yarınkı gün lutf ide Sübhān

Dañı ol deñlü ol gün nuşhıla pend
Döküp gözyaşın ider ol ĥired-mend

Eřidüp ĥalq-ı Kūfe cümlesiçün
Figān ü nevħa kıldı qamu ol gün

Giride eyle kılmışlardı ifrāt
Belürdi řanaduñ sāŐatden iřrāt

2215 Anınıla qamu didiler i řāh
Saña n'oldı ki yaqduñ bizi nā-gāh

Müjeñ yaşlu görüben i cihāngır
Delindi bağrımız irişdi şan tır

Dönüp anlara girü Şâh-ı Merdân
Didi bilüñ yaqın i ehl-i imân

Rasûli görmüşidüm Faybede ben [104a]
Cemâli Óâlemi itmişdi rüşen

Bileydi kamu aşhâb-ı mükerrem
Gelürben bendesine şâd u hürrem

2220 Çeküp şadrına dir i nür-ı Óaynı
Yaqındur kim Hâsan birle Hüseyni

Yetim idüp iresin bize bayıq
Giderven biliñüz ben i halâyıq

Velî terkin urucaq ben bu kârûñ
Güni toğar yazıdı nâ-bekârûñ

Qatı müfsid dürür bey-Óâr u bedkâr
İder kızularımı mekrile zâr

Ne diyem ben bu işde oldur āgâh
Ne iderse cezâsın vire Allâh

2225 Diyüp bu deñlü yüz tutdı vefâta
İnüp andan şurüÓ itdi şalâta

Temām itdi namāzı hālķıla ol
Çıķup andan maķāmına tutar yol

Giderdi hālķı işbu hîle ber-rāh
Şataşdı Melceme çün ol şehin-şāh

Şehi gördük de ol melŖün-ı bedter
Ol öpüp ayağına şaldı çün ser

Didi şeh aña hoş geldüñ eyā merd [104b]
Koluñ kuvvetlü olsun görmegil derd

2230 Ki sensin irüren yārına yārı
Yetim iden ol iki gül-Ŗizārı

Çü bu sözi deyicek Şāh-ı Merdān
TaŖaccüb kıluban hālķı oldı hayrān

Didiler i şeh-i merdān-ı Ŗālem
Ne sözdür bu ki didüñ aña bu dem

Didi toğrusı budur i hālāyıķ
Hemān dem Melcemi ol zāt-ı fāyıķ

Alup oldı maķāmına revāne
İrişdi menziline şādumāne

2235 Bu hâl üstine geçdi niçe eyyām
Aradı fırsat ol bey-rahm u bed-nām

Ne dem ki aña qaşd itse şaşardı
Yayılp Óaqlı gidüben düşerdi

[X. Menkabe]

Meger kim bir gice ol şîr-i hâzret
İdüben mescide gitmege niyyet

Hemân dem Melcemüñ üstine vardı
Eliyle dürtüben anı uyardı

Didi lutfila i Melcem turı gel [105a]
Namâzıçun bu dem sen de vuzû al

2240 Yürü sen mescide var ben dañı uş
Varuram der-peyüñce tuta der-güş

Hemân dem qałqđı Melcem ive ive
Şehin-şāh yine döndi vardı eve

Birazcuğ eglenüben ol mükerrem
Varup gördi ki uyumış yine Melcem
Girü dürtüp uyardı anı āngāh
Dañı turdı namāza ol yüzi māh

Ne dem kim oqumağa başladı ol
Bıçağ elde hemân dem irdi ol gül

2245 Uruban dürtti sağ yanında anı
Revân oldu yire ol demde qanı

Elindeyken dağı anuñ henüz sâz
Hemân dem dört yanından geldi âvâz

Ki etmek tutayı vu hîza bedkâr
Saña la'net yitişsün günde şad bâr

Nitesi kıyduñ i bey-dîn bu şâha
Ki şalduñ özüni düzahda çâha

Eşidüp bu şadâyı çün ki Melcem
Şanup âdem hemân qaçdı pes ol dem

2250 Qapu şandı toqundı bir divâra [105b]

Düşüben şanki oldu pâre pâre

Furup andan toqınur birisine

Girü qalqıp birine urdı sine

Serâsime oluban ol bed-ahter

Folanup şubh olunca bulamaz der

Varup āhir şarılur bir haşîre
İderdi özine gönliyle fıre

Sıñuban turdı anda hemçü rübāh
Velî bu yaña ol şîr-i şehin-şāh

2255 Ne dem ki yimişidi zaħmı andan
Boyamışdı serîri kıamu kıandan

Daħı ne yire irdi kıanı anuñ
Yazıldı anda pes nāmı Hudānuñ

Za'ıf olup hemān dem aķdarıldı
Kıara tağ bigi bir yaña yıķıldı

Yaķın irmişdi bu hāle seħergāh
Mü'ezzin irişüben anda nā-gāh

Görür kim ol şehin-şāhı yıķana
Yatur bey-hūd oluban ğarķ kıana

2260 Hemān dem ğördi bu hāli ol üstād
El urdı yüzine vü kııldı feryād

İşiden yügürüben andan irdi
Ğörüp bu hālde şāhı zāri kııldı

[106a]

Eşitdiler Hüseynile Hâsan hem
Ataların bu resme görüp ol dem

El urup yağaların itdiler çäk
Delürüp başlarına koydılar hâk

Didiler i eren sultân-ı ata
Kim itdi saña bu hâli digil tâ

2265 İdelüm biz de anı päre päre
Ger ola berklikiyle seng-i häre

Didi server ciger-güşem turuñ siz
Bu mescid içini kamu görüñ siz

Bulursız bundadur dañı ol ebter
Velî bulduğda andan almañuz ser

Hemân çalçup ol iki atdı cānı
Bulurlar virmeyüp hergiz emānı

Getürürler süriyüp anı şāha
Çamu laŖnet ider ol rü-siyāha

2270 Nažar kılup cūşa anuñ yüzine
Didi ol iki merdān-ı güzīne

Dilek budur ki andan almañuz dād
Mürüvvet kıluban idüñüz āzād

Eşidüp bu sözi ol ikisi çün [106b]
Qabül itmeyüp ol merdüdü ol gün

Dilerler kim ideler pāre pāre
Dönüp ol şāh didi girü olara

Qabül olmadı bu söz çünki bārī
Aña itdürmek izārıla zārī

2275 Beni bir kez urup durur hemān ol
Aña siz dañı bir kez uzaduñ kol

Qabül idüp Hüseyn anuñ sözün çün
Getürür Zü'l-fiķarı varup ol gün

Çıķup taşra cemīŖī ol halāyık
Hemān bir kez çalar ol zāt-ı fāyık

İder ol dem o kalbi iki pāre
Girü taḥsīn iderler Zü'l-fiķāre

Görüp bu ḥālī çünküm şīr-i ḥāzret
Qıgırdup anları ider vaşiyet

2280 Didi kim i ciger-güşem Hâsan sen
Eşitgil sözimi çün giderem ben

Dañı i gözlerüm nûrı Hüseynüm
Ki sizensiz dünye vü Öuqbâda zeynüm

Getürüñ Düldülümi bunda bu dem
Ki bağlañ Zü'l-fiķārımı aña hem

Olara olmasun hîç kimse tâlib [107a]
Ki benden ğayrı yoķdur aña şâhib

Şaluñ gitsün anı şahrâya bugün
Dimeñ bu hâliçün hem baña n'îçün

2285 İrişdi çünki bu emr-i Hüdâyı
Çaçan cânım bula tenden cüdâyı

Beni ol demde Öâdetce yuyasız
Kefen şarup namâzumı kılasız

Gelür bir kes ÖArab olısar özi
Elinde bir deve şarılı yüzi

Deve üstinde bir tâbüt ola hem
Yeşil örtülü bağlu aña muhkem

Getürüp ol deveyiçün geriser
Varup kendü ırak yirde turısar

2290 Getürüp siz beni tábüta dek hep
Çoyup berkile siz girü müretteb

Çoyup gitdük de siz alup gider ol
Aña şormañ ki kande tutısar yol

Bu deñlü idüben ol şâh vaşiyet
Virür ıssına ol demde emānet

Eşidüp *irciÖr*¹²⁶ tablımı çün cān
İrüp meydān-ı Óarşa kıldı cevlan

Farıkmışdı çü bu hāk-i kafesde
Boşanuban irişdi bir nefesde

[107b]

2295 Çü bu hāli görüp ol cümle yārān
İrürdiler semāya gır ü efgān

Girü gözyaşlarını itdiler sil
Şu deñlü kim anı şerh idemez dil

Kesüp saçların ehl-i beyti ol dem

¹²⁶ "Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz" derler.", (Bakara, 2/156)

Dökündiler kıluban billerin ham

El urup yüzlerinden yırtıldılar post

Didiler kıumrı gibi n'idelüm dost

Şoyunup girü tonlar ol iki gül

Açuban peşlerini geydiler çül

2300 İdüben pîreherler gönceler çäk

Olurlar gül gibi älüde-i häk

Didiler kim eyä sultân-ı merdân

N'ičün rahtuñ döküp gitdüñ şitâbân

Varısa kimse ile kâr u zâruñ

Neyiçün bunda kıoduñ Zü'l-fiķârüñ

Furur kıamu sipāhuñ hemçü yılduz

N'ičün güneş gibi gitdüñ yaluñuz

Zebüniken elüñde niçe biñ er

Nite el urdı saña bu bir ebter

2305 Olurken ejdehâlar zürüña mür

[108a]

Nite zür itdi i yel saña bir hür

İderken bādı bāb-ı Hayberi hurd

Nite itdi bir ednā sen ŧehi mürd

Bu resmiyle ŧu deñlü itdiler yās

Felek āyīnesin tutdı girü pās

[XI. Menkabe]

Çü gördiler ki yok aña nihāyet

Ulurlar bir yire geldi temāmet

Ŧutuban lutfila ol ŧāhı telyīn

İderler resmile techīz ü tekfīn

2310 Ŧodılar çün anı bir yirde hālī

Temām olduğı demde ŧamu hālī

İrişdi nā-gehān ol itdügi remz

Deve üstünde ol tībütı ser-sebz

Görüben anı ol cümle halāyık

Didiler kim budur hem saña lāyık

Şalup içine ol ŧāhı zemīni

İderler girü yiñi hātemini

Dañı Döldüle ŧarup Zü'l-fiħārı

İdüben girye ile āh u zārı

2315 Giderler ol şehirden taşra haylî
Döküp her birisinüñ çeşmi haylî

[108b]

İrüp āhir tururlar bir çemende
Vidā' idüp qamusı ol semende

Bu hâletde Hüseyni şāh-zāde
Tururdı ol aralıqda piyāde

Didi olsun selām i Düldül-i ner
Saña kim biniserdür qanı Hâydar

Qanı arqanda iden darb u hârbı
Arayup bulmayasın şarq u ğarbı

2320 Vidā' olsun saña imden girü var
Şehüñ ardınca git sen dañı i yār

Çü bu sözi diyüben ol semenber
Öpüp gözün başından alur efser

Bilüp bu hâli ol da qaldurur baş
Gözünden qatre qatre aqıdup yaş

Zemîne qağdı birkaç āhenin süm
Çevürüp çenber itdi üstüne düm

Hemān oḡrayuban bir kez ider h̄iz
Daḡı görmedi anı kimse hergiz

2325 Gel imdi gözle i ḡaḡḡ ehl-i rūṣen
Ne sırlar eyledüm bugün saña ben

Yüri sen de dürüşgil er gibi var [109a]
Yol içre ḡalma bir ebter gibi var

Gözün aç kim olupdur saña reh-zen
Ḥaḡuñ yolunda bu ferzendile zen

Daḡı bu esb ü üstür milke māla
Ḥatı aldanma iltiserdür āla

Göñül bunda neyi sevse eyā kes
Olıcaḡ yoldaşı ol olısar pes

2330 Gidicek cānı kim ḡālī ḡala ten
Ḥaçar senden ḡamu ferzendile zen

Alur zen külli mihrini müretteb
Verüp bir ḡayrı dāmādıla yir hep

Olur ferzen daḡı mīrāṣ-cüyı
Maḡām eyler varup etrāf-cüyı

Oturup cümle mâluñ yir temāmı
Şarābıla kebābıla müdāmī

Çekersin sen türāb altında zahmet
Qalīlü'z-zād olup bisyār miñnet

2335 Virüp lā-büd helālinden hīsābı
Görüp bey-şek hārāmından Óazābı

Niçe bir pāsubānlıq sīm ber-zer
Niçe bir kellebānlıq esb ü ester

Qaçan ol Óāleme ursañ qadem sen
Qamu bunda qalur didüm saña ben

[109b]

Senüñle hıç birisi qabre girmez
Eger şunsañ dahı hergiz el irmez

Eyā Deyyān u Dānī Qādir ü pāk
İdüpdür nefsi eli cān cübbesin çāk

2340 Biz işledük bize göre muhaqqıq
Sen it lāyıq neyise saña lāyıq

Yaratmadın cihānı vü bizi hem
Degüldi Óilmüñe bu Óaybumız kem

Çü yaratduñ h̄ezar söz Óaybımızdan
Bu ullar girü ol ul hem H̄udā sen

Nite Şimdi idesin Óaybıla red
Şu ullar kim seni birler eyā Ferd

İricek baħr-ı lutfuñ mevcı i Őāh
Olur amu gūnāhı bendesin gāh

2345 İlāhī neyleyelüm ne ılalum
Pes ölünce yanalum yaılalum

Akıca ahruñ olur yirimüz nār
Girü lutfiñıla cennāt u dīzār

İlāhī lutfā tut müóminlerüñi
Yiridür yaasın bī-dīnlerüñi

H̄abībüñ ümmetini amu i H̄a
Umaruz rah̄metüñe idesin ğar

[110a]

H̄uŐusā işbu ÓāŐı bendeñe hem
Raħīmā rah̄metüñi ılmağıl kem

2350 Eger cürmise yarın Şart-ı rah̄met
Bu ÓāŐı bende de vardur liyāat

Dañı ata vü ana cedd ü ber-ced
Dükeli akrabā vü dostu beyÓad

İrişsün rahmetüñe cümle i şāh
Ulaşsun niÓmetüñe cümle i şāh

Ĥabībūñ hürmetine yā İlāhī
Bağışla señ n'ola cürmi günāhı

İrişmişdi toğuz yüz üçe hicret
Bahārıla cihān bulmışdı zīnet

2355 FuluÓ idüp mübārek māh-ı şaÓbān¹²⁷

Bezenmişdi gül ü lāleyle devrān

Ki naẓm-ı fārākıyye buldı āhir
Şehin-şāh sāyesiyle oldı fāhir

Ne şeh kim ẓamu Óālem hūkmine rām
Ne sāye k'anda rāhat hāşıla Óām

Anuñ bigi dañı Óadl ıssı sultān

[110b]

Niçe devr itdi vü görmedi devrān

Dilerven kişverinde tura anca

Yidi gögü yidi yir turduğunca

¹²⁷ Eserin telif tarihi: Mart/Nisan 1498.

2360 Cihān var olduĝunca ola var ol
Firīdūn bigi milke tācīdār ol

İrişmişdür Sikender devletine
Eli irsün Süleymān rütbetine

Bi-hāmdi'llāh bugün işbu risāle
Anuñ adıla irişdi kemāle

Degül ĝam red ider olursa her hām
Qabūl-i şeh dūrür ancaq baña kām

Umarven oquna şefqat diliyle
Sizerven şıĝana himmet eliyle

2365 Daħı her kim oquyup hoş duŖāyı
İderse şāz ola rūh-ı **Recāyī**

Olara daħı rahmet kıl İlāhī
Añanda rahmıla bu pür-güñāhı

İlāhī yaqdı uşda nār-ı Ŗişyān
Bu Ŗāşī bendeyi şal baħr-ı ĝufrān

Senüñ Ŗafvuñ qatında yā İlāhī
Nedür kim añılur ħalquñ güñāhı

Bihâr-ı rahmetünden atreden kem
Günâhı amu Óâlem halkınuñ hem

[111a]

2370 Birimüz düzañ olsa güle şeytân
Behişt olsa Muhammed ola handân

2371 Yiridür dosta şazı düşmene ğam
Recâyî kes sözi va'llâhu aÓlem

Temmetü'r-risâle bi-Óavni'l-Melîkü'l-Vehhâb fî-vati'z-zevâl fî-beled-i Birgî Óan-yed-i ÓAlî fî-
şehri Receb fî-yevmi'l-hamîs sene tisÓa ve şelaşîn ve tisÓa mióe ğafera'llâhu li-velivâlideyye ve'l-
cemîÓi'l-müóminîn (31 Ocak 1533)

SONUÇ

Hız. Muhammed'e karşı duyulan derin sevgi ve saygı sonucu ortaya çıkan birçok eserde, İslam dinine büyük hizmetler veren Hız. Peygamber'in seçkin dostları Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer, Hız. Osman, Hız. Ali'ye de yer verilmiştir. Bunun yanı sıra gerek şahsa özel (Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer vb. gibi) gerekse Çehâr-yâr, Hulefâ-yı Râşidîn gibi başlıklar altında Dört Halife için müstakil eserler de yazılmıştır. Recâyî'nin *Menâkıb-ı Çehâr-yâr*'ı da bu eserler arasındadır.

Menkabeler kahramanların ve din büyüklerinin üstün özellik ve davranışlarının efsanevi bir üslupla anlatıldığı eserlerdir. Bu tür eserler, genel itibarı ile halkın okuyup, anlayıp, ders almaları amacı ile kaleme alındığı için, oldukça sade ve anlaşılır bir üslup ile kaleme alınmışlardır. Bu sebeptendir ki halk arasında en çok okunan eserler arasına girmişlerdir.

Manzum bir dört halife menâkıbnâmesi olan Recâyî'nin *Menâkıb-ı Çehar-yâr* isimli eseri, 15. yüzyılın bitimine iki yıl kala (h. Şâban 903 / m. Mart/Nisan 1498) kaleme alınmıştır. İncelenen nüsha ise 16 yy. da Ali isimli bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir.

Eserde müellifin şahsı hakkında elde edilen tek bilgi, mahlasının Recâyî olduğudur. Ayrıca eserin yazılış tarihinin belirtilmesinden hareketle de şairin 15-16. yüzyılda yaşadığı tespit edilmiştir.

Eserin tamamı 111 varak olup bu çalışmada 53b-111a arası varakları incelenmiştir. Eser mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmıştır. İncelenen bölümde (başta Hız. Ömer, Hız. Osman, Hız. Ali olmak üzere sahabeden birkaç kişinin methinin işlendiği bir, Hız. Ömer'in işlendiği bir, Hız. Osman'ın işlendiği iki, Hız. Ali'nin işlendiği altı, Hız. Hüseyin ve düldülün işlendiği bir) 11 menkabe mevcuttur. Menkabeler başlıklandırma yapılmadan, aralarına bir beyitlik boşluk bırakılarak birbirinden ayrılmıştır. Eserde sade bir dil kullanılmıştır. Eser Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Ünlü harflerin kullanımında yuvarlaklaşma eğilimi vardır. Ayrıca müellif, Arapça ve Farsça kelimeleri kullanarak zengin kelime dağarcığını gözler önüne sermiştir. Eserde ayet iktibasları gibi çok sayıda söz sanatlarına yer verilmiştir. Eser, aruz ölçüsünün kullanılması bakımından başarılı bir eserdir. Eserde kafiyeler yerli yerince kullanılmıştır.

Eserin içeriğinde yanlış bilgiler mevcuttur. Örneğin müellif 1511. Beyitte, Basra şehrini Hız. Osman dönemi fetihleri arasında göstermiştir. Hakikatte Basra, Hız. Ömer döneminde kurulan bir ordugâh şehridir. Sonradan fethedilmemiştir.¹²⁸

Sonuç olarak hazırlanan bu çalışma ile Recâyî mahlaslı bir şairin *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* adlı eseri ortaya çıkarılmış ve çâr-yâr literatürüne yeni bir eser kazandırılmıştır.

¹²⁸ Bakır, "Basra", 5/108.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hüseyin. "Süleyman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/60-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü. 1: Atasözleri Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998.
- Aksoy, Ömer Asım (ed.). *Atasözleri ve Deyimler sözlüğü. 2: Deyimler Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998.
- Albayrak, Nurettin. "Cem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/279-280. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Albayrak, Nurettin. "Redif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/523-524. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Arslan, Mehmet. *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn*. Sivas: Sivas Belediyesi, 1. baskı., 2017.
- Aycan, İrfan. "Mervân I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/225-227. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Aycan, İrfan. "Muâviye b. Ebû Süfyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/330-332. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bakır, Abdulhalik. "Basra". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/108-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Baytop, Turhan - Bozkurt, Nebi. "Misk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/181-182. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/305-311. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bursalı, Mustafa Necati. *Hız. Ali*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 20. Basım, 2015.
- Bursalı, Mustafa Necati. *Hız. Ebû Bekir*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 20. Basım, 2015.
- Bursalı, Mustafa Necati. *Hız. Osman*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 18. Basım, 2014.
- Bursalı, Mustafa Necati. *Hız. Ömer*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 21. Basım, 2015.
- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 6. Basım, 2020.
- Ceyhan, Âdem - Koyuncu, Fatih. "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Râfizî'ye Nasihatler". *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 41/1 (2017), 1-43.
- Demirci, Kürşat. "Kafdağı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/144-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Demirkent, Işın. "Kayser". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/94-96. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. baskı., 1992.

Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Basım, 2018.

Doğan, Orhan - Erkoç, Murat. "Tarihi İpek Yolu Üzerindeki Türkistan Şehirleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2022), 306-323.

Doğaner, Suna. "Mısır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/553-555. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Erul, Bünyamin. "Talha b. Ubeydullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/504-505. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Erzen, Mehmet Halil. "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı". *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/4 (2013), 835-854.

Fayda, Mustafa. "Âişe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/101-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Fayda, Mustafa. "Hâlid b. Velîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/289-292. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Fayda, Mustafa. "Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/371-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Hasan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/518-521. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Gülerer, Salih. "Türk Kültüründe Menâkıbnâmeler ve Menâkıbnâme Yazıcılığı". *Tarih Okulu Dergisi* 16 (Aralık 2013), 233-262.

Gürsoy, Cevat Rüştü. "Kıbrıs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/370-371. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Güzel, Abdurrahman. *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ, 6. Basım, 2014.

Hamîdullah, Muhammed. "Hayber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 17. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Harman, Ömer Faruk. "İbrâhim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/266-272. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. "İsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/465-472. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. "Süleyman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/56-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Harman, Ömer Faruk. "Ya'kûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/274-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. "Yusuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/1-5. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Sa'd b. Ebû Vakkâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/372-374. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hourcade, Bernard. "İran". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/392-394. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kale, Zehra. *Muhyî'nin Şehd-i Ebrâr İsimli Dört Halife Menâkıbnâmesi (İnceleme-Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/375-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Ümmü Seleme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/328-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2012
- Kapar, Mehmet Ali. "Ebû Cehil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/117-118. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Karabey, Turgut. "Tarih Düşürme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/80-82. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kaya, Mahmut. "İskender". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/555-557. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kılıç, Ünal. "Yezîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/513-514. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kiraz, Seydi. *Süleyman Giryânî Necmü'l-Kulûb: (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Kitabevi, 2018.
- Kiraz, Seydi. "Süleyman Giryânî'nin On İki İmam Menâkıbnâmesi". *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/10 (2017), 185-224.
- Kiraz, Seydi. "Türk İslam Edebiyatında Bir Peygamber Portresi: Hz. İsa". *EKEV Akademi Dergisi* 18/60 (2014), 261-280
- Kiremitçi, Ferdi. "Türk İslâm Edebiyatında Manzum Menâkıbnâmeler". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/82 (Kasım 2018), 198-240.

- Koçak, Muhsin. "Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Köksal, Fatih. "Divan Şiirinde Okçuluk Terimlerine Ekler". *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 10 (2001), 235-253.
- Köksal, Mehmet Fatih. TEİS, Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. "Recâ'î". (Erişim 27 Haziran 2022). <http://teis.yesevi.edu.tr/arama>
- Kurt, Aynur. *Abdî'nin Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Hâsâil-i Çehâr-yâr-i Güzîn Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kurt, Halil. "Yemen". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/400-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler: Metodolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Öğüt, Salim. "Telbiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/336-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Önkal, Ahmet. "Amr b. Âs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "İsfahan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/497-502. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Öztürk, Zehra. "Züleyha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/552-553. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 26. Basım, 2015.
- Pala, İskender. *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 8. Basım, 2006.
- Şahin, Haşim. "Menâkıbnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Tarlan, Ali Nihad. *Edebiyat Meseleleri: Edebiyat Üzerine, Edebi San'atler, Metinler Şerhine Dâir, Metin Tamiri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Baskı., 2017.
- Taşgöl, Ahmet. "Hoten". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/251-253. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Timurtaş, Faruk Kadri. *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 4. Basım, 2005.
- Tomar, Cengiz. "Şam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/311-315. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uğur, Mücteba. "Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/228. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- Ünver, İsmail. "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *Türkoloji Dergisi* 11/1 (1993), 51-89.
- Ünver, İsmail. "Mesnevi". *Türk Dili: Aylık Dil Dergisi* 52/415,416,417 (Eylül 1986), 430-563.
- Yavuz, Yusuf Şevki - Ünal, Zeki. "Cebrâil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/202-204. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yıldıran, Meliha. "Türk Edebiyatında Hz. Ali". *Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. ed. Selim Arık. Bursa: Bursa İl Müftülüğü, 2005.
- Yıldıran Sarıkaya, Meliha. *Türk-İslâm Edebiyatında Hz. Ali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Yıldız, Alim. "Edebiyatımızda Hz. Osman". *Hazreti Osman*. ed. Ali Aksu. 523. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü Matbaası, 2020.
- Yıldız, Alim. "Edebiyatımızda Hz. Ömer". *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. ed. Ali Aksu. Sivas: Cumhuriyet üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018.
- Yıldız, Alim. *Menkıbeler Işığında Abdulvahab Gazi*. Sivas: Be Yayınları, 2015.
- Yiğit, İsmail. "Osman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/438-443. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yüçetürk, Orhan Seyfi. "Belkıs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/420-421. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

